

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA İNGİLİZ
MANDASININ ROLÜ

Samet ŞEVLİ
185030020

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Zeynep YÜCEL

Bandırma 2021

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İSRAİL DEVLETİ’NİN KURULUŞUNDA İNGİLİZ
MANDASININ ROLÜ

Samet ŞEVLİ
185030020

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Zeynep YÜCEL

Bandırma 2021

ÖZET

İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA İNGİLİZ MANDASININ ROLÜ

Samet ŞEVLİ

Yüzyılı aşkın süredir devam eden Filistin-İsrail Sorunu, tarihsel perspektif değerlendirildiğinde çeşitli ortak çıkar ve sorunların varlığı ile öne çıkmaktadır. Bu çalışmada ise çıkar ve sorun çeşitliliği arasında Büyük Britanya İmparatorluğu'nun, İsrail Devleti'nin kuruluşuna giden süreçteki rolü, kronolojik çerçevede ve iki bölümde tartışılmıştır. Birinci bölümde manda yönetimi öncesinde Britanya'nın Filistin bölgesine yaklaşımındaki siyaseti ve Siyonizm'in "İngiliz devlet politikası" haline dönüşme süreci ele alınmıştır. İkinci bölümde ise manda dönemi çerçevesinde, İngilizlerin manda yönetiminin son yıllarına kadar olan tutarsız politikalarının sürdürülemezlik, bölgeden çekilmesiyle sonuçlanması incelenmiştir. Süreç takibi yöntemiyle yapılan çalışma, İsrail'in kuruluşunda İngiliz etkisi varsayımından hareket etmiştir. Britanya'nın, İsrail'in kuruluşundaki rolünü ve uygulamış olduğu tutarsız politikalarla da Filistin – İsrail çatışmasının kronikleşmesine sebep olduğu hipotezini savunarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır. Çalışmanın amaçlarından bir diğeri de binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve yaralanmasına yol açan böylesi küresel bir sorunda geçmişte yapılan hataların öne çıkarılarak tekrar edilmesinden kaçınılmasını sağlamak ve çözüme yönelik kalıcı adımların atılması için realist çerçevede soruna dikkat çekmek olmuştur.

Anahtar Kelimesi: Ortadoğu, Büyük Britanya İmparatorluğu, Filistin, Siyonizm, İngiliz Mandası

ABSTRACT

THE ROLE OF BRITISH MANDATE ON THE ESTABLISHMENT OF STATE OF ISRAEL

Samet ŞEVLİ

For more than a century, the progressing Israel-Palestine problem, when historic perspective evaluated, has become prominent with the existence of several common interests and problems. In this study, the role of Great Britain Empire in the process leading to the establishment of the State of Israel, among the diversity of interests and problems, is discussed in a chronological framework and in two parts. In the first part, the policy of Britain in its approach to the Palestine Region before the mandate and the process of transforming Zionism into British State Policy are discussed. In the second part, within the framework of the mandate period, the result in the British withdrawal from the region by not being able to continue inconsistent policies until the last years of mandate administration was investigated. The study, which was conducted with the process tracking management, was based on the assumption of British influence in the establishment of Israel. It aimed to contribute to the literature by defending the role of Britain in the establishment of Israel and the hypothesis that inconsistent policies caused the Palestine-Israel conflict to become chronic. Another aim of the study, in such a global problem that caused the death and injury of thousands of people, it was aimed to highlight the mistakes made in the past and avoid their repetition and to draw attention to the problem in a realistic framework in order to take permanent solution-oriented steps.

Keywords: Middle East, Great British Empire, Palestine, Zionism, British Mandate

ÖNSÖZ

Dünya siyasi tarihinin çözümü en zor konularından biri şüphesiz ki Filistin-İsrail sorunu olmuştur. Coğrafyanın öneminin de etkili olduğu bu sorun yüzyılı aşkın süredir devam etmektedir. Meselenin tarihsel dayanakları da çözümün çetrefilli hale gelmesine sebep olduğundan, çalışmada da tarihsel çerçeve içerisinde İngiliz etkisi üzerinde durularak, İsrail'in 1948'de kuruluşuna kadar olan süreci incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmada sorunun kronikleşmesine sebep olan manda yönetimi öncesi ve sonrası tutarsız İngiliz politikası araştırma konusu olarak belirlenerek, ders çıkarmayı ve gelecekte de benzer yanlış politikaların tekrarını önlemeyi önemli görmektedir.

Çalışmanın tamamlanmasında göstermiş oldukları anlayışları ve destekleri için kıymetli Annem ve Babam ile biricik eşim Melek'e sonsuz teşekkürlerimi sunarken, yaşatmış olduğu meşakkatleriyle tebessüm ettiren ve çalışmanın hiçbir aşamasında beni yalnız bırakmayan iki yaşındaki kızım Reyhan'a da hayırlı ömürler dilerim.

Samet ŞEVLİ

Bandırma 26/07/2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	ix
RESİMLER	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1.İNGİLİZ MANDASINA GİDEN SÜREÇ	4
1.1. Bölgenin Jeopolitik Önemi	4
1.1.1. Ortadoğu.....	4
1.1.2. Filistin.....	9
1.2. Britanya’nın Ortadoğu Politikası.....	14
1.3. Britanya’nın Filistin Politikası.....	23
1.4. Antisemitizm ve Siyonizm’in Doğuşu.....	26
1.4.1. Antisemitizm.....	26
1.4.2. Siyonizm’in Doğuşu	29
1.5. Theodor Herzl ve Siyonizm’in Kurumsallaşması	36
1.6. Britanya–Siyonizm İlişkisi	45
1.7. Şerif Hüseyin Görüşmeleri ve Arap Ayaklanması.....	52

1.8. Sykes-Picot Antlaşması.....	56
1.9. Balfour Deklarasyonu.....	64
1.10. Paris Barış Konferansı ve San Remo Konferansı	69
1.10.1. Paris Barış Konferansı	69
1.10.2. San Remo Konferansı	76
İKİNCİ BÖLÜM	80
2. İNGİLİZ MANDASI DÖNEMİ.....	80
2.1. Savaş Sonrası Filistin’de Askeri Yönetim (1917-1920) ve Herbert Samuel Dönemi (1920-1925)	80
2.1.1. Savaş Sonrası Filistin’de Askeri Yönetim (1918-1920).....	80
2.1.2. Filistin’de Sivil Yönetim’in Kurulması ve Herbert Samuel (1920-1925)	85
2.2. Yahudi Göçleri ve Siyonist Örgütlenmeler.....	92
2.3. 1929 Burak (Ağlama) Duvarı Olayları	97
2.4. Passfield Beyaz Kitabı	99
2.5. Arap Örgütlenmeleri	101
2.6. 1933-1936 Olayları ve Peel Komisyonu.....	104
2.6.1. 1933-1936 Olayları.....	104
2.6.2. Peel Komisyonu.....	107
2.7. MacDonald Beyaz Kitabı (17 Mayıs 1939)	110
2.8. II. Dünya Savaşı’nın Filistin – İsrail Sorununa Etkisi	111
2.9. Britanya’nın Filistin’den Çekilişi ve İsrail’in Kuruluşu	113
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	121

TABLÖLER

Tablo 2.1 Filistin’deki Britanya Yüksek Komiserleri..... 88

Tablo 2.2. 1920-1925 Dönemi’nde Filistin Nüfus Dağılımı..... 94

Tablo 2.3. 1920-1936 Arası Dönemde Kayıtlı Yahudi Göçü 95

RESİMLER

Resim 1.1. Ortadoğu Haritası	6
Resim 1.2. Filistin Haritası	13
Resim 1.3. 1920’lerde Britanya İmparatorluğu Haritası	19
Resim 1.4. Şam Protokolü’nde Öngörülen Arap Krallığı	53
Resim 1.5. Sykes-Picot Antlaşmasını gösteren harita	63
Resim 1.6. San Remo Konferansı sonrasında oluşan Filistin’de İngiliz Mandası...78	
Resim 2.1. Filistin’de İngiliz Mandası (1920-1922)	86
Resim 2.2. 1922 Eylül’ünden İtibaren Filistin’de İngiliz MandasıResim	87
Resim 2.3. Peel Komisyonu Önerisi.....	108
Resim 2.4. Woodhead Komisyonu Önerisi	109
Resim 2.5. 1947 Birleşmiş Milletler Taksim Kararı	115

KISALTMALAR

BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
A.}MKT.MVL.	: Sadâret Mektubî Kalemi Meclisi Vala Evrakı
BEO.	: Babıali Evrak Odası Babıali Evrak Odası Evrakı
DH.MKT	: Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
DH.MUİ.	: Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi
HR.SYS.	: Hariciye Nezâreti Siyasi Kalemi
HR.TH.	: Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası
İ.HR.	: İrâde Hariciye
İ.MMS.	: İrâde Meclis-i Mahsûs
M.Ö.	: Milattan Önce
MV.	: Meclis-i Vükela Meclis-i Vükela Matbataları
ŞD.	: Şûrâ-yı Devlet
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadâret Hususi
Y.A.RES.	: Yıldız Sadâret Resmi Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Perakende, Arzuhâl ve Jurnaller Kataloğu
Y.PRK.HR.	: Yıldız Perakende, Hariciye Nezâreti
Y.PRK.ML.	: Yıldız Perakende, Maliye Nezâreti Maruzâtı
Y.PRK.TKM.	: Yıldız Perakende, Tahrirât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliğu
Y.PRK.TŞF.	: Yıldız Perakende, Teşrifât-ı Umumiye Dairesi
Y.PRK.UM.	: Yıldız Perakende, Umum Vilayetler

GİRİŞ

Filistin – İsrail sorunu, çözüme kavuşturulamayan tarihteki en önemli ve etki kapasitesi büyük olan bir sorun olarak kabul edilmektedir. Yüzyılı aşkın süredir çözülemeyen ve insan haklarından devletlerin güvenliğine değin çeşitli konularda uluslararası kamuoyunu ilgilendiren bu bölgesel sorun neticesinde binlerce insan da hayatını kaybetmiştir. Meselenin temellerinin milattan öncesine kadar uzanmasının yanı sıra etkilerinin ise halen devam ettiği görülmekte ve bu sorunun her kesimin anlayışına göre çeşitli nedenleri belirtilmektedir. Dönem itibariyle; Arapların bağımsızlık arayışları, Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu toprakları üzerindeki hâkimiyet isteği, Antisemitizm olarak bilinen Avrupa'daki Yahudi düşmanlığı, Siyonizm'in artan siyasi gücü, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, dini sebepler ve İngiliz manda yönetimi gibi çeşitli nedenler öne çıkmaktadır. Ancak aynı zamanda soruna çözüm odaklı yaklaşımın zorluğu sebebiyle Filistin bölgesi üzerinde birçok farklı etkin rolü görmekte mümkündür. Bu çalışmada ise konunun nedensellik çeşitliliği içerisinde İngiliz manda yönetiminin etkisi tartışılacaktır. Çalışmanın amacı İsrail Devleti'nin kuruluşunda İngiliz mandasının rolünün incelenmesi ve bu bağlamda sorunun sürekliliğine etkisini açıklamaktır.

Siyonizm'in kurumsal olarak ortaya çıkışı ve gelişen Britanya – Siyonizm ilişkisi, Arap ve Yahudi toplumlarını çatışmaya iten önemli bir durum olmuştur. Ancak çatışmaya zemin hazırlayan Yahudi toplumunda ve Arap toplumunda bir takım olaylar da meydana gelmiştir. Siyonizm'in kurumsallaşmasıyla Filistin'e artan Yahudi göçü ve Balfour Deklarasyonu ile gelen Filistin'de bir yurt sözü bölgenin bir şiddet sarmalına girmesine yol açmıştır. Bu durum İngiliz desteği ile de birleşince bölgede yaşayan halkların tepkilerine neden olmuş ve çeşitli çatışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda çalışmada da çatışmalara giden süreç incelenerek özellikle mandaya giden süreç içerisinde Şerif Hüseyin'e verilen sözler, Sykes-Picot Antlaşması ve Balfour Deklarasyonu gibi çeşitli tutarsız politikaların manda döneminde de devam etmesi neticesinde Filistin – İsrail sorununun kronikleşmesine sebebiyet vermesi incelenmiştir.

Gerçekleşen olaylar bağlamında çalışmanın birinci kısmı, Britanya'nın Filistin politikası tarihsel perspektif içerisinde değerlendirilerek, Siyonizm'in devlet politikası haline dönüşmesinden ve Britanya-Siyonizm ilişkisi çerçevesinde Filistin işgaline giden süreçten oluşmaktadır. Bu bağlamda özellikle Britanya'nın Filistin siyasetinin nasıl şekillendiği, Siyonizm'in kurumsallaşma süreci ve ortak çıkar ekseninde sürdürülen Britanya ve Siyonizm politikalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise İngilizlerin Filistin işgaliyle Yahudilere bir yurt vaadi olan Balfour Deklarasyonu'nun uygulanma süreci, Yahudi ve Arap toplumuna yönelik uygulanan politikaların ortaya çıkardığı memnuniyetsizlik neticesinde yaşanan çatışmalar ele alınmıştır. Çatışmaların ardından ise Britanya'nın gerek çatışmaların nedenlerini araştırmak üzere kurmuş olduğu çeşitli komisyonlar ve bu komisyonların sunduğu Beyaz Kitap, Peel Komisyonu ve Woodhead Komisyonu kararları, MacDonald Raporu gibi birtakım tavsiye kararlarının toplumsal karşılık bulamayışı ile İsrail Devleti'nin 1948'deki kuruluşuna kadar sürdürülen tutarsız politikaların neticesinde bölgeyi terk edişi incelenmektedir.

İngiliz manda yönetimi dönemi uluslararası yayınlarda çeşitli çalışmalarda kısmen incelenmiş olup, ülkemizde ise ağırlıklı olarak Filistin – İsrail sorunu genel çerçevede ele alınmıştır. Meselenin tarihsel süreci içerisinde çeşitli konuların da incelendiği literatürde İngiliz manda yönetimi üzerine yeterli çalışma olmayışından, tez konusu olarak “İsrail Devleti'nin Kuruluşunda İngiliz Mandasının Rolü” belirlenmiştir. Literatürdeki eksikliğe katkıda bulunması amaçlanan çalışmada gerek uluslararası gerekse de Türkiye’de öne çıkan yayınlardan faydalanılmıştır. Bu bağlamda uluslararası yayınlarda Carly Beckerman'ın “Unexpected State (Beklenmeyen Devlet)”, Paul Kelemen'in “British left and Zionism (İngiliz Solu ve Siyonizm)” kitaplarından ve dönem itibariyle Britanya’da görev yapmış Arnold Toynbee gibi birçok ismin makaleleri incelenmiştir. Ek olarak Türkçe’ye çevirisi yapılan David Fromkin'in “Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922”, Ilan Pappé'nin “Modern Filistin Tarihi” ve William L. Cleveland'ın “Modern Ortadoğu Tarihi” kitaplarından faydalanılmıştır. Ülkemizde ise özellikle Filistin – İsrail sorununa yönelik öne çıkan çalışmaları bulunan Mim Kemal Öke, Fahir Armaoğlu ve siyasi tarih üzerine çalışmaları olan Oral Sander gibi isimlerin yayınları incelenmiş ve dönem itibariyle çeşitli çalışmaların olduğu birçok

makaleden de faydalanılmıştır. Nihayetinde İngiliz mandasına giden sürecin ve İngiliz mandası döneminin literatür taraması arşiv belgeleriyle de desteklenerek çalışmaya katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Filistin – İsrail sorunu, İngiliz manda yönetimi döneminde oluşan toplumsal sorunlara yetersiz çözüm arayışlarının günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Uluslararası örgütlerin ve devletlerin bölgeye yönelik yaklaşımları küresel etki kapasiteleri yüksek olmalarına rağmen kınamalardan öteye geçememiştir. Ayrıca tutarsız politikaların da aynı şekilde günümüzde de devam ettiği görülmekteyken sorunun kalıcı çözüm ihtiyacı elzem olduğu kadar da acil olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın da hedefleri arasında olan soruna dikkat çekerek geçmişte yapılan hataların tekrarının önlenmesi ve bu minvalde literatüre katkı sağlamak önemli görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İNGİLİZ MANDASINA GİDEN SÜREÇ

1.1. Bölgenin Jeopolitik Önemi

Filistin’de İngiliz mandasına giden süreçte şüphesiz ki bölgenin jeopolitik önemi yadsınamaz bir gerçekliktir. Tarih boyunca hâkimiyet mücadelelerinin yaşandığı bölge, stratejik konumu itibariyle devletlerin ve devlet adamlarının daima ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda öncelikle Ortadoğu ve Filistin kavramları incelenip süreç içerisinde bölgenin artan jeopolitik önemine değinilecektir.

1.1.1. Ortadoğu

Dünyanın ilk yerleşim yerlerini içerisinde barındıran Ortadoğu kadim bir tarihe sahip olmasına rağmen bölgeyi tanımlayan “Ortadoğu” kavramı ise oldukça yeni bir kavramdır. Fransızlar, Ortadoğu kavramından önce Osmanlı hakimiyetinde olan toprakları ifade edebilmek için Yakındoğu kavramını kullanmışlardır (Sakin ve Deveci, 2011: 282; Umar ve Yenisu, 2020: 32). Anadolu’nun da Eski Yunanlılar tarafından öncelikle Asya olarak tabir edilmesinin sonrasında, Asya’nın ardında İran, Hindistan ve Çin’in varlıklarının bilinmesiyle daha uzak olan bu bölge Büyük Asya, Anadolu ise Küçük Asya olarak ifade edilmiştir (Lewis, 1964: 75). Batı merkezli bu bakış açısıyla ‘Yakın’, ‘Orta’ ve ‘Uzak’ tabirleri, dünyanın diğer bölgelerinin Avrupa’ya olan mesafeleri ölçüsünde tanımlanmıştır (Dursun, 2010: 1234). Her iki örnekte görüldüğü üzere bölgeyi ifade eden kavramlar ortaya çıktığı coğrafyanın konumu itibariyle anlam kazanmışlardır. Batı Avrupa’nın ve özellikle Büyük Britanya’nın sömürgeciliğin merkezi olarak görülmesi nihayetinde Batı merkezli tanımlamalar ortaya çıkmış ve dünya siyasi coğrafyasında doğuyu ifade eden kavramsallaştırmalar bu minval üzere oluşmuştur (Gündüz, 2016: 771).

Ortadoğu kavramı ilk olarak Amerikalı deniz subayı olan Alfred Thayer Mahan tarafından 1902’de National Review’de yayınlanan bir makalede Basra Körfezi’nin önemine binaen Hindistan ile Arabistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanılmış ancak bu dönemde kavram yeterli ilgiyi bulamamıştır (Lewis, 1964: 75; Sağlam, 2014: 2). Ortadoğu kavramının ilk kez İngilizler tarafından Mısır’daki askeri birliklerini “Ortadoğu Komutanlığı” olarak adlandırması ile kullanılmaya başlandığı ifade edilse de (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014: 194) bunun doğru olmadığı söylenmiştir (Sakin ve Deveci, 2011: 285). Ancak Britanya’nın Sömürgeler Bakanlığı’na bağlı bu teşkilatın kavrama resmiyet kazandırdığı da iddia edilmektedir (Dursun, 2010: 1236).

The Times gazetesi çalışanı Valentine Chirol, İngiltere’nin çıkarlarının üzerinde durduğu “Ortadoğu’nun Problemleri” adlı yazı dizisiyle kavramın yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur (Dursun, 2010: 1233). Roderic H. Davison (1959-1960: 668), V. Chirol’ın, Mahan’ın ifade ettiği tanımı, Irak, İran Basra Körfezi, Doğu Arabistan kıyıları, Tibet ve Afganistan’ın da dâhil olduğu Hindistan’a uzanan toprakların tamamını içerecek şekilde genişlettiğini ifade etmiştir (Sakin ve Deveci, 2011: 284). 1939 yılına gelindiğinde ise Amerika’da ekonomik amaçlı olarak kurulan Middle East Supply Center şirketi Ortadoğu kavramını, Libya’dan Afganistan’a uzanan bölgeyi tanımlamak için kullanmıştır ve bu şekilde kavram uluslararası düzeyde tanınarak yaygın hale gelmiştir (Çetinsaya, 2007: 403). Görüldüğü üzere kavramın ortaya çıktığı dönemle beraber kavramın ifade ettiği topraklar değişiklik göstermektedir. Bu durum “Ortadoğu” kavramının kesin olmayan sınırlara sahip olduğunu ve herkes tarafından farklı şekilde ifade ettiğini anlatmaktadır.

Bölgenin sınırları açısından tam bir fikir birliği sağlanamasa da birbirine yakın görüşler mevcuttur. Lewis (1964: 81) Ortadoğu’yu Türkiye, İran, Irak, Arap yarımadası, Suriye, Lübnan, Ürdün İsrail ve Mısır olarak ifade etmiş Afganistan, Sudan, Mağrip ülkeleri ile Rusya sınırlarının olduğu toprakları ise tartışılabilir bulmuştur. Gündüz (2016: 772) ise Türkiye, İran, Irak, Suriye, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, İsrail, Ürdün, Mısır, Umman ve Yemen’e ek olarak kısmen Afganistan ile Pakistan’ı da Ortadoğu sınırları içerisinde saymıştır. Umar ve Yenisu

(2020: 32), Dursun'un (1995: 16-17) görüşlerine katılarak Ortadoğu'nun sınırlarının içerisinde olan ülkeleri Türkiye, Irak, İran, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Arabistan, Umman, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Mısır ve Afganistan olarak ifade etmiştir. Nitekim Dursun'da (2010: 1239) kendi makalesinde Afganistan'ı hariç tutarak dar anlamda Ortadoğu ifadesinde aynı ülkeleri saymış ve kavramın genişletilebilir olduğuna işaret etmiştir. Bölgeyi “*merkez dünya*”¹ olarak ifade eden Bıyıklı (2007: 46-47) ise Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesişim noktası olarak gördüğü Ortadoğu'yu beş denizin (Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Umman Denizi - Basra Körfezi, Hazar Denizi ve Karadeniz) dikdörtgeni içerisinde yer alan bölge olarak tanımlamıştır.

Resim 1.1. Ortadoğu Haritası

Kaynak: Yeryüzü Düşünce (www.yeryuzudusunce.org)

İnsanoğlunun tarihinde Ortadoğu medeniyetinden daha eski bir medeniyetin olmadığı bilinmektedir (Lewis, 1964: 75). Ortadoğu'nun böylesi kadim bir tarihe sahip olmasının ise çeşitli sebepleri mevcuttur. Bölge dini, siyasi, coğrafi, kültürel özellikleri-

¹ Dünya coğrafyasına, Avrupa merkezli dünya yaklaşımından uzaklaşıp bir bütün olarak bakıldığında, Avrupa'ya göre doğuda kalan bölgenin Ortadoğu olmadığı aslında dünyanın merkezi yani “Merkez Dünya” olduğu ifade edilmiştir (Bıyıklı, 2007: 46).

nin yanı sıra günümüzde de petrol ve doğalgaz gibi kaynakların varlığından dolayı ekonomik olarak da önemini muhafaza etmiştir. Özellikle antik dönemden beri Ortadoğu, ılıman iklimiyle tarımsal üretim potansiyeline sahip olmuş ve Afroavasya ulaşım yollarına dolaylı veya doğrudan bağlantılı oluşuyla da bölge bir ticaret merkezi halini almıştır (Çetinsaya, 2007: 404). Bölgeyi önemli kılan özelliklerden bir diğeri de; dini açıdan tarihsel bir geçmişe sahip olmasıdır. Üç semavi din olan İslam'ın, Hristiyanlığın ve Museviliğin kutsal şehirleri; Mekke, Medine, Beytullahim, Kerbela ve Kudüs gibi beldeler Ortadoğu bölgesinde yer almaktadır. Ayrıca dört büyük kitabın indiği peygamberler olan; Hz. Muhammed, Hz. Davud, Hz. Musa ve Hz. İsa bu bölgede dünyaya gelmişlerdir. Semavi dinlerin ortaya çıkışı ise yine Ortadoğu'da gerçekleşmiştir.

Dini ve stratejik konumu, bölgede ticaretin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Böylelikle bölge hem hac yolları hem de ticaret kolonilerine sahip olmasıyla jeopolitik bir öneme sahip olmuştur. Bu durum yüzyıllar geçmesine rağmen farklı toplumların bölgeye olan ilgilerini canlı tutmalarına ve hâkimiyet sağlamak için güç mücadelelerine girmelerine sebep olmuştur. İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze süregelen bu güç mücadeleleri ise bölgede ulaşım yollarının oluşturulması gibi ekonomik anlamda olumlu gelişmelerden, saldırı ve savaşlar neticesinde mülteci sorunları gibi toplumsal olumsuz sonuçlara kadar çeşitli etkiler bırakmıştır. Nitekim savaşlar geride bıraktığı ölümler ve diğer olumsuz sonuçların yanı sıra ticari ve ekonomik gelişmelerden, kültür ve medeniyetin taşınmasına kadar bir araç olarak işlev görmüştür. Neticede Ortadoğu fikirlerin, malların ve orduların çıkış noktası sayılan bir yol kavşağı ve pazar-yeri olarak merkez haline gelmiştir (Lewis, 2020: 22).

Medeniyetin en belirgin özelliklerinden birisi de şüphesiz ki su kaynaklarıdır. Ortadoğu'da bulunan Fırat, Dicle ve Nil nehirleri bölge medeniyetinin temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Nitekim bölge insanların da ilk olarak yerleşik hayata geçmeleri bu havzaların olduğu alanlarda gerçekleşmiştir (Dursun, 2010: 1241). Böylelikle coğrafyadaki hâkimiyet isteği daima önem arz etmiştir (Umar & Yenisu, 2020: 32). Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Ortadoğu'nun şekillenmesinde etkili olan Akdeniz'deki Levant ticaretidir. Ortadoğu'nun sahil limanlarına sahip olmasıyla gelişen Ak-

deniz ticareti, özellikle Ortaçağ boyunca İtalyan şehir devletleri olan Venedik ve Cenevizlilerle artmış, önemli ürünler olan hububat, şeker, yün ve pamuk gibi ürünlerin taşınması, aynı zamanda zenginliği de Avrupa'ya taşımıştır (Wallerstein & Tabak, 1999). Hammadde açısından da zengin olan bölge üzerinde ticaretin yoğunlaşması, bölgeye emperyalist devletlerin ilgisini çekmiştir. Nitekim Eryaman'da (2016: 12) Parlar'ın (2006: 97) görüşlerine katılarak sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmelerle artan üretimin, doğunun sahip olduğu doğal kaynaklar ve hammaddenin de önemini arttırdığını ifade etmektedir.

Doğunun sahip olduğu zenginliklerle artan ilgi 1869 yılına gelindiğinde Süveyş Kanalı'nın açılması ile bölgenin daha küresel bir öneme haiz olmasına sebep olmuştur. Nitekim uzun yıllar Afrika kıtasını dolaşan gemiler için Süveyş Kanalı'nın açılması, gerek rotaların kısalmasını ve gerekse de taşımacılık faaliyetlerinin daha az maliyetli olmasını sağlamıştır. Böylelikle Ortadoğu coğrafyası dünyadaki önemli geçiş yollarının dokuzundan beşine (İstanbul ve Çanakkale boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri) sahip olarak (Çetinsaya, 2007: 403-404), bölgedeki küresel rekabeti ziyadesiyle arttırmıştır.

Ortadoğu'yu hâkimiyeti altında tutan Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyıla kadar bölgede göreceli olarak istikrar ve barışı korunmuş ancak imparatorluğun dağılmaya başlaması ile emperyalist devletler ekonomi, kültür, eğitim ve çeşitli misyonerlik faaliyetleri gibi alanlarda rekabete girmişlerdir (Çetinsaya, 2007: 404; Sakin ve Deveci, 2011: 282). Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, Britanya'nın ekonomik ve ticari faaliyetlerini muhafaza etmek adına yürüttüğü sömürgecilik faaliyetleri, Fransa'nın bu yarış içerisinde yeni etki alanları elde etme ve var olanları da koruma çabası ve nihayetinde Almanya'nın da henüz sömürgeleştirilmemiş bölgelerde nüfuz arayışıyla Britanya'nın gücünü kontrol edebilme gayesi bölgeyi I.Dünya Savaşı'nın cephelerinden biri haline getirmiştir (Çetinsaya, 2007: 405; Dursun, 2010: 1243). Ortadoğu'da ortaya çıkan bu rekabet ise bölgeyi gerek siyasi sınırlar gerekse de toplumsal ilişkiler düzeyinde bölmeye başlamış ve günümüze değin süren istikrarsızlıklara zemin hazırlamıştır. Bilhassa kara altın olarak bilinen petrolün (Sakin & Deveci, 2011: 282) Ortadoğu'da tespit

edilmesi bölgeyi hem petrol rezervlerinin mevcudiyeti hem de çıkarılan rezervlerin taşınması noktasında kilit bir coğrafya haline getirmiştir (Gündüz, 2016: 772). Böylece derinleşen rekabetle paralel olarak bölge jeopolitiği de gittikçe önem kazanmıştır.

Ortadoğu'nun sosyolojik yapısı ise genel çerçevede birbirine benzerdir. Türkiye, İsrail ve İran'ın dışında bölgedeki nüfus yoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır (Dursun, 2010: 1248). Toplumun büyük bir kesiminin Müslüman olmasına rağmen mezhep, etnik köken ve aşiret kültürü gibi alt kimlikler bağlamında ise bir araya gelemeyecek derecede bölündüğü ifade edilmektedir (Gündüz, 2016: 772). Ayrıca bölge üzerinde etnik çeşitlikten de söz edilmektedir (Dursun, 2010: 1253).

Özetle Ortadoğu'nun stratejik konumu hususunda üç kıtanın ve bu bağlamda kara ve deniz yollarının merkezinde olması; önemli enerji kaynaklarını ve özellikle dünya petrolünün üçte ikisini barındırmasının yanı sıra yine çıkarılan rezervlerin transferinin en kısa bu coğrafyadan yapıyor olması; üç büyük dinin ortaya çıktığı yer olması; İstanbul-Çanakkale Boğazları, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi gibi önemli su yolları ve geçitlerin mevcudiyeti; medeniyet ve kültür alanlarında tarihî zenginliğe sahip olduğu etkiler itibarıyla; jeostratejik, ekstratejik ve jeopolitik önemini muhafaza etmeye devam etmektedir (Bıyıklı, 2007: 49).

1.1.2. Filistin

Ortadoğu'nun tarih boyunca öne çıkan en önemli bölgelerinden biri şüphesiz ki Filistin coğrafyasıdır. Hatta Filistin'in bölgedeki varlığı başlı başına Ortadoğu'yu kıymetlendirmektedir. Tarih boyunca toplumların daima ilgisini çekmiş olan bölge ismini de yine buraya gelen halklardan almaktadır. M.Ö. 12. yüzyılda deniz yoluyla bu topraklara ulaşmış bir kavim olan Filistler bölge topraklarına adını veren halk olarak kabul edilmektedir (Karaman, 1996: 89). İbraniler buradaki halkı Pelishtin, yaşadıkları toprakları ise Pelesheth olarak isimlendirmiş, ayrıca Filistin toprakları farklı ifadelerle Peleshed, Pleshet veya Plishtin olarak da tanımlanmıştır (Armaoğlu, 2020: 15).

Toplumların ilgisini çeken Filistin'i kıymetlendiren nedenlerin başında bölgenin dinsel önemi gelmektedir. Din kültürünün kadim bir geleneğe sahip olması bölgeye de o nispette tarihsel bir dayanak atfetmektedir. Bugüne değin süregelen çatışmaların temelinde de yine bu tarihsel arka plan neden olarak gösterilmektedir. Bölge Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininin mensupları tarafından hac güzergâhı ve öncelikli seyahat noktası olarak önem görmüş ve nihayetinde bölgede sürekli olarak göçler yaşanmıştır. Yahudilerin peygamberi olan Hz. Davud'un, Kudüs şehrine girişi (II. Samuel: 5/7) ile Yahudilik tarihinde önem kazanan bölge oğlu Hz. Süleyman'ın krallığı döneminde altın çağlarını yaşamış ve Yahudiler için yine mühim bir yer olan Süleyman Mabedi'nin inşası (Uğurluel, 2017: 19) bu dönemde gerçekleşmiştir. Hristiyanların peygamberi Hz. İsa'nın ise dünyaya geldiğine inanılan yerde inşa edilmiş Nativity Kilisesi şu an Batı Şeria'da Beytullahim (Bethlehem)'de bulunmaktadır (Dursun, 2010: 1242; Matta: 2/1). Son olarak Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'in Miraç hadisesi (İsrâ: 1) yine bu bölgede gerçekleşmiş hatta Kudüs'e geldiği biniti Burak'ı ise Kudüs'te Burak Duvarı'na (Ağlama Duvarı / West Wall) bağlamıştır (Uğurluel, 2017: 180-181). Ayrıca Müslümanlar için üç kutsal mescitten birisi sayılan ve ilk kible olan Beytül Makdis (Mescid-i Aksa) de bu bölgededir (Ünal, 2001). Nihayetinde Filistin bölgesi üç semavi dinin de kutsallarını barındırmaktadır. Tarih boyunca yaşanan göçlerin sebepleri ise bölgenin stratejik konumu ve üç büyük dinin kutsal saydığı yerlerin bölgede olmasıyla açıklanmaktadır (Eryaman, 2016: 11).

Bölgede yapılan arkeolojik kazılardaki ilk kalıntılar göz önünde bulundurulunca ne denli eski bir geçmişe ait olduğu görülmektedir. Nitekim insan yaşamına dair ilk buluntular M.Ö. 14000 yıl öncesine, toplum hayatına dair kalıntılar ise M.Ö. 5000 yıl öncesine dayanmakta ve Filistin bölgesinin isimleri bilinen ilk sakinlerinin de Arapların atası olarak kabul edilen Amalika kavmi olduğu görülmektedir (Karaman, 1996: 89).

Filistin'in ilk halkı olarak Hz. Nuh'un oğlu Sam (Shem)'in soyundan geldiğine inanılan Sami ırkından olan insanlar kabul edilmekte ve içerisinde Arapların, Akadların, Asurilerin, Kenanlıların (Kenanîlerin) ve İbranilerin de olduğu Arami kabilelerin tamamını barındırmaktadır (Armaoğlu, 2020: 17). M.Ö. 3000 yıllarından itibaren Sami kav-

minden olan Kenanlıların bölgede oldukları ve daha sonra da Fenikelilerin bölgeye geldikleri bilinmektedir (Karaman, 1996: 89). Nitekim Kudüs şehrini de M.Ö. 5000 yıllarında Kenaniler'in bir kolu olan Yebusilerin inşa ettikleri ve ismine de Yebus dedikleri tarihi kaynaklarda belirtilmekle beraber barış anlamına gelen Roşalm, Roşilem, Şalem, Şalum veya Orossalem isimlerini de kullandıkları ifade edilmektedir (Armaoğlu, 2020: 18). İsrailoğullarının içerisinde olduğu Aramiler bölgeye geldiklerinde ise Halil şehrini kurmuş olan Kenanlıların yanı sıra Hititliler, Ammoniler, Moabiler ve Edomiler bölgede bulunmaktaydılar (Garaudy, 2019: 45). Nitekim tarihi net olarak tespit edilemeyen bu dönemlerde İsrailoğulları Hz.Musa'nın öncülüğünde bölgeye göç ettiklerinde burada Amalikalılar başta olmak üzere Sami kavimler ve Filistlerle savaştılar ve M.Ö. 11. Yüzyılın sonlarında ise ilk İsrail devletini kurdular (Karaman, 1996: 90).

Daha önce belirttiğimiz üzere çatışmaların temelinde tarihsel dayanakların olduğu görüşünü örneklendirmek adına; Siyonizm 19.yüzyılın sonlarından itibaren bölgeye gerçekleştirmiş olduğu göçlerin tarihsel dayanaklarından birincisini, “bölge üzerinde geçmişteki tarihi hakları” olarak göstermekteydi (Garaudy, 2019: 42; Herzl, 2020: 44). Ancak görülmektedir ki İsrailoğulları Filistin'e geldiklerinde başta Amalikalılar ve Filistler olmak üzere bölgede çeşitli kavimler yaşamaktaydılar. Bu durum Siyonizm'in iddialarından birini çürütmektedir. Burada değinilmeyecek olan diğer bir iddiaları “vaat edilmiş topraklar” ise tartışılmakta ve kesin kabul görmemektedir (Ataöv, 2019: 7-8; Garaudy, 2019: 89-112).

Filistin bölgesi daha sonraki süreçte ise sürekli olarak fetih, işgal ve ayaklanmalar yaşadı. İlk İsrail kralı Saul'ün (Tâlût) ardından Hz. Davut bölgede otuz üç yıl hüküm sürdü, sonrasında ise M.Ö 972 - M.Ö 932 yıllarında Hz. Süleyman krallığı devam etti. Ancak Hz. Süleyman'ın ölümünün ardından krallık ikiye bölündü; kuzeyde başkenti Samiriye olan İsrail ve güneyde başkenti Kudüs olan Yahuda krallıkları meydana geldi (Karaman, 1996: 90). Lakin M.Ö 721 yılında Asurlular İsrail'e, M.Ö. 587'de Babilliler de Yahuda krallığına son verdiler (Garaudy, 2019: 47). Babilliler aynı zamanda 470 yıldır Yahudilerin kutsal tapınakları olan Süleyman Mabedi'ni de yakıp yıkmışlardır (Armaoğlu, 2020: 20). Daha sonraki dönemde bölge sürekli istilalara uğramış önce

Persler daha sonra Büyük İskender ardından da Helenistik krallıklar bölgeyi kontrol etmişlerdir (Karaman, 1996: 90). İleriki süreçte ise Roma orduları Kudüs'e saldırmışlar, Pers döneminde tekrar inşa edilen Süleyman mabedini yıkmışlar ve çıkan üç Yahudi ayaklanması neticesinde Yahudiler bölgeden sürülerek, dünyanın dört bir yanına dağılmalarıyla tanımlanan diaspora meydana gelmiştir (Armaoğlu, 2020: 20-21). M.S. 135 yılından sonra ise Romalılar, Aelia (Ar. İliya) adını verdikleri Kudüs şehrini kendi şehir yapılarıyla imar ettiler ve Syria Palestina dedikleri Filistin'in baş şehri yaptılar. Filistin'de doğan Hz. İsa ile birlikte Hristiyanlık dininin doğuşu ve dönemin Roma İmparator Konstantinos'un 312 'de Hristiyanlığı kabul etmesiyle Kudüs şehri yeniden kutsallık kazanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ardından bölge Sasani (M.S 611) ve sonrasında da Bizans (M.S 629) hâkimiyetleri altına girmiştir (Karaman, 1996: 91).

Filistin'de İslam hâkimiyeti ise 634 yılında Gazze'nin fethi ile başlamış ve Halid Bin Velid komutasındaki İslam orduları Yermük Savaşı (636) sonrası Kudüs'ü 637 yılında kuşatarak fethetmişlerdir. Sonrasında ise Emevîlerden Abbasîlere, Selçuklulardan Memlûklere değin Filistin toprakları farklı İslam devletlerinin egemenliği altında bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim zamanında 1516-1517 Osmanlı - Memlûk arasındaki savaşlar neticesinde bölgede 400 yıl sürecek Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. 1799'da Napolyon Bonapart tarafından bölge kısmen işgal girişimine maruz kalmışsa da Cezzar Ahmed Paşa bölgeyi korumuş ve işgale fırsat tanımamıştır (Karaman, 1996: 91-92). Ayrıca 1832'de de Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa bölgeyi ele geçirmiş ancak Britanya'nın da desteğiyle Filistin 1840 yılında tekrar Osmanlı hâkimiyeti devam etmiştir (Taşkın, 2020: 76). Ancak bu süreçten sonra Siyonizm'in de kurumsallaşmasıyla bölgede Yahudi göçü hızla artış göstermiştir. Büyük güçlerin yayılmacı ve emperyalist politikaları ekseninde Filistin savaşların ve çatışmaların yaşandığı bir coğrafya haline gelmiştir. Nihayetinde üç büyük semavi dinin doğduğu ve yayıldığı bölge olan Filistin, 1096-1272 yılları arasında Hristiyanlar ile Müslümanların, 20. yüzyıldan süregelen dönemde de Yahudilerle Filistinlilerin çatıştıkları bir arena olarak öne çıkmıştır (Dursun, 2010: 1242).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Filistin de savaş cephelerinden biri haline gelmiştir. Britanya'nın Hindistan-Ortadoğu hattındaki ticari hâkimiyetini tamamlayabilmek (Deveci, 2018: 36) ve bu doğrultuda İngiliz dış politikasını tamamlayıcı olan Siyonizm'in hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla (Fromkin, 2018: 462-463), 1917 sonbaharında General Allenby komutasındaki İtilaf Devletleri ordusu bölgeyi işgal etmiştir. Savaş sonrası yapılan görüşmeler neticesinde ise bölgede Milletler Cemiyeti'nin onayıyla 24 Mayıs 1922 tarihinde İngiliz mandası kabul edilmiştir (Karaman, 1996: 94-95). Manda yönetimi sonuna kadar olan süreçte çatışmalar yaşanmış ve 14 Mayıs 1948'de İsrail'in kurulmasıyla (Armaoğlu, 2020: 98) günümüze dek sürecek Arap-İsrail savaşları, işgaller ve çatışmalar devam etmiştir.

Resim 1.2. Filistin Haritası

Kaynak: İmgur (www.imgur.com)

Filistin'de gerçekleşen göçler, istilalar ve çatışmalar neticesinde ise bölgenin sınırlarını belirlemek güçleşmiştir. Karaman (1996: 89) bölgenin siyasi sınırlarını çizmenin zor olduğunu belirtmekte lakin coğrafi sınırlarını ise; Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile

Şeria nehri arasında kalan topraklara ek olarak Şeria nehrinin döküldüğü Öludenizi de (Lut gölü) Filistin'in doğu sınırlarına dâhil ederek belirtmektedir. Filistin'in en son siyasi sınırları ise manda yönetimi için çizilen sınırlar olarak kabul edilmiştir; Kuzeyde Akdeniz kıyısında Ra's en-Nakura'dan, kuzeydoğuda Banyas'a uzanan bir çizgi, buradan güneye dönerek Taberiye Gölü, Şeria Nehri ve Vadi A'râba ve Ölü Deniz'den Akabe Körfezi'ne uzanmakta ve oradan da kuzeybatıya dönerek Akdeniz kıyısında Han Yunus güneyinde Teli Refah'a ulaşarak Filistin'in sınırlarını meydana getirmektedir (Armaoğlu, 2020: 17; Eryaman, 2016: 11). Yaklaşık olarak 27.000 km² olan alan ise hem coğrafi ve siyasi sınırlara tekabül etmekte hem de Filistin'deki İngiliz mandasının topraklarının sınırlarını oluşturmaktadır (Karaman, 1996: 89).

1.2. Britanya'nın Ortadoğu Politikası

Bereketli Hilal'in de içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyası jeopolitik ve jeo-ekonomik önemi itibariyle daima büyük güçlerin öncelikli hedefi olmuştur. Üzerinde güneş batmayan imparatorluk olan Britanya'nın dış politikası, hammadde ve mamül malların zenginliğinin yanı sıra uluslararası taşımacılık açısından da merkezi role sahip olan Ortadoğu üzerinden şekillenmiştir.

Britanya'nın Ortadoğu sahnesine girişinin başlangıcı dünya politikasını değiştiren merkantilizmin yeni sömürgecilik anlayışı ve 18. yüzyılın başlarındaki İspanya ve-raset savaşları olmuştur. Dönemin öne çıkan devleti Fransa'nın yenildiği ve etkisinin sınırlandırıldığı savaşın ardından yapılan 1713 Utrecht Barışı, modern dünyanın kurulmasında etkili olmuştur (Sander, 2013, Tarihin...: 106-107). Anlaşmanın Britanya açısından önemi ise Fransa'nın, İspanya'nın ve Hollanda'nın bölgede etkisini azaltıp, Akdeniz'in kilidi sayılan Cebelitarık ve onun muhafızı olarak kabul edilen Minorka adası gibi stratejik noktaların kontrolünü sağlamış olmasıydı (Şahin, 2015: 840). Böylelikle Akdeniz'de kontrolü sağlayan Britanya deniz aşırı imparatorluğunun da temellerini bu dönemde atmıştır. Ardından gelen Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ise Britanya'nın gücünü pekiştiren bir diğer gelişme olmuştur. Nitekim bu savaşların sonunda Britanya, Prusya'nın da yardımıyla Fransa'yı ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Burada önemli olan husus ise Fransa'nın elinde bulunan Hindistan ile Amerika'daki toprakların Britanya

hâkimiyeti altına girmiş olması ve Britanya'nın yüz yıldır sürdürdüğü Fransa ile rekabetinden galip çıkarak ilk kez bir dünya gücü olarak tanınması olmuştur (Sander, 2013, Tarihin...: 145). 1757 yılında yapılan Plassey Savaşı ile Britanya'nın kontrolüne geçen Hindistan sömürgesi (Gündüz, 2016: 775), Britanya'nın gözbebeği konumuna yükselmiş, ihracat imkânlarını arttırmış ve dış ticaret dengesini kesin bir şekilde Britanya lehine çevirerek kamu gelirlerine ciddi manada katkıda bulunmuştur (Şahin, 2015: 842). Böylelikle Hindistan Britanya'nın ulusal çıkar potasının içerisine girerek ilerleyen yüzyıllarda dış politikasında önemli bir mihenk taşı haline gelmiştir. Nihayetinde 18. yüzyılda Britanya, Fransa'nın karadan ve denizden etki alanını sınırlandırmak ile uğraşmıştır (Çakaş, 2019: 213).

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Britanya – Fransa rekabeti doruk noktasına ulaşmıştır. Britanya onayı olmaksızın Hindistan ile diğer ülkelerin ticaret yapmasını bile yasaklayan yasalar çıkararak bölgenin kontrolünü tamamen elinde tutmaktaydı (Şahin, 2015: 55-56). 1798 Fransız Devrimi sonrasında Fransa'nın amacı Britanya'nın Akdeniz'de hareket alanını kapatarak Hindistan ile bağlantısını koparmak ve böylelikle Britanya'yı saf dışı bırakmaktı (Eryaman, 2016: 13). Bu dengeyi lehine çevirmenin yolunun ise Mısır'dan geçtiğine inanarak bu amaç doğrultusunda yaklaşık olarak 31.000 askerle 1798 yılının yazında Mısır'ı işgal etmiştir (Şahin, 2015: 844). Gregory'nin (1996: 34-37) ifadesiyle Fransa bu dönemde 18. yüzyıl boyunca Britanya'ya kaptırdığı sömürgeleri tekrardan ele geçirmek istemiş, bu doğrultuda Mısır işgalinden önce de Malta adasını işgal etmişti ve böylelikle Britanya'nın Hindistan'a bağlanan ticaret yolundaki hâkimiyetini kırarak bölgedeki nüfuzunu etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştı (Çakaş, 2019: 213). Ayrıca Fransa'ya ek olarak Rusya'da bir yandan Küçük Kaynarca Antlaşması'nı kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü tehdit etmeye başlamış, İran ise Basra körfezini işgale yoğunlaşmıştı (Şahin, 2015: 846). Britanya özellikle Fransa'nın attığı adımları hayati tehlike olarak algılayarak önce Malta adasını ele geçirmiş, 1801'de de Ebukır'da Fransız donanmasını yakmıştır ve Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yapmıştır (Çakaş, 2019: 213). Sonuçta Filistin'de Cezzar Ahmed Paşa karşısında tutunamayan Napolyon çekilmek durumunda kalarak (Karaman, 1996: 92) 1801 yılında Osmanlı ve İngiliz birlikleri karşısında yenilgiye uğramıştır (Eryaman,

2016: 13). Rusya'nın da emperyalist politikalarının arttırarak Fransa ile Avrupa'yı ikiye bölen 1807 yılındaki Tilsit Anlaşması Osmanlı ile Britanya'yı birbirine yakınlaştırmış ve nihayetinde Britanya'nın Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasına geçiş yapmasına sebep olmuştur (Şahin, 2015: 852-853).

1799-1815 yılları arasında devam eden Napolyon Savaşları Avrupa güç dengesi karşısında büyük bir tehdit oluşturmuştu (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 107). Ancak Fransa 600.000 kişilik ordusunda geriye 1500 kişi kalarak ciddi bir yenilgi almıştı (Sander, 2013, Tarihin...: 174). Galip devletlerin kendi kendilerini sınırlandırmalarının en güzel örneği olan Viyana Kongresi (Sander, 2013, Tarihin...: 178), Avrupa'nın bilinen en uzun barış dönemini yaşadığı (Kissinger, 2012: 70-71) ve güç dengesinin bulunduğu bir *Avrupa Uyumu* olarak kabul edilmektedir (Joseph S. Nye & Welch, 2013: 108). Britanya'nın ise 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi ile Fransa'nın hegemonyasını kırma mücadelesi nihayete ermiştir (Şahin, 2015: 844). Bu durum Britanya'nın Ortadoğu'da nüfuzunu daha da arttırdığı bir döneme girildiğini göstermektedir.

1831 yılında başlayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa Ayaklanması'nın ise Britanya'nın Ortadoğu politikası açısından önemli sonuçları olmuştur. Fransa'nın da Mehmet Ali Paşa'yı desteklediği (Armaoğlu, 2014: 44) ayaklanmayı bastırmakta zorlanan Osmanlı'nın Rusya'dan yardım istemesi, nihayetinde Rusya'nın Boğazlar ile İstanbul'a ilk kez girmesine ve 1833 yılında askeri yardımı öngören Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yapılmasına sebep olmuştur (Sander, 2013, Tarihin...: 300-302; Umar & Yenisu, 2020: 32). Daha önce 1791 Özi Krizi ile kendisini gösteren Rusya tehdidi (Şahin, 2015: 849-850), bu antlaşmayla Britanya'nın tehdit algısını da yeni bir merhaleye taşımıştır. Özellikle Hindistan ve ticaret yollarının kontrolünü elinde bulunduran Britanya, bölgede farklı bir büyük gücün etkinliğine rıza göstermemiştir. Nitekim ayaklanmanın devam eden sürecinde Britanya etkin politika izleyerek Osmanlı İmparatorluğu'na destek vermiş, Rusya'nın etkinliğini sınırlandırmış, 1838 Ticaret Sözleşmesi'ne zemin hazırlamış ve 1841 yılına gelindiğinde gelişmelerden kârlı çıkan tek devlet olmuştur (Sander, 2013, Tarihin...: 300-305).

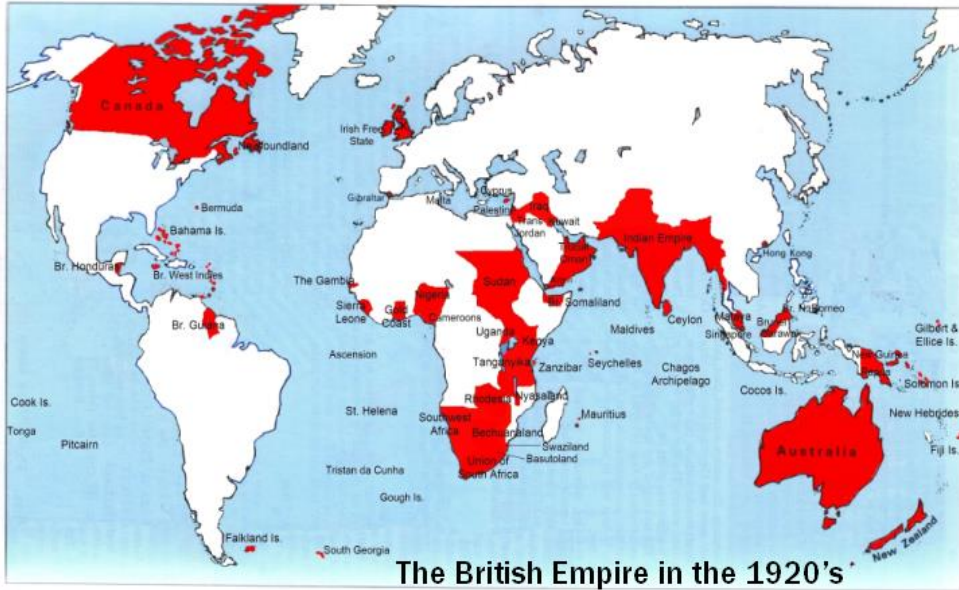
19. yüzyıl boyunca Britanya ve Rusya arasındaki stratejik rekabeti tanımlayan “*Büyük Oyun*” (Çetinsaya, 2007: 405), Hünkâr İskelesi Antlaşması’nın rafa kaldırılmasına rağmen hala devam etmekteydi. Rusya emperyalist çerçevede Osmanlı İmparatorluğu için ilk kez “hasta adam” tabirini kullanarak topraklarını bölmeye niyetlenmiş, ancak çıkan Kırım Savaşı’nda(1853-1856), Fransa’nın dini sebeplere de dayanan Rusya’yı bölge dışında tutma politikası Britanya siyasetiyle paralellik arz ettiğinden her iki devlette Osmanlı İmparatorluğu’na yardım ederek Rusya tehdidini bertaraf etmişlerdir (Sander, 2013, Tarih...: 306-308). Rusya’nın Britanya’ya önerdiği Osmanlı toprak paylaşımının reddedilmesi üzerine bu işe tek başına kalkışması sonucu çıkan savaş (Sağlam, 2014: 12), Viyana Kongresi’nin güçlkle kurmuş olduğu Metternich düzeninin de çöküşüne sebep olmuştur (Kissinger, 2012: 94). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgede yaşadığı güç kaybı, ticareti yöneten tek devleti Britanya yapmış ve 1859 yılında kurulmuş olan “Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası” ile Ortadoğu Britanya’nın ticaret sahasına dönüşmüştür (Umar ve Yenisu, 2020: 34).

Mısır’da ise bu dönemde önemli bir gelişme vuku bulmuştur. Fransa İmparatoru III. Napolyon’un desteklediği Lesseps’in projesiyle, 1859’da yapımı başlayan Süveyş Kanalı Projesi 1869’da tamamlanmıştır (Bilge, 2010: 186). Böylelikle Süveyş Kanalı’nın inşasıyla ticaret yollarının değişmesi, Hindistan’a giden en kısa güzergâhı Ortadoğu coğrafyası yapmış ve Britanya’nın bölgeye ayrı bir ehemmiyet ile yaklaşmasına sebep olmuştur (Gündüz, 2016: 775). Britanya açısından Boğazlar üzerindeki hassasiyetini kaybetmesine sebep olan Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla, Mısır’ın stratejik önem kazanmasına ek olarak Basra körfezine egemen olmak ve Süveyş’in doğusunda kendisinden başka ticari veya askeri gücün kontrolüne müsaade etmemek diğer ulusal çıkar hedefleri olmuştur (Çetinsaya, 2007: 405). Bu doğrultuda Britanya 1853 yılında Katar ile 1861 ve 1892 yıllarında Bahreyn ve 1889’da da Kuveyt ile yapmış olduğu bir dizi antlaşmayla Basra Körfezi’ndeki varlığını kuvvetlendirmiştir (Umar & Yenisu, 2020: 34). Ayrıca o yıllarda Hindistan günümüzde mevcut siyasi sınırlara sahip olan Hindistan’ın dışında Nepal, Pakistan, Bangladeş, Burma ve Sri Lanka coğrafyalarını da içeren büyük bir alanı kapsıyordu (Çakaş, 2019: 214). Sonuçta devasa bir sömürge sahasına sahip olan Britanya için Afrika kıtasının çevresini dolaşan ticaret gemileri açısından

gerek yollarının kısılması gerekse de maliyetlerinin azalması Süveyş Kanalı'nı ayrıca ehemmiyetli kılmıştır. Böylece Süveyş, İngilizler için kontrol edilmesi gereken bir güzergâh olarak öne çıkmaktaydı ve bu noktada Britanya da amaçlarını olağanüstü bir ısrarla kovalama özelliğine sahip bir ülkeydi (Kissinger, 2012: 92).

19. yüzyılın sonlarına doğru Britanya'nın Ortadoğu politikasını değiştiren bir diğer kavşak noktası ise 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı olmuştur. Rusya'nın Panslavist politikaları neticesinde çıkan savaşta, Osmanlı İmparatorluğu ağır bir yenilgi almış ve savaş sonrasında önce Ayastefanos Antlaşması daha sonra da Avusturya ve Britanya'nın baskılarıyla Berlin Antlaşması imzalanmıştır. (Sander, 2013, Tarihin...: 314-315). Sonuçları itibariyle İngilizlere göre Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, maliyeti açısından da sağlamış olduğu faydadan daha fazla duruma gelmiş bulunmaktaydı (Çakaş, 2019: 216). Britanya için Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasının bir anlamı kalmamıştı. Ayrıca Britanya'da 1830'larda Palmerston ile başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun tampon devlet rolü, Türkler üzerine olumsuz fikirleri bulunan Gladstone'un 1880 seçimlerinde Disraeli'yi devirmesiyle artık nihayete ermişti (Fromkin, 2018: 30; Kissinger, 2012: 93). Ancak Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'na vermiş olduğu desteği sürdüreceğini iddia ederek Kıbrıs'ı istemiş, fakat netice itibariyle Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak ve Rus tehlikesini bahane ederek 1878 yılında adayı işgal etmiştir (Çakaş, 2019: 216; Cleveland, 2015: 102). Dahası Hindistan yollarının güvenliğini sağlamak için 1875 yılında Süveyş Kanalı'nın hisselerini satın almış Malta ve Aden'in yanı sıra 1882 yılında da Mısır'ı ele geçirmiştir (Çetinsaya, 2007: 405). Çünkü İngilizlerin 1858'de resmen sömürge haline getirdiği Hindistan'a ve Uzakdoğu'ya yapmış olduğu toplam ihracat, Tozer ve Hirst'e göre (2017: 100-129) Britanya ihracatının %60'ını oluşturmuyordu ve ülke ekonomisinin büyük bölümünü oluşturan gıda, pamuk ve maden ürünleri gibi hammaddelerin yaklaşık %50'si yine bu bölgelerden ithal ediliyordu (Çakaş, 2019: 215). Bu veriler bölgenin ve ulaşım yollarının güvenliğinin Britanya'nın ulusal çıkar ekseninde ne denli hayatiyet arz ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Mısır işgalinin kanalı güvence altına almanın yanında Mısır'ın mali ve siyasi anlamda istikrarını sağlayabilmek ve ülkeyi Fransa'ya da kaptırmamak gibi diğer nedenleri de mevcuttu (Cleveland, 2015: 118).

Mısır işgalinin devamında 1896'da ise sulama olmadan gerçekleşmeyecek pamuk üretimi açısından Nil nehrinin bütünlüğünü korumanın önemine binaen Sudan'ı da işgal etmiştir (Sağlam, 2014: 12). Deniz aşırı toprak edinme iştahı doymak bilmeyen Britanya (Kissinger, 2012: 89-90), 19. yüzyılın sonuna yaklaşıldığında dünyanın yaklaşık dörtte birinde egemenliğini tesis etmişti (Çakaş, 2019: 214). Böylelikle stratejik noktaları kontrolünde bulunduran Britanya ile bölgede rekabet edebilecek devlet neredeyse bulunmamaktaydı. Hatta Fransızların bile 1820 yılında Cezayir, 1881'de Tunus ve 1912'de Fas topraklarının işgalleri, Britanya'nın Ortadoğu coğrafyasındaki etkisini sınırlandırmaya yetmemiştir (Umar & Yenisu, 2020: 35). Nihayetinde 19. yüzyılda Britanya tek başına ayakta durabilecek nüfuzlu bir ülke konumuna geldi ve Kraliyet Donanması ile denizlere hâkim olan en önde gelen sanayi ülkesiydi (Kissinger, 2012: 87 ve 90). Netice itibarıyla Britanya yüzyılın uzun bir dönemini Rusların İran'a yayılmalarını, İstanbul ve Hindistan'a da yaklaşımlarını önlemekle geçirmiştir (Kissinger, 2012: 92).

Resim 1.3. 1920'lerde Britanya İmparatorluğu Haritası

Kaynak: Newworldencyclopedia (www.newworldencyclopedia.org)

1880 yılından itibaren ise bölgede Osmanlılar ile yakınlaşan ve 1889 yılında Berlin'i İstanbul, Halep, Bağdat ve Basra yoluyla bağlayacak olan meşhur Bağdat Demiryolu projesine girişen Almanya, Britanya'yı ziyadesiyle rahatsız etmeye başlamıştır (Lewis, 2020: 356). Halloum (1989: 145) ve Duman (2010: 66) Almanya'nın demiryolu projesinin çok yer kaplayan ürünler dışında deniz taşımacılığında daha ucuz ve hızlı

olacağını belirtmiş, bu durumun Süveyş Kanalı'nı dışarıda bırakacak şekilde Britanya'nın Uzakdoğu ticaretini ve Hindistan'daki stratejik iletişimine tehdit olabileceğini belirtmiştir (Eryaman, 2016: 13). Çeşitli ekonomik ve teknik uygulamalarla Ortadoğu coğrafyasında nüfuz kazanan Almanya bu politikalarıyla Fransızlar ve İngilizler karşısında bir denge unsuru olarak görülmeye başlanmıştır ve bu durum kıyasıyla bir İngiliz-Alman rekabetine yol açmıştır (Çetinsaya, 2007: 405). Hatta Ortadoğu kavramının da yaygınlaşmasına katkı sağlayan V. Chirol 1903 yılındaki "The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence" isimli eserinde Ortadoğu'nun en mühim işlevinin Hindistan'ın korunması olduğunu belirtmiş, Almanya'nın demiryolu projesiyle Britanya'nın çıkarlarına vereceği zararlardan bahsetmiştir (Sakin & Deveci, 2011: 284). Yine Fromkin'de (2018: 32) Almanların demiryolu ağının Kayzer'in ülkesini dünyanın en ileri askeri gücü yaptığını ve Britanya'nın deniz üstünlüğü gücünü stratejik olarak azalttığını ifade etmekteydi. Böylelikle yeni bir devlet olarak ortaya çıkan ve Avrupa'da güçlenen Almanya karşısında İngilizler yüzyıllardır mücadele ettikleri Fransa ile işbirliğine girmişlerdir (Gündüz, 2016: 775). Bu durum tıpkı emperyalist politikalar peşinde koşarak Avrupa dengesini ve Fransız-İngiliz ulusal çıkarlarını tehdit eden Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'nda olduğu gibi şimdi de bu iki devlet Almanya'nın yayılmacı siyaseti karşısında birleşmişti. Mısır üzerindeki mücadeleyi de sona erdiren 1904 İngiliz-Fransız Anlaşması'ndaki müttefiklik I.Dünya Savaşı'ndan sonra da devam ederek 1960'lara değin sürmüştür (Armaoğlu, 2014: 62). Sonunda jeopolitik gerçeklikler Britanya'yı sürdürmüş olduğu şahane yalnızlık politikasından çıkarıyordu (Kissinger, 2012: 172). 1871'de Almanya'nın ulusal bütünlüğünü sağlaması ile değişen Avrupa dengesi "Büyük Oyun'u da etkilemiş ve 1907 yılında yapılan Rusya-Britanya ittifakı ile İran'ın paylaşılması devamında Ortadoğu'nun paylaşılmasını da getirmiştir (Çetinsaya, 2007: 405). Britanya ve Rusya arasındaki yakınlaşmaya sebep olan bir diğer faktör de şüphesiz 1905 yılındaki savaşta Rusya'nın Japonlara yenilmiş olmasıdır (Kissinger, 2012: 186). Sonuç itibarıyla Britanya'nın geleneksel rakipleri olan Rusya ve Fransa artık dost ve müttefik olarak anılmaya başlanmışlardır (Fromkin, 2018: 33).

Yapılan ittifaklar ve değişen Ortadoğu politikası Britanya'nın ulusal çıkarlarına yaklaşımını anlamak açısından önemlidir. Britanya daha önce çıkarlarının çatıştığı hiç-

bir devletle diplomatik kanalları kapatmamış, diplomasiyi daima işletmiştir. Nitekim uzun yıllar Dışişleri Bakanlığı (1830-1834, 1836-1841, 1846-1851) ve Başbakanlık yapan (1855-1858, 1859-1865) Lord Palmerston, “Bizim ne ebedi müttefikimiz, ne de devamlı düşmanımız vardır... Çıkarlarımız ebedidir ve bizim görevimiz de bu çıkarlarımızı izlemektir” ifadesiyle Britanya’nın ulusal çıkar tanımlamasını gayet net olarak belirtmiştir (Fromkin, 2018: 29; Kissinger, 2012: 88). Britanya Ortadoğu politikasını da yüzyıllarca bu siyasi çizgi üzerinden yürütmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında yaşayan Türk olmayan halklardan yeni piyonlar olarak faydalanılması, yeni bir strateji olarak büyük devletler ve hassaten Britanya tarafından önemli görülen bir diğer husus olmuştur (İ.Şahin, C.Şahin ve Şükür, 2015: 242). Örneğin Britanya’nın Ermenilerin haklarını savunmada bir numaralı savunucu olması, bunu hem Babilî’nin iç siyasetine karışmak hem de Rusya ile arasında tampon bir Ermeni Devleti kurmak amacıyla yapmıştır (Öke, 2018: 82). Britanya, Ermenilerin yanı sıra Yahudiler ve Araplarla da benzer siyasi saikler doğrultusunda yaklaşmıştır.

Almanya’nın da Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emperyalist amaçları ve tehditkâr siyaseti hiç kimsenin tahmin edemeyeceği Britanya-Rusya-Fransa ittifaklarının kurulmasına neden olmuştur (Kissinger, 2012: 165). Nihayetinde özet olarak Emperyalizm, Osmanlı İmparatorluğu coğrafyası üzerindeki toprak edinme amaçları, Almanya’nın güvenlik sorunu ve değişen güç dengesi ile bozulan “Avrupa Uyumu” Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasına neden olmuştur (Sander, 2013, Tarihin...: 345-350). 1890’lardan itibaren Almanya ile Britanya arasında başlayan kedi-fare oyunu durumu artık diplomatik esnekliğin fayda vermediği bir noktaya taşımış ve statükocu güç olan Britanya ile dengede değişiklik talep eden Almanya arasındaki bu mücadele nihai olarak tek çözüm olan savaşı getirmiştir (Kissinger, 2012: 188).

1910 yılında İngiliz politikacı James Balfour, E.Said’in kitabında (1989: 58-59) Batı’nın Doğu algısını şu sözlerle özetlemektedir: “Doğulu ulusların tarihine bir bakın, kendi kendini yönetim konusunda hiçbir ize rastlamazsınız. Bizim işimiz yönetmekse, minnettarlık görsek de görmesek de, onlara sağladığımız nimetler hakkında bir fikirleri

olsa da olmasa da yönetmek görevimiz.” (Sağlam, 2014: 2). Savaş süresince Britanya’nın Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Balfour’un bu ifadeleri savaş dönemi ve sonrasında da yansımış ve bölgede manda yönetimleri kurulmasına yol açmıştır. Ayrıca Britanya, Hindistan yolu üzerindeki egemenliğini muhafaza edebilmek için de aktif bir ittifak sistemi kurarak çeşitli gizli antlaşmalar yapmıştır (Deveci, 2020: 141). İstanbul ve Boğazların Rusya’ya verildiği Fransa-Britanya-Rusya arasındaki İstanbul Antlaşması(1915), Antalya, İzmir ve Oniki Ada’nın savaşa girmek koşuluyla İtalya’ya verildiği İtalya-Fransa-Rusya-Britanya arasındaki Londra Antlaşması(1915), Rusya’nın da sonradan haberdar edildiği Ortadoğu coğrafyası üzerindeki paylaşımları içeren Fransa-Britanya arasındaki Sykes-Picot Antlaşması(1916) ve Fransa-İtalya-Britanya arasındaki İtalya’ya ek olarak verilen bölgeleri kapsayan Saint Jean De Maurienne Antlaşması (1917) bu gizli antlaşmalardandır (Sander, 2013, Tarihin...: 380-383; Umar ve Yenisu, 2020: 36-47). Ayrıca İngilizler Araplara bir Arap Krallığı vadeden Şerif Hüseyin-McMahon görüşmelerini gerçekleştirmiş, Necd Emiri İbn Suud ile Hicaz üzerine anlaşmış ve yine Siyonistlere bir yurt vadeden Balfour Deklarasyonu’nu yayınlayarak savaş sırasında gizli görüşmelerini sürdürmüştür (Çakaş, 2019: 217; Fromkin, 2018: 147 ve 265). Nihayetinde Birinci Dünya Savaşı’ndan zaferle ayrılan Britanya, Ortadoğu bölgesindeki etkin olmak isteyen güç odaklarını kendi stratejisi doğrultusunda yönlendirerek bir “Diplomasi Zaferi” kazanmıştır (Sakin ve Deveci, 2011: 286). Savaş sonrası ise bölgedeki en büyük çıkarı savaş boyunca ve barış masasında kazandığı hakları korumak olmuştur (Çetinsaya, 2007: 405). San Remo Konferansı ve Paris Barış Görüşmeleri de bu çerçevede şekillenmiştir. Bu minvalde kendi çıkarları doğrultusunda kazandığı zaferlerle de bölge halklarını bir kaosa sürüklemiş, istikrarsız sahaların ve çatışmaya sebep olan sınırların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç itibarıyla Britanya Ortadoğu politikasını 18. yüzyıl boyunca ticaret yollarında kontrolü sağlama, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde bölgedeki avantajlı durumunu korumaya yönelik statükocu siyaset üretmek ve 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze değin süreçte ise Ortadoğu’nun enerji kaynaklarının ve ulaşım yollarının güvenliğini sağlayarak bölgedeki üslerinde hâkimiyetini devamlı kıla- cak politikaları uygulamak şeklinde özetlenebilir (Çakaş, 2019: 206).

1.3. Britanya'nın Filistin Politikası

Britanya, Filistin bölgesi üzerindeki ulusal çıkarlarının temelini yine Ortadoğu politikasında olduğu gibi genellikle jeopolitik avantajlarına dayandırmıştır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyıla girerken bölgeyi sömürge topraklarının kontrolü açısından daima hayati önemde görmüş ve dış politikasını da bu minvalde belirlemiştir.

Filistin, Britanya'nın başta Hindistan olmak üzere Uzakdoğu ve Avustralya'daki sömürgelerine bir köprü geçişi sağlamasının yanı sıra Mısır'dan Hindistan'a uzanan karayoluyla da Asya ve Afrika'yı birbirine bağlayan stratejik bir konuma sahiptir (Eryaman, 2016: 10). 1763 yılından itibaren Hindistan güzergâhı üzerindeki bölgelere ehemmiyet veren Britanya açısından, Filistin'i mühim kılan diğer bir jeopolitik sebep ise Süveyş Kanalı'nın güvenliği için önemli bir konumda olmasıdır (Deveci, 2020: 140). Böylelikle doğrudan ve dolaylı olarak Filistin bölgesinin güvenliği Britanya'nın ulusal çıkarlarının korunması anlamına gelmiştir.

Britanya'nın Filistin bölgesindeki faaliyetlerinde Mehmet Ali Paşa Ayaklanması'nın ise önemli bir etkisi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun desteği neticesinde İngilizlerin yardımıyla Mehmet Ali Paşa'nın yenilgiye uğratılması, bir bakıma Kudüs'ün ve Filistin'in kapılarının İngilizlere açılmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönem içerisinde ekonomik entegrasyonunda artmasıyla, Britanya'nın bölgedeki etkinliği artmış ve hatta İngiliz konsolosu Woods bölgenin fiili valisiymiş gibi hareket etmeye başlamıştır (Taşkın, 2020: 76). Ayrıca Filistin misyonerlik faaliyetlerinin de yoğunlaştığı bir bölge olmuştur. Özellikle Britanya'nın 18. yüzyılın sonundan itibaren artan Protestanlık temelli misyonerlik faaliyetleri, diplomatik destek olmadan başarı sağlanamayacağı düşüncesine sebep olmuş ve 1838 yılında Avrupa'nın ilk diplomatik temsilciliğinin açılmasıyla sonuçlanmıştır (Bozpınar, 2003: 112). Britanya'nın artan misyonerlik etkinliğinin temellerini ise 1840 yılında "Londra Yahudi Cemiyeti" ve "Londra Misyoner Cemiyeti" isimleriyle iki misyoner örgüt atmıştır (Öke, 2018: 83). Dahası Tanzimat'ın ilanının ardından Britanyalı kuruluşlar Kudüs başta olmak üzere eğitim faaliyetlerini de arttırmış 1897 yılında Suriye ve Filistin topraklarında 142 okul açmışlardır (Taşkın, 2020: 77). Böylelikle İngiliz misyoner kuruluşları rekabet ettikleri Fransa ve Rusya gibi

devletlerden çok daha fazla sayıda okullar açmayı başarmışlardır (Bozpinar, 2003: 119-120). Mehmet Ali Paşa döneminde misyonerlik faaliyetlerinin kurumsallaşmasıyla 1838 yılında açılan ilk İngiliz Kudüs konsoloslukuna ek olarak bölgede; Prusya 1842’de, Fransa 1843 yılında, Amerika Birleşik Devletleri 1844’te, Avusturya 1849’da, İspanya 1854’te ve Kırım Savaşı’ndan (1853–56) kısa bir süre sonra da Rusya 1858 yılında Kudüs’te konsolosluklar açmışlardır (Taşkın, 2020: 76). Bu durum bölgedeki rekabeti ve Britanya açısından bölgenin önceliğini kavramak için dikkate değer görülmüştür. Nitekim Avrupa devletleri arasındaki kıyasıya rekabetin sahne aldığı bir arena görüntüsü veren Filistin’de, Britanya’nın Kudüs Konsolosu Finn’in desteği neticesinde Protestan misyonerlere yönelik İngiliz pasaportları dağıtılmış ve hatta Filistin’de küçük bir İngiliz kolonisi bile kurulmuştur (Öke, 2018: 84). Neticede Kudüs’te misyonerlik faaliyetleri o denli artmıştır ki 19. yüzyılın sonlarında Kudüs’teki misyonerlerin sayısı dünyanın diğer ülkelerindeki misyonerlerin sayısına oranla daha fazla olmuştur (Taşkın, 2020: 76). Görüldüğü üzere bölgedeki rekabetin öncülüğünde de yine birçok noktada İngilizler olmuşlardır. Britanya’nın bölgedeki nüfuzu böylelikle bu rekabet ekseninde şekillenerek gelişme göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı’na doğru Britanya’nın Filistin politikası bölgeyi Osmanlı İmparatorluğu’ndan koparmak üzerine odaklanmıştır. Mevcut konjonktür ile Britanya hükümeti hem Araplarla hem de Siyonistlerle yakın işbirliğine girmişlerdir. Hatta İngilizler bölgedeki Musevilerin ve Arapların, Osmanlı muhalifi bir ittifak kurmasını bile amaçlamışlardır (Kasalak, 2016: 67). Osmanlı İmparatorluğu’na karşı verilen mücadeleye ek olarak aynı zamanda bölgedeki Alman nüfuzunun oluşumu da yine Britanya’nın çıkarlarına vereceği zarar sebebiyle bir tehdit olarak algılanmış ve Filistin’de Alman kontrolü en büyük tehlike olarak görülmüştür (Eryaman, 2016: 16).

İngilizlerin bölgenin jeopolitik konumundan faydalanması bir Türk tehdidine yönelik Mısır ve Süveyş Kanalı için Filistin’in bir tampon bölge olarak düşünülmesine de yol açmıştır (Kasalak, 2016: 67). Nitekim stratejik önemine binaen 31 Ekim 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girdiği ilk yer olan Suriye ve Filistin bölgesi, Süveyş Kanalı açısından bir Türk-Alman saldırısının da temelini oluşturabilmesi

adına önemli olmuştur (Başlamışlı, 2018: 18). Nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'nın da cephelerinden biri haline gelmiştir. 1915 yıllarında bölgenin kontrolüne yönelik Britanya kabinesini bilgilendiren raporlar; uluslararası yönetim, Fransa veya Türkiye gibi seçenekleri dile getirse de, bölgenin Britanya açısından bir "ileri karakol" vazifesi görmesiyle, Britanya çıkarlarını muhafaza etmesi açısından bölgede en uygun kontrolün İngilizlerde olması gerektiği sonucuna varırmıştır (Taşkın, 2020: 80-81). 2 Kasım 1917 tarihinde ise Britanya'nın Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un Balfour Deklarasyonu'nu yayınlanmasıyla, Yahudilere Filistin'de bir milli yurt vadedilmiştir (Cleveland, 2015: 271). Balfour Deklarasyonu İngilizlerin savaş sonrası Siyonist hedefler doğrultusunda hareket edeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca İngilizler açısından Filistin'in Britanya topraklarına dâhil edilmesinin manevi bir güç oluşturacağı da düşünülmekteydi (Taşkın, 2020: 81). "Üzerinde güneş batmayan imparatorluk" olabilmek kutsal mekânların yönetiminin de ele geçirilmesine bağlıydı (Deveci, 2020: 141). Sonuç itibarıyla Kudüs'ün 9 Aralık 1917'de Britanya'nın hâkimiyetine geçmesi İngilizler tarafından bir Noel hediyesi olarak algılanmış ve Britanya ordusunun komutanı olan Allenby şehre girerken Haçlı Seferlerinin tamamlandığını ifade etmiştir (Taşkın, 2020: 84).

1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda, Filistin'in İngiliz mandasına verilmesine karar verilmiştir (Armaoğlu, 2014: 180). Önemli olan husus, bu tarihlerde Siyonizm'in, Britanya'nın devlet politikası olarak kabul edildiğidir (Kasalak, 2016: 67). Yine Fromkin'in de (2018: 246) anlatımıyla, dönemin Başbakanı olan Lloyd George'un savaş sonrası Ortadoğu'sunda Britanya siyasetinin, Siyonizm desteği üzerinden şekillenmesi yolunu izlediğini ifade etmiştir.

Britanya'nın ulusal çıkarları bölgede herhangi bir güçlü devletin bulunmaması ve büyük güçlerden gelebilecek tehditlere yönelik bölgede stratejik üsler kurulmasını da barındırmaktaydı. Irkçıatal'ın (2012: 35) ifadesiyle Britanya Başbakanlığı'nın Genelkurmay Başkanlığı'na yönelttiği İngiliz Milletler Topluluğu'nun savunulması açısından Filistin'in önemine dair soruya, dönemin Hava Kuvvetler Komutanı olan Lord Tedder savunmanın üç temele bağlı olduğunu ifade ederek bunları sırasıyla, İngiltere'nin de

içinde olduğu Birleşik Krallık ana adasının savunulması ve saldırı üssü olarak geliştirilmesi, denizlerdeki ulaşım ağının sürekliliği ve son olarak da Sovyetler Birliği'ne yönelik Ortadoğu'da bir savunma ve saldırı üssü olarak İngiliz nüfuzunun ve pozisyonunun devamlılığının sağlanması şeklinde açıklamıştır (Sağlam, 2014: 4). Sonuç olarak Filistin jeopolitik önemi hasebiyle, 1948'deki manda yönetiminin son bulmasına değin süreçte Britanya açısından bir stratejik üs vazifesi görmüştür. Britanya'nın Filistin politikası dönem itibariyle sömürge yollarının güvenliğini sağlamasının yanı sıra önemi olan husus, Siyonizm'in hedeflerini gerçekleştirebilmesi için bir "sıçrama tahtası" işlevi gördüğü gerçeğidir.

1.4. Antisemitizm ve Siyonizm'in Doğuşu

Siyonistlerin Filistin işgaline giden süreci etkileyen olaylar silsilesinde şüphesiz en önde Siyonizm'in kurumsallaşması vardır. Ancak Siyonizm'i kurumsallaşmaya yönlendiren en büyük etken ise *antisemitizm*² olmuştur. 19. yüzyılda Avrupa'da artarak devam eden olaylar Filistin'in işgaline giden süreci de beraberinde getirmiştir. Bu minvalde öncelikle antisemitizme ve devamında ondan ayrı düşünülemeyen Siyonizm'in ortaya çıkışına değinilecektir. Nitekim her ikisi de birbirlerini sistemli olarak tetikleyen iki vakıa olarak kabul edilmektedir.

1.4.1. Antisemitizm

Antisemitizmin temelini, Hristiyanlar açısından Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesine, Musevilerin neden olduğu gerekçesine dayanan çeşitli dinsel faktörler oluşturmuştur (Öke, 2018: 31). M.S. 66-70 yılları arasında gerçekleşen Yahudi ayaklanmaları neticesinde, Roma orduları Kudüs'e çıkarma yapmış, şehri yağmalayarak kutsal mabedi yıkmışlar ve olayların sonucunda bölgedeki Yahudilerin dünyanın dört bir tarafına kaçtıkları *diaspora* meydana gelmiştir (Armaoğlu, 2020: 21). Nihayetinde Yahudiler, Hristiyanlar için daima bir tehdit olarak görülmüşlerdir (El-Karadâvî, 2010: 128-132). Avrupa'da oluşan Yahudi düşmanlığı sadece 19. yüzyılda meydana gelmiş bir durum da de-

² Yahudilere karşı dostça yaklaşamama durumu veya ırkçı bir nitelikte taşıyan Yahudi düşmanlığı olarak tanımlanabilir (Sönmezoğlu, 2010: 36).

ğildir. Britanya’da 6. Yüzyılda, Yahudiler ülke dışına sürülmüş ve Britanya’ya girmeleri yasaklanmıştı, ayrıca farklı yüzyıllarda da İspanya’dan Fransa’ya, Portekiz’den Almanya’ya kadar birçok Avrupa ülkesinde türlü baskı ve işkencelere maruz kalmışlardır (En-Netşe, 2014: 15-18). Örneğin 6. yüzyılda Yahudilere yönelik Britanya’daki baskılar, 13. yüzyılda yeniden yaşanmış ve 1290 yılında Kral I. Edward yönetiminde daha önce olduğu gibi olaylar yine ülkeden çıkarılmalarıyla sonuçlanmıştır (Taşkın, 2020: 78).

Yahudi tarihinde Orta Çağ boyunca gerçekleşen Avrupa’daki antisemitizmin felaket olarak sayılmasının aksine İslam toplumunda ise gerek 1099’da Selahaddin Eyyubi’nin gerekse de 1517’de Yavuz Sultan Selim’in Kudüs fetihleri, Yahudiler açısından mutlu sayılabilecekleri olaylar olmuş ve bu dönemlerde Yahudilerin Kudüs’e göçleri kolaylaşarak artış göstermiştir (Armaoğlu, 2020: 22-23). Osmanlı Dönemi bölgede diğer bütün dinlere yönelik imkânları genişletmiş ve birlikte barış içinde yaşayabilmeyi de tesis etmiştir. Yavuz Sultan Selim Han, 1517’de Kudüs’ü fethetmesiyle Rum Patriği Atali’ye bir ferman yayınlayarak mabetlerinde tasarruf ve serbestiyet hakkı vermiştir (“Osmanlı Belgelerinde Filistin”, 2009: 441-443). Yine Kudüs’te 1886’da Habeşliler için kilise inşa edilmiş ve Habeşliler bu durumdan memnuniyetlerini ifade etmişlerdir (BOA, Y.A.HUS., 194/19). Yahudilere yönelik de bölgede 1859’da Hasidim denilen bir sinagogun genişletilip yeniden inşa edildiği görülmektedir (BOA, İ.HR., 164/8787). Hatta Osmanlı idaresi hem Hristiyanların hem de Yahudilerin Kudüs’te kutsal kabul ettikleri mekân, mabet ve kalelerin civarlarına bina dahi yapılmasına müsaade etmemiştir (BOA, DH.MKT., 2116/103). Ancak Avrupa’da ve Hristiyan toplumlarında ise mabetler bir yana insanların yaşam haklarının dahi çiğnendiği olaylar vuku bulmuştur. Böylece tarihsel ve dini sebeplere de dayanan Yahudi düşmanlığının, sürekli bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir.

19. yüzyılda Avrupa’da artan Yahudi düşmanlığının, dinî sebeplerinin yanı sıra başka nedenleri de mevcuttur. Krizli dönemlerde bir günah keçisi aranacağına yönelik varsayımdan hareketle, 1870 ekonomik krizinin de günah keçisinin Yahudiler olduğu ifade edilmiş, antisemitizmin toplumda benimsenmesi ekonomik ve siyasal koşullarla da ilişkilendirilmiştir (Öke, 2018: 31-32). Ancak özellikle Avrupa’da ortaya çıkan milli-

yetçilik, antisemitizm'i en çok tetikleyen nedenler arasında öne çıkmaktadır (Armaoğlu, 2020: 23; Fromkin, 2018: 244; Karaman, 1996: 93; Öke, 2018: 25-32).

Avrupa'da yükselen akım olan milliyetçiliğin, Yahudi sorununu yeni boyutlara taşıdığı ifade edilerek; "Alman Yahudileri Alman mı? Fransız Yahudileri Fransız mı?" gibi soruların oluşmasına sebep olmuştur (Fromkin, 2018: 244). Ancak Öke (2018: 31) *volk*³ milliyetçiliğinde bir ulusu yücelten faktörün toprağa bağlılık olduğunu ifade etmiş ve milliyetçilerin, Musevileri ruhsuz bir topluluğa benzeterek asla *volk* olamayacak aşağı bir cemaat olarak kabul ettiklerini dile getirmiştir. Hatta Stern (1974: 141) yazısında, ünlü bir Alman milliyetçisi olan Julius Langbehn'in, "Bir erik, elmaya dönüşmeyeceğine göre bir Yahudi de hiçbir zaman Alman olamayacaktır." ifadeleriyle (Öke, 2018: 31-32) dönemin Avrupa'daki yükselen milliyetçiliğinin içerisinde Yahudilerin durumunu özetlemiştir.

Fransız Devrimi'nden sonra ise farklı dinlerden olanlar, Batı Avrupa'da yasalar önünde eşit haklara sahip olarak yaşamış oldukları toplumlarla bütünleşmekteydiler (Karaman, 1987: 329). Yeni milliyetçilik Batı Avrupa'da birçok Yahudinin yüzyıllardır bağlı kaldıkları kısıtlamalardan kısmen kurtulabilmelerine sebep olurken, altı milyon Yahudinin yaşadığı Rusya'da ise şartlar kötüye gitmeye devam etmiştir (Fromkin, 2018: 244-245).

1648-1649'da Polonya'da yapılan katliamlardan sonra ilk kapsamlı Yahudi ayaklanmaları 1881 yılında Güney Rusya'da meydana gelmiş ve çeşitli katliamlar yaşanmıştır (Best ve diğerleri, 2012: 124). Çar II. Aleksandr'ın 1881 yılında öldürülmesi, Rusya'da Yahudilere yönelik düşmanlığın ve saldırıların başlamasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 2020: 24). Çünkü antisemitler, bu cinayetin arkasında Musevilerin olduğunu ileri sürerek halkı Yahudilere karşı kışkırtmışlar ve Rusya'da 1881 yılından 1917'ye kadar sürecek *pogrom* denilen, milyonlarca Musevinin ölümüyle sonuçlanan toplu soykırımlara neden olmuşlardır (Öke, 2018: 37). Dönem itibariyle bölgede Yahudiler ikinci

³ Aynı topraklar üzerinde yaşayan ve o toprak parçasına tarih boyunca kök salarak, ona duygularıyla bağlanmış bir toplum, kısaca "ulus" anlamına gelmektedir (Öke, 2018: 27).

sınıf vatandaş muamelesi görmekte ve *getto* denilen ayrı yerleşim merkezlerinde yaşamaktaydılar (Armaoğlu, 2020: 24). Ayrıca bu dönemde Musevilerin tarım ya da ticaretle uğraşmalarının, okullarını açmalarının, meslek sahibi olmalarının, seyahat etmelerinin yasaklanmasının yanı sıra Rus hükümeti tarafından askerlik ve vergi gibi ağır yükümlülöklere de maruz kalmışlardır (Öke, 2018: 38). Nihayetinde bu koşullar altında yaşamak Yahudiler açısından oldukça imkânsız hale gelmiştir. Zaten Rus hükümetinin de amacı bu yöndeydi çünkü Sacher'in (1979: 13) anlatımıyla Podedonostsev, bu durumu kabul edercesine Yahudiler için şu cümleleri kullanmıştı: "Üçte biri ölecekti, üçte biri memleketi terk etse, geriye kalan üçte biri de artık yerli halk içinde tamamıyla eriyecektir." (Öke, 2018: 38). Özetle Yahudiler bu dönemde ya katliamlara ya da türlü baskı ve yıldırımlara maruz kalmaktaydılar.

Yahudi düşmanlığının başlıca merkezleri olarak görölen Rusya ve Polonya'da Yahudilere yönelik baskılar 19. yüzyılın sonlarına doğru iyice artarken milyonlarca Doğu Avrupalı Yahudi, Amerika Birleşik Devletlerine göç etmişler ve diğerleri içinse zulümden kaçmanın alternatif umudu Siyonizm olmuştur (Cleveland, 2015: 267). 1881-1914 yılları arasında Avrupa'dan Amerika'ya göç edenlerin sayısı 3 milyon olarak tahmin edilmektedir (Armaoğlu, 2020: 25). Nihayetinde bu göçlerin yanı sıra Siyonizm'in kurumsallaşmasını tetikleyen en önemli unsur da yine antisemitizm olmuştur.

1.4.2. Siyonizm'in Doğuşu

Avrupa'da ve Rusya'da yaşananlar siyonizmin oluşmasına zemin hazırlayan olaylar olmuşlardır. Nitekim Siyonizm, bazı Yahudi aydınlarının Avrupa'da oluşan Yahudi düşmanlığına bir tepkisi olarak da değerlendirilmiştir (Öke, 2018: 25). Ancak Siyonizm fikrinin temelleri oldukça eski tarihlere dayandırılmıştır. Bölgede M.Ö. 1. yüzyılda Romalıların hükümdarlığından önceki dönem olan, Yahudilerin egemenliğinin olduğu Kutsal Kitap zamanlarına kadar gitmektedir (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 299). Bu bağlamda Siyonizm'in doğuşu ve gelişmesiyle ilgili bir çalışmanın başlangıç noktası için şüphesiz dinî inanç ve geleneklere de değinilmelidir (Öke, 2018: 39-40).

Tevrat, İncil'in birinci kısmını oluşturan Ahd-i Atik'in üç temel kitabından en kutsal olanı olarak kabul edilmektedir (Armaoğlu, 2020: 18). Bu kitapta ise Siyon kelimesi, Kral Davud'un fethettiği ve krallığın merkezi yaptığı Kudüs şehrini ifade etmek için kullanılmıştır (II. Samuel: 5/7). Davud'un 40 yıllık hükümdarlığından sonra da oğlu Süleyman (Solomon) tahta çıkmıştır ve Kudüs bu dönemde ilk Yahudi tapınağı olan Süleyman mabedinin de inşa edilmesi ile kutsal bir şehir haline gelmiştir (Armaoğlu, 2020: 20). Böylelikle Museviliğin ilk çağlarından itibaren, Siyon kelimesi Kudüs ile eş anlamlı olarak kabul edilmiştir (Öke, 2018: 38). Siyon kelimesinden oluşan Siyonizm ise Musevilerin "tarihi yurtlarına dönüşü" olarak ifade edilen, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan siyasi bir hareketi temsil etmektedir (Karaman, 1987: 329). Bu kavram da ilk olarak 1890 yılında bir Rus Yahudisi olan Nathan Birnbaum tarafından kullanılmıştır (Aslan, 2011: 43; Öke, 2018: 25). Önceleri yıkılan Süleyman mabedinin, yeniden inşası hayalinin ise Eski Ahit'in ana prensibini oluşturduğuna ve dahası kutsal toprakları da içerisinde barındıran Nil'den Fırat'a kadar olan bölgeyi Allah'ın, İbrahim (Abraham) Peygamber ve ümmetine adadığına da inanılmaktadır (Armaoğlu, 2020: 19; Öke, 2018: 39-40). Bu inanışlar çerçevesinde 19. yüzyıl Avrupa'sında yükselen antisemitizm ile Yahudilerin Siyon dedikleri Kudüs'e dönüş fikri de canlanmaya başlamıştır.

Kutsal topraklara dönüş düşüncesinin öncesinde, Yahudi düşmanlığının sebep olduğu birtakım olaylar sonuçları itibariyle önemli rol oynamışlardır. Bu olaylardan öne çıkanlarından biri 1840 Şam Katliamı'dır; Bir Fransisken papazının esrarengiz ölümünün müsebbibi olarak Şam'daki Musevilerin iddia edilmesi sonucunda şehirdeki Hristiyan toplumu, Yahudilerin yaşadıkları mahalleleri basarak herkesi öldürmüşlerdir (Aslan, 2011: 43). Dindar Museviler ise bu olaylardan derinden etkilenererek Yahudi inancında olan kurtarıcı Mesih anlayışını çağdaş bir çerçevede geliştirmiş ve Siyon diye nitelendirdikleri Kudüs'e dönme fikirlerinin temellerini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Siyonizm ile ilk köprüyü kuranlar iki ruhban olan Haham Judah Alkalai (1789-1878) ve Zevi Hirsch Kalischer (1795-1874) olmuşlardır (Aslan, 2011: 44; Öke, 2018: 40). Belgrad yakınlarında Semlin köyünde kendi halinde bir yaşam süren Alkalai, Şam Katliamından sonra Yahudi milli birliğinin kurulması gerektiğine inanarak tüm Avrupa'ya

dolaşmış ve nihayetinde Filistin’e yerleşerek ömrünün sonlarına değin orada kalmıştır. Aynı şekilde Doğu Prusya’nın Thorn şehrinde hahamlık yapan Kalischer de, Rothschild’ler gibi Musevi ailelerin topluma kendilerini kabul ettirdiklerini görünce, Musevilerin sürgünde kefaretlerini doldurmaya başladıklarını ve nihayetinde tanrısal kehanetin insan eliyle daha ileriye taşınması gerektiğine inanarak girişimlerde bulunmuştur (Öke, 2018: 40-42). Kalischer bu düşünceler eksenindeki bir yazısında “biz Tanrı adına Siyon davasına başlamakta daha ne kadar bekleyeceğiz” ifadeleriyle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’dan Kudüs şehrini satın almak için harekete geçmiş ancak bu düşüncesiyle bir sonuç elde edememiştir (Aslan, 2011: 44).

Siyonizm’in oluşmasına öncülük eden bir diğer isim de Moses Hess olmuştur. 1862 yılında yayınlamış olduğu “Rome and Jerusalem” kitapçığında, Yahudi sorununa çözüm olarak Yahudi milli kimliğini oluşturmayı ve kendi kaderlerini belirleme hakkını önermiştir (Fromkin, 2018: 245). Dindar bir ailenin oğlu olmasına rağmen hayatının belli bir döneminde Karl Marx ile sınıf arkadaşlığı yaptığından kendisini sosyalizme adanmış Hess, İtalyan birliğinin oluşmasına da şahit olmuş ve eserinde: “Her halk kendine özgü nitelikleri geliştiriyor ve milli amacına doğru yürüyor: Hristiyan Roma’nın yıkıntıları altından yepyeni bir İtalya fişkırıyor.” ifadeleriyle İtalyanların, Yahudi milli birliğinin kurulmasında taklit edilmesi gerektiğini söylemiştir (Öke, 2018: 43). Ayrıca yurt ve devletten yoksun olan milletlerin gelecekte de olmayacaklarını ifade etmiştir (Başlamışlı, 2018: 23). Böylelikle antisemitizm sonucunda Yahudi milli birliğinin kurulmasına dair inanç, Yahudiler arasında yaygınlık göstererek Kudüs’e dönme fikrinin temellerini oluşturmuştur.

Modern siyasal Siyonizm, antisemitizmin en şiddetli haliyle yaşandığı ve daha öncesinde birçok katliamın da meydana geldiği Rusya’dan çıkmıştır (Cleveland, 2015: 268). Güney Rusya’da meydana gelen olaylar, Yahudiler için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Musevilerin çoğu asimile olmak istememişler, hatta bütün milletler onlara karşı dost ve hoşgörülü olsalar bile dünyanın daima Yahudiler için büyük bir getto olarak kalacağına inanmışlardır (Başlamışlı, 2018: 22). Neticede 19. yüzyılın sonlarına doğru artan baskılar ve yaşanan sorunlar Rusya Yahudilerini bir çıkış yolu bulmaya

sevk etmiştir. Doğu Avrupa’da ve Rusya’da şiddetlenerek artan hem devlet yoluyla oluşan baskılar hem de Hristiyan toplum temelli çatışmalar, Musevilerin tarihteki ilk temelli şekilde göç fikrini ve bunun da kurumsallaşmasını filizlendirmiştir (Karaman, 1987: 329). 1882 yılında Odessalı Yahudi bir doktor olan Leo Pinsker, *Auto - Emancipation (Kendi Kendini Kurtarma)* isminde, azınlık olarak yaşamlarında yaşanan sorunlara yönelik Yahudilerin bir toprağı olması gerektiğı ile ilgili bir kitapçık yayınlamıştır (Best ve diğerleri, 2012: 124). Yahudilerin ulusal bağımsızlık mücadelesini, Avrupa devletleri gibi başka merkezlerden değil de bizzat Musevilerin ortak çabalarıyla gerçekleştirilmesi gerektiğinden dolayı kitapçığa “Kendi Kendini Kurtarma” ismini vermiştir (Öke, 2018: 46). İbranice ve birçok Avrupa dillerine çevrilen (Deveci, 2017: 2) bu eserde, Yahudi sorununu adeta bir doktor titizliğiyle teşhis eden Pinsker, tedavi yöntemleri ileri sürmüştür; antisemitizmi hem psikolojik hem de tedavisi mümkün olmayan bir hastalık olarak gördüğünü ve ırsi olduğu için de zamanla geçmesini beklememek gerektiğini, çözümün ise ancak İsrailoğullarının diğer uluslara denk bir statüye kavuşmasıyla mümkün olacağını iddia etmiştir (Öke, 2018: 45-46). Ancak Pinsker toprak konusunda Filistin’in dışındaki yerleri de kabul ederken dinî geleneklerine bağlı ve Siyon tutkusuyla dolu bir grup bu görüşü benimsemeyerek *Hibbat Zion (Siyon’u Sevenler)* derneğini kurmuşlardır (Best ve diğerleri, 2012: 124). Bu dernek ile Siyonizm’in ilk adımı da atılmıştır çünkü derneğin amacı Yahudilerin Filistin ve Kudüs’e göç etmelerini sağlamak olmuştur (Armaoğlu, 2020: 25).

Liderliğini George Eliot’un yaptığı ilk İngiliz Siyonist teşkilatı olan Siyon’u Sevenler Derneğı’nin bir diğer hedefi de Kudüs’e yerleşmeyi ifade eden Siyon idealini, İngiliz politikacıları etkileyerek ve gerekli maddi yardımı sağlayarak gerçekleştirebilmektir (Aslan, 2011: 45-46). Çünkü derneğin büyük ölçüde maddi desteğe ihtiyacı vardı. Dönem itibarıyla derneğin yıllık geliri 50.000 ruble iken Filistin’e bir ailenin yerleştirilmesinin maliyeti ise 3.000 rubleyi buluyordu (Öke, 2018: 47). Bu durum derneğin göç masraflarını karşılama noktasında yetersiz kaldığını göstermektedir. Siyon’u Sevenler Derneğı’nin 6 Kasım 1884’teki ilk kongresi ve devamında 1887 ila 1889 kongrelerinde de maddi problemler üzerinde durulmuş ve bu sorunlar farklı bir eyleme geçilmesine fırsat da tanımamıştır (Öke, 2018: 47-48). Ancak yine de sonraki süreçte, ilk Ali-

yah⁴ olarak adlandırılacak 1882-1903'e kadar yapılacak göçe 35.000 Yahudi ile katılanlar da bunlar olmuşlardır (Deveci, 2017: 3). Bu göçün ilk adımı olan 6 Temmuz 1882'de Yafa limanına ulaşan grubun üyelerinin çoğu Doğu Avrupa'dan gelen ve tarımsal topluluğu oluşturacak kişilerdir (www.jewishvirtuallibrary.org). Tarımsal açıdan tecrübesiz ve zengin de olmayan bu kişilerin imdadına ise Baron Edmond de Rothschild yetişmiştir (Taşkın, 2020: 78). Nitekim Siyon'u Sevenler Derneği'nin sistemli bir örgüte dönüşmesinde maddi güce sahip Yahudilerin önemli katkısı olmuştur. 19.yüzyılda Speyer, Goldsmith, Lehmon, Warburg ve Rothschild gibi çeşitli Yahudi aileleri finans imparatorlukları kurarak Avrupa'nın iktisadi gücünü ele geçirmişler ve bu güçlerini de Siyonizm yolunda kullanmışlardır (Aslan, 2011: 46). Örneğin 1914 yılına kadar olan dönemde Viyana'da ticaret ve endüstri tamamen Musevilerin kontrolü altında olmuştur (Öke, 2018: 34). Böylesi maddi nüfuza sahip olan bu aileler ise Siyonizm ideallerini gerçekleştirebilmek adına büyük ölçüde yatırımlarda bulunmuşlardır. Burada öne çıkan isim ise hiç şüphesiz Baron Rothschild olmuştur. Eski tarihlerden itibaren Filistin'de yaşayan 'Yishuv' denilen küçük Musevi topluluğa (Karaman, 1996: 93) ek olarak yapılan göçlere, 1883-1899 yılları arasında Siyon'u Sevenler Derneği'nin yardımı 87.000 sterlini aşmazken Rothschild'ın yardımı ise 1,5 milyon sterlinin üzerinde olmuş ve ona "Yishuv'un Babası" ünvanını kazandırmıştır (Öke, 2018: 49). Hatta dönem itibarıyla Osmanlı idaresinin yasaklarına rağmen Rothschild, Musevi göçüne destek olmaya devam etmiştir (BOA, BEO., 22/1592; BOA, Y.PRK.AZJ., 30/37). Böylelikle Filistin'de tutunmakta güçlük çeken Yahudi nüfusu, büyük ölçekteki maddi destek ile yaşamlarını sürdürebilmişlerdir.

Birinci Aliyah ile Filistin'e gelen Yahudi toplulukları genellikle Kudüs, Petah Tikva, Hayfa, Yafa, Celile ve Tiberya Gölü çevresine yerleşmişlerdir (Deveci, 2017: 3). Ancak bu gelen 35.000 kişilik Yahudi nüfusun neredeyse yarısı ülkeyi terk etmişler (www.jewishvirtuallibrary.org) ve 1837'de 9.000 kadar olan Filistin'deki Yahudi nüfu-

⁴ Terim olarak "yükseliş" olarak tanımlanan Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmesini ifade eden Aliyah, 1882'de politik Siyonizm'in ortaya çıktığı tarihe kadar "Bir Yahudi'nin Filistin'e yaptığı kutsal yolculuk" olarak ifade edilmekteydi ancak bu tarihten sonra Aliyah'lar Filistin'de bir Yahudi Ulusal Evi kurulması için düzenlenmiştir (Deveci, 2017: 1-2).

su (Armaoğlu, 2020: 24), McCarthy'e göre (1990: 10) 1881'de 14.731'e, 1901 yılında Birinci Aliyah ile birlikte artarak da 23.662'ye yükseldiği tahmin edilmektedir (Karaman, 1996: 93). Böylelikle uzun ve sorunlu göçlerin temeli de oluşmuş, Filistinlilerin yanı sıra İngilizler de bu göç sorununu çözebilmek için ilerleyen süreçte çeşitli çabalar göstermek zorunda kalmışlardır.

Armaoğlu'na göre (2020: 25) Siyon'u Sevenler derneğinden ayrılan yaklaşık 500 Yahudi genci ise Biluim Hareketi'ni başlatmışlar ve 1881 yılında İstanbul'daki Yahudilerin öncülüğünü yaptığı Bilu grubu, Filistin'e Yahudi göçünü sağlamak için ilk siyonist belge niteliği taşıyan bir deklarasyon yayınlamışlardır. Filistin'in Allah tarafından kendilerine verildiğini iddia eden bu deklarasyon, Sultandan Filistin'de bağımsız bir devlet isteneceğini, eğer kabul edilmezse de dış politikada Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı, iç idaresinde ise bağımsız bir özerk devlet talep edileceğini belirtmiş ancak bu talepler yeterli ilgiyi bulmamıştır (Armaoğlu, 2020: 25-26). Yine de Filistin'e göç eden Birinci Aliyah içerisinde Bilu grubunun üyelerinin de olduğu ifade edilmektedir (www.jewishvirtuallibrary.org).

Osmanlı İmparatorluğu ise 1882 yılında başlayan sistemli göçlere yönelik çeşitli sınırlandırmalarda bulunulmuştur. Hatta 13 Aralık 1857 tarihinde yabancı tebaya arazi satışını yasaklayarak Kudüs'teki arazi ve emlaklarının tahririni yaptığı bilinmektedir (BOA, A.}MKT.MVL., 93/38). Filistin'e yönelik ilk aliyah olarak adlandırılan yoğun Yahudi göçlerinin gerçekleşmesi ise Osmanlı idaresini önemli ölçüde harekete geçirmiştir. Osmanlı belgelerine göre Filistin'e yapılan ilk ciddi Yahudi göçü, 1880 yılında Belka sancağına gerçekleşen göçle başlamıştır (Aslan, 2011: 57). Ancak Osmanlı idaresi burada kurulmak istenen Yahudi kolonisine, hükümet içerisinde hükümet oluşturabileceği endişesinden dolayı izin vermemiştir (BOA, Y.A.RES., 5/58). Dahası Osmanlılar, Musevi kolonizasyonunun, imparatorluk topraklarında Avrupa nüfuzunu yaymaya yönelik bir yöntem olduğunu da düşünmekteydiler (Öke, 2018: 87). Böylelikle Osmanlı idaresi, 1886'da Romanya'dan Hayfa'ya gelen Musevilerin bölgeye iskânının yasaklanmasına rağmen hâlâ yerleşimlere göz yuman sorumlulara yönelik soruşturma yapılmasını ve yasağa titizlikle uyulmasını bildirmiştir (BOA, ŞD.,

2275/34). 1891’de Safed ve Hayfa’ya gelen Yahudiler ise, Osmanlı tabiiyetine geçmek ve askerlik vergisinden muaf tutulmak istemişlerdir, ancak ileride bir Musevi hükümeti teşkil edebileceği kaygısından dolayı bu duruma da kesinlikle izin verilmemiş ve iskânlarına müsaade edilmemiştir (BOA, İ.MMS., 123/5276). Yine 27 Aralık 1891’de Yahudilerin Gazze ve Yafa sahillerinde büyük araziler satın alarak bölgeyi ele geçirme istekleri, sinsî faaliyetler olarak değerlendirilerek idarî ve askerî tedbirler alınması gerekli görülmüştür (BOA, Y.PRK.UM., 23/66). 6 Ocak 1892 tarihinde de Kudüs’e yerleşmek için gelen Yahudilere ikamet izni verilmesi ve ziyaret için gelenlerinde bir aydan fazla kalmaları yasaklanmıştır (BOA, DH.MKT., 1908/19). Hac için Filistin’e girecek Yahudiler ise, Osmanlı konsolosluklarından vize alacak, Filistin’e girerken geri döneceklerine dair garanti olmak üzere bir para teminatı yatırarak, girişlerinden itibaren en geç 30 gün içinde Filistin’i terk etmek zorundaydılar. Fakat Yahudiler tüm yasaklara rağmen çeşitli yollarla toprak satın almaya devam etmiştir. Osmanlı memurlarının ihmalkarlığı veya arazi sahiplerinin paraya tamah etmeleri neticesinde el senetlerine dayanan tapu verilmesi işlemi de 1892’de yasaklanmıştır (BOA, DH.MKT., 2025/ 36). Ancak yine de Rusya ile Romanya’dan gelen Yahudiler rüşvet gibi kanunsuz yöntemlerle mülk edinmeye devam etmiş ve muvazaalı davalar açarak arazi satışları için bütün yolları denemişler, Osmanlı idaresi de bu durumlar karşısında çeşitli önlemler almaya çalışmıştır (BOA, DH.MKT., 196/62; BOA, ŞD., 2280/26; BOA, Y.PRK.AZJ., 27/39). Görüldüğü üzere bu dönemde Siyonistler, Osmanlı idaresinin rızası olmamasına rağmen bölgeye bazen meşru bazen de gayrimeşru şekilde ancak kesinlikle etik olmayan yollarla yerleşerek araziler edinmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu ise tüm bu durumlar karşısında Yahudi yerleşimine izin vermeyerek gerek idarî gerekse de askerî önlemler almaya çalışmıştır. Ancak Siyonizm’in kurumsallaşmasıyla göçler hızlanarak sistemli şekilde artmaya devam etmiş ve bölge siyaseti de sonraki süreçte gelişen olaylar neticesinde değişiklik göstermiştir.

Sonuç olarak örgütlü siyasal Siyonizm’in doğuşu 19. yüzyıl Avrupası’nın koşullarına bağlanabilmektedir (Cleveland, 2015: 267). Avrupa’da yükselen milliyetçilik dalgasına yönelik Siyonizm ise bir reçete işlevi görmüştür (Öke, 2018: 25). Siyonizm’in kurumsallaşmasını sağlayacak Theodor Herzl’in tarih sahnesine çıktığı döneme kadar

Siyon'u Sevenler Derneği birçok şubeler açarak Yahudiler arasında yayılmış duruma gelmiştir (Karaman, 1987: 329). Örneğin 1882-1883 yıllarında 12 olan cemiyet sayısı 1889-1890 yıllarına gelindiğinde 138'e ulaşmıştır (Öke, 2018: 47). Böylelikle Filistin'de başlayan işgalin örgütlü teşkilatlar vasıtasıyla kurumsallaşmasının önü açılmış ve Siyonistlerin sistemli bir şekilde yegane karar verici örgütsel mekanizmalarının kurulmasına olanak sağlamıştır.

1.5. Theodor Herzl ve Siyonizm'in Kurumsallaşması

Siyon'u Sevenler Derneği'nin kurmuş olduğu altyapıyla, Siyonizm'i uluslararası topluma taşıyan kişi Theodore Herzl (1860-1904) olmuştur. 2 Mayıs 1860 tarihinde Budapeşte'de dünyaya gelen Herzl, Siyonizm'in kurumsal kimliğini kazanmasında en önde gelen isim olmasının yanı sıra çizmiş olduğu yol haritasıyla da uzun yıllar Siyonistlerin Filistin işgaline giden süreci yönlendiren kişi olmuştur.

Herzl'in ideolojik liderliğinin altında yatan hadise ise antisemitizmin bir yansıması olarak Fransa'da meydana gelen Dreyfus Davası olmuştur. Avusturyalı Yahudi bir aileye mensup olan Herzl, hukuk bölümünde mezun olup doktorasını da tamamlamasının ardından kendisini tamamen çeşitli yazılar yazmaya adanmış ve 1891-1895 yılları arasında Viyana Neue Freie Presse gazetesinin Paris muhabiri olarak çalışarak Dreyfus Davasında muhabir olarak görev almıştır (Herzl, 2020: 7). 1894 yılında Fransız ordusunda Almanlar lehine casusluk yaptığı iddiasında bulunulan Yahudi asıllı Yüzbaşı Alfred Dreyfus, bu olayın faili olarak yakalanıp, hakkında yeterli delil olmadığı halde ordudan çıkarılarak hapse mahkûm edilmiştir (Armaoğlu, 2020: 27). Olayla hiçbir ilgisi olmamasına rağmen, onun seçilme sebebi Yahudi oluşuydu çünkü Hristiyan dünyasına "vatana ihanet" suçunu olsa olsa bir Yahudi işler ön yargısı hâkimdi (Ataöv, 2019: 14). Daha sonrasında Dreyfus'un idamının istenmesi ile yaşananlar, Herzl'de derin bir etki bırakarak, Yahudilerin dünya üzerinde kıyamete kadar böylesine ezilmemeleri gerektiği inancının doğmasına sebep olmuştur (Öke, 2018: 53).

Theodor Herzl yaşananların ardından 1896 yılında Siyonizm'in ideolojik temelini oluşturacak olan Yahudi Devleti (Der Judenstaat) kitabını yayınlamıştır (Armaoğlu,

2020: 27; Kemiksiz, 2018: 130; Taşkın, 2020: 77). Özellikle Doğu Avrupa’lı Yahudi toplumu üzerinde oldukça etkili olan kitap aynı zamanda bir çıkış yolu sunmaktaydı. Herzl’e göre anti-semitizmin tek çözümü Yahudilerin kendi devletlerinde siyasal ege-menliğe sahip olmalarıydı (Cleveland, 2015: 268-269). Herzl, Batılı devletlerdeki etnik ve dini çeşitlilikteki toplumların eşit vatandaş olarak kabul edilmesinin, antisemitizmi bitirmediğine inanmıştır (Deveci, 2017: 3). Yahudi sorununu “Ortaçağ’dan kalma, dö-nemin medeni ulusların sırtlarından silkip atmaya uğraştıkları ancak atmayı da becere-medikleri bir yük” olarak kabul etmiş ve bu sorunu reddetmeyi de ahmaklık olarak de-ğerlendirmiştir (Herzl, 2020: 22). Soruna yokmuş gibi davranılmasının fayda vermeye-ceğini fark eden Herzl, Yahudi sorununu aşabilmenin çözümünü ise bir devlet kurmakta bulmuştur. Yahudilerin bulunmuş oldukları ülkelere boş yere sadık bir şekilde vatanse-verlik beslediklerini belirterek, “Biz bir ulusuz, tek bir ulus!..” ifadeleriyle bir ulus ol-duklarını ve Yahudi sorununun çözümünü de konuyu bir dünya meselesi haline dönüş-türmekte görmüştür (Herzl, 2020: 23). Nitekim Herzl’e göre Yahudileri kendi toprakla-rından çıkarmak isteyen devletler de, kurulacak bir Yahudi Devleti fikrini destekleye-ceklerdi (Deveci, 2017: 3). Herzl, Yahudilerin bir devlet hatta örnek bir devlet oluştura-cak kadar güçlü olduklarını belirtmiş ancak devletin kurulmasının birden gerçekleşeceği hayaline kapılmadan onyıllık dönemler içerisinde tamamlanacağını ifade etmiştir (2020: 40-41). Devletin nerede kurulabileceğiyle ilgili de Arjantin ve Filistin seçeneklerini değerlendirmiştir (Herzl, 2020: 43-44). Herzl kitabında “Eğer Sultan Hazretleri bize Filistin’i verseydi, biz Türkiye’nin bütün maliyesini yeni baştan düzenleme görevini üstlenebilirdik.” ifadesini de kullanmıştır (2020: 44). Nihayetinde İngilizlerin himaye-sinde bir Yahudi Şirketi’nin kurulması gerektiğini, yapılacak göçlerden ticarete bayrak-larından ordusuna değin bir devletin kuruluşuna gidecek ana hatları içeren fikirlerini “Yahudi Devleti” kitabında belirtmiştir. Kitabın sonunda ise “Yahudiler, istedikleri dev-lete kavuşacak!” cümlesiyle bu inancını göstermiş ve son cümlesinde kurulacak devletin insanlığın güçlenmesine ve yararına olacağını ifade etmiştir (Herzl, 2020: 105). Ancak iyi temennileri bir hayalin de ötesinde gerçeklerle tam bir tezatlık içerisindeydi. Nihaye-tinde devlet kurmak istediği topraklarda çeşitli halklar yaşamaktaydılar. Ayrıca Herzl’in 1898 yılında Filistin’e ilk gelişi sebebiyle kaleme aldığı yazısında Filistinli Araplardan

hiç söz etmeyişi (Ataöv, 2019: 18-19) üzerinde düşünülmesi gereken bir başka konudur. Nitekim sunmuş olduğu plan, bölgeyi devamlı olarak bir kaos sarmalına sürerek, ölümlerin ve daha nice acıların kısır döngüyle yaşanacağı olaylar silsilesinin temelini oluşturmuştur.

Theodor Herzl “Yahudi Devleti” kitabının akabinde planlarının ilk fiili adımı olarak İsviçre’nin Basel kentinde 27 Ağustos 1897 tarihinde 3 gün sürecek olan I. Dünya Siyonist Kongresi’ni toplamıştır (Karaman, 1987: 329; Öke, 2018: 56). Kongreye 80’i Rusya Yahudilerinden oluşan 204 delege katılmış ve Dünya Siyonist Teşkilatı kurularak başkanlığına Theodor Herzl seçilmiştir (Armaoğlu, 2020: 28). Kongre’nin amacını da “yahudi halkı için Filistin’de kamu hukukunun güvencesi altında bir yurt kurulmasını sağlamak” olarak belirlemişlerdir (Karaman, 1996: 93). Siyonist hareketin kilometre taşlarından biri olan Kongre, Dünya Siyonist Teşkilatı’nı hareketin merkezi idare organı kabul etti ve yönlendirmeler sağlaması için komiteler kurulmasını kararlaştırdı (Cleveland, 2015: 269). Kongre artık Pinsker’den beri oluşturulamayan toplumsal anlamda bir birliğin sağlanabildiğini ve alınacak kararların Siyonizm içerisinde bağlayıcılığını sağlamıştır. Ancak bu kongre de Herzl’in Yahudi Devleti kitabında belirttiği ve daha önce Bilu Manifestosu’nda yer aldığı üzere bir “devlet” kurulmasından söz edilmemiş sadece bir yurt (homeland) edinilmesi kararı alınmıştır (Armaoğlu, 2020: 28). Bu durum da Herzl’in Yahudi Devleti (2020: 21) kitabında belirttiği “...yükselişin mümkün olduğunca delirtebilecek düzeyde yavaş gerçekleşmesi gerektiğini salık veririm.” ifadeleriyle tutarlılığını anlamamız açısından önemlidir. Nitekim Theodor Herzl ulusu daima ve her yerde eğitilebilecek bir çocuk olarak görmüş ve eğitimin de en uygun şartlarda bile çok zaman alacağını ifade etmiştir (2020: 24). Aslında Herzl’in (1960/II: 711), Siyonizm’in öncülüğünde kurulacak devletin sınırlarını; kuzeyde Kapadokya’daki Orta Anadolu dağlarıyla, güneyde ise Süveyş Kanalı’yla, sloganlarını ise Davut ve Süleyman’ın Filistin’i olarak belirlediklerini de (Aslan, 2011: 48) hatırlamak gerekmektedir. Çünkü inanışlarına göre Siyonistler, kendilerini seçilmiş bir halk görerek Allah tarafından Nil Nehri ile Fırat Nehri arasında kalan bölgeyi de kendilerine vaat edilmiş topraklar olarak kabul etmektedirler (Garaudy, 2019: 90; Yiğit, 2019: 392). Herzl’in öncülüğünde kurumsallaşan Siyonizm’in oldukça yavaş hareket ederek amaçla-

rına ulaşmayı sürdürdüğünü tarih de göstermektedir. Nihayetinde Herzl, Siyonizm fikrinin kendisinden çıkmadığı ancak kararlılığı ve enerjisiyle var olan ideolojik parçaları uluslararası bir harekete dönüştürmeyi başaran kişi olmuştur (Cleveland, 2015: 268). Hatta Yahudilerin yüzyıllardır devam eden Kudüs hayalini rasyonalize ederek politik bir akıma dönüştürdüğünü ve dini yapısından uzaklaştırdığını ileri sürenlerin olduğu da ifade edilmektedir (Aslan, 2011: 43).

Kongre’de bir yurt kurulması amacının yanı sıra; Yahudi çiftçi, esnaf ve tüccarların Filistin’e yerleştirilmesi, her ülkenin yasalarına uygun olarak Musevilerin birleştirilmesi ve örgütlenmesi, Yahudilerin ulusal duygu ve bilinçlerinin güçlenmesinin sağlanması ve de Siyonizm’in hedefleri doğrultusunda ilgili hükümetlerin onayını alabilmek için girişimlerde bulunulması amaçlanmıştır (Öke, 2018: 60). Ayrıca Filistin’de Yahudi tarım kolonilerinin kurularak geliştirilmesi ve koloni hakkının küresel ölçekte kabul edilmesi için gerekenlerin yapılması da hedefler arasında olmuştur (Deveci, 2017: 3). Kongrenin ardından ise Herzl kitabında (1960: 581) şunları yazmıştır: “Basel’de Yahudi Devleti’ni kurdum. Eğer bugün bunu açıklarsam herkes beni alaya alır. Oysa belki beş, fakat hiç şüphesiz ki elli yıl içinde herkes bu gerçeği görecektir. Yahudi Devleti’nin varlığı manevi temellere oturtulmuştur, bu devlet Yahudi halkının bu konudaki istek ve azmi ile kurulmuştur.” (Öke, 2018: 57).

Siyonizm çeşitli hedeflerine ulaşabilmek için Dünya Siyonist Teşkilatı’nı kurması, Yahudilerin uluslararası toplumda kendilerini müşterek bir zeminde buluşturarak ifade edebilmelerini sağlamıştır. Ancak Herzl 1904 yılındaki ölümüne değin aramış olduğu devlet desteğini bulamamıştır (Cleveland, 2015: 269). Bu konuda yapmış olduğu girişimlerin başında da Filistin’i hâkimiyeti altında bulunduran Osmanlı İmparatorluğu gelmiştir.

Theodor Herzl’in ilk temasları diplomatik yollarla Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yoğunlaşarak, Filistin’i belirli meblağlar karşılığında satın almayı istemek olmuştur (Karaman, 1987: 330; Pappe, 2007: 36-37). Bu bağlamda 1897’de Sultan II. Abdülhamid Han’ın hafiyelerinden Polonyalı Kont Philipp Newlinski’yi Siyonizm davasına ikna ederek, Sultan’a Filistin karşılığında 20 milyon sterlin vaat ettiğini ulaştırmış

(Aslan, 2011; Öke, 2018) ve Musevilere Filistin’de yer verilmesini de içeren mektubunu 23 Mart’ta iletmiştir (BOA, Y.PRK.TKM., 38/51). Ancak Sultan II. Abdülhamid bunu kesin bir ifade ile reddederek Herzl’e iletilmesi için Newlinski’ye şöyle demiştir:

“Eğer Bay Herzl senin, benim arkadaşım olduğun gibi arkadaşın ise ona söyle, bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış dahi olsa toprak satmam, zira bu vatan bana değil, milletime aittir. Milletim bu vatani kanlarıyla mahsuldar kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efradı birer birer Plevne’de şehit düşmüşlerdir. Bir tanesi dahi geri dönmek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk İmparatorluğu bana ait değildir, Türk milletininindir. Ben onun hiçbir parçasını vermem. Bırakalım, Museviler milyonlarını saklasınlar, benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar, Filistin’i hiç karşılıksız ele geçirebilirler. Fakat yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem.” (En-Netşe, 2014: 166; Öke, 2018:67).

Herzl bu cevabın ardından yine de ümidini kesmemiştir. 9 Mayıs 1899 tarihinde Avrupalıların Yahudileri göçe zorladığı ve Yahudilerin Filistin’e yerleşmelerini sağlanması için Sultan II. Abdülhamid Han’a bir istirham mektubu yazmıştır (BOA, Y.PRK.HR., 27/30). Ayrıca “Hakkımızda son kararı padişah hazretleri verecektir.” diyerek, Sultan II.Abdülhamid Han ile görüşüp Siyonizm fikirlerini gerçekleştirebilmek niyetiyle, 1896-1902 yılları arasında beş defa İstanbul’a gelmiştir (Aslan, 2011: 47; Öke, 2018: 65). Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu da malî açıdan sıkıntılı bir dönem geçirmektedir (En-Netşe, 2014: 164). 17 Mayıs 1901 tarihinde Sultan’la ilk görüşmesini gerçekleştiren Herzl, Yahudilerin Filistin’e yerleşmelerine karşılık Yahudi bankerlerin Osmanlı İmparatorluğu’nun dış borçlarını ödeyeceğini söylemiştir (Armaoğlu, 2020: 30). Sultan’ın Herzl’e bir plan önermesini buyurması üzerine İstanbul’dan ayrılmış ve 5 Şubat 1902’de bir telgrafla İstanbul’a çağrılarak, Siyonistlerin bir sendika kurmak suretiyle Osmanlı borçlarını konsolide etmesi ve Filistin’in dışında bir kolonizasyon kurulması teklif edilmiş ancak Herzl bu teklifi kabul etmemiştir (Öke, 2018: 70).

4 Temmuz 1902’de Sultan’la bir görüşme daha gerçekleştiren Herzl, Filistin’de bir iç özerklik olmayacağını, sadece bölgeye Yahudi göçüne izin verilmesi halinde Dünya Siyonist Teşkilatı’nın Osmanlı İmparatorluğu’na istediği maddi desteği sağlayacağını ifade etmiş ancak Sultan bu teklife kesin bir yanıt vermemiştir (Armaoğlu, 2020: 31). Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun, borçlar hususunda Fransa Maliye Bakanı Maurice Rouvier’le Siyonistler arasında bir rekabet oluşturmak istediği ve hatta Herzl’in daha sonradan kendisini kullanılmış hissettiğini de hatırla tutmak lazımdır (Öke, 2018: 71-75). Osmanlı’nın bu siyaseti çerçevesinde Herzl ümidini koparmayarak Filistin politikası için Hamidiye-Hicaz demiryoluna yardım teklifi, Düyûn-ı Umûmiye’nin borçlarının ödenmesi karşılığında Filistin’den toprak talebi ve bölgede Yahudilerin iskânının sağlanması için malî destek gibi çeşitli girişimlerde bulunmaya devam etmiş ancak bu teklifler kabul edilmemiştir (BOA, HR.SYS., 1779/43; BOA, Y.MTV., 228/30; BOA, Y.PRK.ML., 23/8). Sultan’ın, Siyonizm’in maddi teklifleri karşısında ifade ettiği şu cümleler ise oldukça manidardır: “Para kuvveti her şeyi yapar. Onlar bugün hükümet teşkil edecek değiller ya! Bu bir mukaddemedir. Gaye ve emeldir. Şimdi işe başlayıp, birçok sene, hatta bin sene sonra maksatlarında muvaffak olabilirler ve zannederim olacaklar da...” (Armaoğlu, 2020: 32). Nihayetinde Sultan II. Abdülhamid Han, Yahudilerin yaşamış oldukları zulümlere de kayıtsız kalmamış Filistin’e yerleşmelerine müsaade etmese de Anadolu’nun muhtelif yerlerine yerleştirilmelerine imkân sağlamıştır (BOA, Y.PRK.TŞF., 6/72; Karaman, 1996: 93).

Siyonizm ise hedefleri doğrultusunda kurumsallaşarak gelişme göstermiştir. 1898 yılında toplanan İkinci Siyonist Kongresi’nde Filistin’in kolonize edilmesi, 1899 Üçüncü Siyonist Kongresi’nde de Filistin topraklarının kiralanması ve uluslararası meşruiyet sağlanması başlıkları üzerinde durulmuştur (Taşkın, 2020: 78). İkinci Kongre’nin ardından 1898’de Yahudi Müstemleke Vakfı ve Kolonileştirme Komisyonu faaliyetlerine başlamıştır (Karaman, 1987: 330; Öke, 1987: 404). Baron Rothschild’in öncülüğünde başlayan toprak satın alma işlemleri 1900 yıllarında Arjantin’de tecrübe kazanmış Yahudi Kolonizasyon Derneği (Jewish Colonization Association)’ne devredilmiştir (BOA, HR.TH., 130/11; Öke, 2018: 51-52). Nitekim Theodor Herzl bu dönemde Anadolu, Suriye ve Filistin’in kalkınmasına yönelik kurulması istenen bir Yahudi şirketi

talebini de II. Abdülhamid Han'a ilettiği arşiv belgelerinde yer almıştır (BOA, Y.PRK.TŞF., 6/50). Sonrasında da devam eden bu isteklerin 1910 yılında, amacının aslında kalkınmaya yönelik zirai faaliyetler olmayıp arazi satın alımlarına yönelik olduğu ve uygun bulunmadığı da ifade edilmiştir (BOA, DH.MUI., 15/23).

Siyonizm'in kurumsallaşmasında toprak satın alma işlemleri için atılmış olduğu en önemli adımlardan biri de 1901 yılında kurulan Yahudi Millî Fonu olmuştur (Armaoğlu, 2020: 32). Toprak satın almaları kolaylaştıran bu fon ile Yahudilerin bölgeye yerleşimleri ve iş sahibi olmaları sağlanmıştır (Yiğit, 2019: 392). Dünya Siyonist Teşkilatı'nın denetiminde satın alınan toprakların başkalarına satılmayacağı, miras vasıtasıyla ailelere kalacağı, ailelerin sadece Yahudilerden oluşacağı gibi kurallar belirlenmiş ve 1914'e kadar bu fon göçler için 195.000 sterlin harcama yapmıştır (Deveci, 2017: 4). Böylelikle Musevilerin sistemli şekilde toprak edinimi devletin kuruluşuna kadar kesintisiz sürmüştür (Karaman, 1987: 330). Özetle Herzl, Yahudi Devleti'ni Filistin'de kurmak için üç temel unsuru oluşturmuştu; bir banka, Filistin'de toprak satın almak üzere oluşturulan Yahudi Ulusal Fonu ve son olarak Yahudileri birbirine bağlayacak siyasi örgüt olarak da Dünya Siyonist Teşkilatı (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 201).

Siyonistlerin hedefleri doğrultusunda atılmış oldukları adımları Osmanlı İmparatorluğu dikkatle takip etmiş ve çeşitli önlemler almıştır. Filistin'deki Osmanlı topraklarını satın alarak nihayetinde bir Yahudi devleti kurmak ve bunun için de Britanya'da bir Yahudi Müstemlekesi Bankası açma girişimlerinden haberdar edilmiştir (BOA, Y.MTV, 181/22). Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Siyonistlerin Filistin'de bir banka tesis etme çalışmalarına dair Londra Sefaretinin gönderdiği tercümelere takdim ederek bilgilendirmede bulunmuştur (BOA, Y.MTV., 181/114). Hüseyin Rıza Paşa da Saylan'ın anlattığı üzere (2015: 552), II. Abdülhamid Han döneminde İngiliz ve Fransız vatandaşlarına verilmiş olan dinî toplulukların arazi yasalarındaki avantajlarından istifade edildiğini, bazı arazileri gerek şahıslar üzerinden gerekse de şirketler vasıtasıyla değerinden çok daha yüksek fiyatlar vererek satın alındıklarını ifade ederek bununla ilgili uyarılarda bulunmuş ve tedbirlerin alınmasını tavsiye etmiştir (Taşkın, 2020: 78). Siyonistlerin

ayrıca bu dönemde yabancı devletlerin himayesine girerek topraklara sızma girişimlerinde bulunduklarına da rastlanmakta; örneğin Rusya'dan kaçan bir siyonistin öncelikle Amerika ya da Britanya'ya gittiği ve sonra da Filistin'e gelip Osmanlı memurlarının karşısına bir İngiliz vatandaşı olarak çıktıkları görülmektedir (Öke, 2018: 120). Yine Siyonistlerin İngilizlerle işbirliği yaparak, Filistin'de Hayfa İngiliz Konsolos Tercümanı vasıtasıyla fazla topraklar edindikleri öğrenilmiş ve bununla ilgili tedbirlerde bulunulması gerektiği de bildirilmiştir (BOA, Y.A.HUS., 434/66). Nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu tüm bu gelişmelere kayıtsız kalmamış ve çeşitli tedbirlerin alınmasını sağlamıştır (BOA, BEO., 1210/90687; BOA, BEO., 1946/145908; BOA, BEO., 2412/180836; BOA, BEO., 2866/214947). Özellikle de II. Abdülhamid döneminde Yahudilere yönelik, Filistin'de toprak satın almaları yasaklanmış, hac niyetiyle gelenlerin "kırmızı tezkere" isminde sınırlı sürede kalma ve vize koyma gibi uygulamalar belirlenerek mütenevvi kısıtlamalar getirilmiştir (BOA, BEO., 1566/117385; Karaman, 1996: 93; Karaman, 1987: 330; Öke, 2018: 104-124). Hatta türlü hilelerle satın alınan Filistin topraklarının satışlarının önüne geçilememesi, Öke'nin ifade ettiği üzere (1981: 96-97) II. Abdülhamid Han'ın şahsi servetini harcayarak Siyonistlerin eline geçmemesi adına bu toprakların kendisi adına satın alınmasını dahi denemesine sebep olmuştur (Aslan, 2011: 57-58). Ayrıca yine Öke'nin de belirttiği üzere (2018: 125-126) Friedman ve Mandell gibi bazı yazarların, II. Abdülhamid Han döneminde atılan İsrail Devleti'nin tohumları noktasında Filistin'de bulunan personellerin ve mülki erkânın ihmal, kusur veya suiistimallerinin de bulunduğu düşüncesi gerçekçi görülmemiş, memurların devamlı olarak denetlendiği ve de son derece namuslu idareciler oldukları ifade edilmiştir. Sonuçta Herzl, Kedourie'nin aktardığı üzere "Siyonizm'in amaçlarına ulaşabilmesi için Osmanlı'nın dağılmasını beklemeliyiz." sözleriyle (Aslan, 2011: 48) Kudüs'e giden yolun İstanbul'dan geçmediğini görmüş ve Londra'ya yönelmiştir (Armaoğlu, 2020: 32).

Britanya, Siyonistlere devlet kurmak için öncelikle el-Ariş'i teklif etmişlerse de Mısır ve Osmanlı'nın tepkileri neticesinde bu seçenekte karar kılınmamış daha sonra 1903 yılında Doğu Afrika'daki sömürgelerinden biri olan Uganda'yı teklif etmiştir (Armaoğlu, 2020: 32; Öke, 2018: 76). İngilizlerin Filistin'den vazgeçerek Uganda tekli-

fini yapmasındaki nedenin altında ise dönem itibariyle Suriye limanlarına demir atmış olan Fransız ordusu vardı çünkü bunun bir Fransız-İngiliz savaşına sebep olabileceği düşünülmekteydi (Öke, 2018: 111-112). Bu teklif Altıncı Siyonist Kongresi'nde geçici yurt olması şartıyla kabul edilmiş ancak Chaim Weizmann'ın liderliğini yaptığı Ostjuden (Doğu Yahudileri) denilen Rusya Yahudileri (Aşkenazim) tarafından da destek bulunan çoğunluk görüşü, Filistin'den başka seçenekleri kabul etmeyerek Yedinci Dünya Siyonist Kongresi'nde Uganda teklifinin net bir şekilde reddedilmesini sağlamışlardır (Armaoğlu, 2020: 32-33).

Siyonistlerin Filistin ülkesinde karar kılmaları ve kurumsallaşmanın da gelişmesiyle 1904-1914 yılları arasında İkinci Aliyah olarak isimlendirilen göçler gerçekleşmiştir. Rusya'nın 1905'teki bitmemiş devrimini izleyen katliamlar, Siyonizm'e hayatiyet veren İkinci Aliyah'a yol açmıştır (Best ve diğerleri, 2012: 125). Yahudiler gerek ibadet ve çeşitli nedenlerle gerekse de gayri resmi yollarla, sınırlı veya geçici izinler alarak göçleri devam ettirmeyi başarmışlardır (Yiğit, 2019: 392-393). Bu dönemde yaklaşık 40.000 Yahudi'nin göç ettiği ancak bunların bir kısmının çeşitli zorluklardan dolayı geri döndükleri bildirilmektedir (www.jewishvirtuallibrary.org). Yahudiler Gazze-Hayfa kıyı şeridinde sistemli bir şekilde yerleşmişler ve Yafa'nın kuzeyinde yer alan Tel Aviv şehrinin de 1909 yılında oluşmasını sağlamışlardır (Karaman, 1987: 330). Hatta Siyonistlerin savaş döneminde gizli bir hükümet kurmuşçasına bayrakları ve postaları olduğunu Atay kitabında da belirtmiş (2021: 46), Filistin'in yeni kasaba ve köyleriyle bir Yahudi eserine dönüştüğünü ifade etmiştir (2021: 71). 1840'da 10.000, 1881'de 25.000 olan Filistin'in Yahudi nüfusu ise, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında 80.000'i geçmiştir (Armaoğlu, 2020: 34-35; Başlamışlı, 2018: 22; Taşkın, 2020: 78). Dünya Siyonist Örgütü yine 1914'te, Filistin bölgesinde 418.000 dönüm toprağa ve 47 yerleşim merkezine sahip olmuştur (Öke, 1987: 404). Ayrıca 1911 yılında hayvan otlatma ve su kaynaklarının kullanımı meseleleri, özel mülkiyet hakları çerçevesinde ilk Arap-Yahudi sürtüşmelerini başlatmış ve Siyonizm'e karşı Arapların direnme sürecini de ortaya çıkaran millî hareketlerin başlamasına neden olmuşlardır (Armaoğlu, 2020: 37).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan 1908 İhtilali ise Siyonistler için bir umut kaynağı olmuştur. II. Abdülhamid Han'dan istediklerini alamayan Herzl (1960-I: 374) "Bir tek plan aklıma geliyor. Sultan'a karşı bir kampanya açmalı, bu iş için de sürgün edilmiş prensler ve Jön Türklerle temas kurmalı." ifadeleriyle bu dönemde Siyonistlerin ittihatçılar ile sıkı bir ilişki içerisine girmelerini sağlamıştır (Aslan, 2011: 49-50). 1908'de ihtilalin gerçekleşmesiyle de Yahudilere yönelik uygulanan kırmızı tezkere gibi kısıtlamalar kaldırılarak toprak satın almaları serbest hale getirilmiştir (Armaoğlu, 2020: 34). Hatta Yahudilerin Meşrutiyet'in ilanından faydalanarak Filistin'e yerleşmek istedikleri de arşiv belgelerinde yer almıştır (BOA, MV., 129/6). Ancak 31 Mart Vakıa'sından sonra, azınlıkların bağımsızlık faaliyetlerine girmesi ve Siyonistlerin Filistin'de kolonileştirme amaçlarına sistemli bir şekilde devam etmesi, ittihatçıları uyandırarak çeşitli kısıtlamaların yeniden yürürlüğe girmesine sebep olmuştur (Karaman, 1987: 330).

Sonuç olarak Siyonistlerin serüveni, Siyon'u Sevenler Derneği ile başlayıp Theodor Herzl ile sistemli bir Siyonist Teşkilatı'na dönüşmüş, Baron Rothschild gibi Yahudi bankerlerle de maddi güç elde etmişlerdir. Filistin'e Yahudi göçünün önemli adımlarından olan Yahudi Ulusal Fonu ve Yahudi Kolonizasyon Derneği gibi çeşitli kurumlar vasıtasıyla da bölgeye Yahudi göçü desteklenmiştir. Ayrıca Avrupa'da ve özellikle de Rusya'da antisemitizm çerçevesinde devam eden olaylar da Filistin'e göçü hızlandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun önlem amaçlı attığı adımlar ise çeşitli yollarla aşılmıştır. Nihayetinde Birinci dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, Siyonizm'in Britanya ile de kurmuş olduğu çıkar ilişkisi ekseninde kurumsallaşmasını geliştirerek hedeflerine ulaşacağı dönüm noktaları olmuştur.

1.6. Britanya–Siyonizm İlişkisi

Siyonizm 1904 yılında Theodor Herzl'in ölümüne kadar olan dönemde resmi şekilde bir devlet desteği bulamamış olsa da 19. yüzyılda Yahudilerin koruyuculuğu gibi çeşitli konularda adım atan Britanya sonraki süreçte de daima öne çıkan devlet olmuştur. Özellikle Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu özelinde değişen dünya siyaseti Siyonizm'in de filizlendiği dönemlerde ona itici bir güç vermiştir. Bölgesel ortak çıkar-

ları 2 Kasım 1917 tarihinde Balfour Deklarasyonu'yla resmi hüviyete kavuşarak, Filistin'i de istikrarsız bir bölge haline getirecek temeli oluşturmuştur.

Siyonizm fikirlerinin Yahudiler arasında oluşmaya başladığı zamanlar, İngilizlerin de Yahudileri Filistin'de korumaya başladıkları döneme denk gelmektedir. Britanya 1837 yılından itibaren on yıl süresince Siyonizm'in savunuculuğunu gündemine almış ve dini etkenlerin de bu konuda yönlendirmesi olmuştur. Sidebotham'un (1918: 118) aktardığı üzere İskoçya Kilisesi Genel Kurulu Filistin'deki Musevilerin durumuyla ilgili bir rapor hazırlatmış, raporun sonucunda Filistin'e bir İngiliz konsolos atanması ve tek güç olarak İngilizlerin tüm Doğu'da Musevilerin koruyuculuğunu üstlenmesi gerektiğini belirtilmiştir (Taşkın, 2020: 78-79). Böylelikle Siyonizm'e verilen en büyük destek, 1840'lı yıllardan itibaren İngiliz politikacılarının da Filistin'de bir Yahudi Devleti kurma projesine yönelmeleriyle, "İngiliz emperyalizmi" olmuştur (Eryaman, 2016: 15).

1840 yıllarında Yahudilerin yurt kuracağı toprakların Filistin olması gerektiğini savunan İngiliz politikacı Lord Shaftesbury, gelişmemiş Filistin ülkesini Yahudi servet ve endüstrisi aracılığıyla zenginleştirecek Yahudi sömürgeleştirme planını öneren ilk isim olmuştur (Başlamışlı, 2018: 23). Ayrıca Avrupalı liderlere yönelik olarak 1841 yılında London Times'da, Yahudilerin Filistin'e dönmeleri gerektiğini konu alan bir yazı kaleme almış ve konsolosluk aracılığıyla Yahudilerin koruyucusu olunabileceği ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Taşkın, 2020: 79). 1847 yılında ise Lord Shaftesbury ile Britanya'daki Yahudi lobisinin baskıları sonuç vermiş; İngiliz Başbakanı Palmerston, Britanya'nın İstanbul Büyükelçisi'ne göndermiş olduğu telgrafla: "Ne zaman Avusturya, Rus, Fransız veya herhangi milletten bir Musevi adaletsizlikten ve zulümden şikâyetçi olur da bu durum karşısında tebaası olduğu devletin temsilcileri sessiz kalırsa o mahalde bulunan İngiliz Konsolosu Museviler lehine müdahale etmeye yetkilidir." diyerek Siyonistleri himayesi altına alan ilk Batı devleti olmuşlardır (Öke, 2018: 86-87). Nitekim Palmerston'u Filistin'deki Yahudilere İngiliz konsolosluğu koruması vermesi için ikna eden isim, karısı dolayısıyla akrabası olan Lord Shaftesbury olmuştur (Fromkin, 2018: 241-242). Palmerston'un Yahudileri sözde vaat edilmiş topraklara götürme fikri, bir iç politika olarak Yahudileri topraklarından uzaklaştırmanın yanı sıra

Osmanlı'nın iç işlerine karışmak için de bir neden olarak kabul edilmiştir (Fromkin, 2018: 242).

Lord Shaftesbury'in dışında Siyonizm'e destek veren bir diğer isim de İngiliz parlamentosuna seçilen Sir Laurence Oliphant olmuştur. Filistin'de bir Yahudi yurdu kurmak için çabalayan Oliphant, Filistin'de arazi satın alma izni alarak 1878'de İstanbul'a gelip Padişah'a dilekçe vermiştir (BOA, Y.A.RES., 5/58). Oliphant, Rothschild'lerle bağlantılı olan yine İngiliz banker Moses Montefiore'nin de desteğini sağlayarak Amerikalı, Avrupalı ve İngiliz Hristiyanlarla birlikte Filistin'de 25 dönümlük arazi kiralayıp Rus Yahudi mültecileri yerleştirmiştirler (Taşkın, 2020: 79). Ayrıca Rothschild ailesini de 1883-1905 yıllarında Filistin'e Siyonist hedefler doğrultusunda ikna eden isim yine Oliphant olmuştur (Kasalak ve Deveci, 2017: 300). Lord Shaftesbury ve Moses Montefiore gibi isimlerin dışında aralarında Britanya Başbakanı olan Benjamin Disraeli, Yazar Walter Scott, Edward Ashley ve Siyon'u Sevenler Derneği'nin liderliğini yapan George Eliot gibi toplum içerisinde saygınlık kazanmış isimler de Siyonistliklerini açıkça ifade ederek bu düşüncüyü ateşli bir şekilde savunmuşlardır (Aslan, 2011: 45; Başlamışlı, 2018: 23). Dahası genel anlamda İngiliz Kraliyet ailesi Cohen'inde anlattığı üzere (2014: 65), resmi belgeler ve mektuplarla Musevileri Ortadoğu'da daima korumuşlar ve yakın ilişkiler kurmuşlardır (Kasalak ve Deveci, 2017: 300).

Britanya-Siyonizm yakın ilişkisi, İngilizler açısından temel siyasi argümanlara da sahiptir. Yahudilerin koruyuculuğuyla Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışılabilmesinin yanı sıra Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmesiyle Ortadoğu'ya yerleşecek Yahudiler, stratejik bir müttefik olarak görülmüşlerdir. Ortadoğu'da Almanya'nın hegemonyasını kırmak için de Siyonistler bir araç olarak düşünülmüştür (Öke, 2018: 167). 1906 yılında Mısır'ı işgal eden Britanya, Mısır'ın dolayısıyla da Süveyş'in güvenliği için Filistin'in jeopolitik öneminden de yararlanmak istemiştir (Taşkın, 2020: 80). Yine Alman Siyonistleri Almanya'nın elinden alarak zayıflatmanın yanında İngilizler savaş döneminde, Siyonizm sayesinde Rusya'yı savaşta tutabileceklerine, Amerika'yı da kendi saflarına çekebileceklerine inanmışlardır (Best ve diğerleri, 2012: 128; Eryaman, 2016: 15-16; Kasalak,

2016: 67-68). Bu durum İngiliz kabinesinin dikkatini Siyonizme çeken unsurların birleşmesine sebep olmuştur (Cleveland, 2015: 270). Nihayetinde savaşın da oluşturmuş olduğu ortam, Britanya’da Siyonizm’in bir “devlet politikası” olarak benimsenmesini sağlamıştır (Öke, 2018: 281). Ayrıca Siyonizm fikrinin Britanya’da karşılık bulmasında, İngilizlerin Protestan kültüründe Yahudilerin kutsal topraklara dönüşünü onaylayan tarihsel bir geçmişe sahip ideolojik anlayışın olması da önemli derecede etkili olmuştur (Karaman, 1987: 330).

19. yüzyıldan beri Britanya’nın geleneksel stratejisi ise Hindistan sömürgesine ulaşım yollarını kontrolü altında bulundurmaktı (Öke, 2018: 165-166). Nihayetinde Britanya’nın emperyalist çıkarları da Siyonizm çıkarlarıyla örtüşmekteydi. Bu politikaların sürdürülebilir olması için de Siyonizm biçilmiş bir kaftan olmuştur. Britanya’nın imparatorluk siyaseti, devlet adamlarının sempatiyle yaklaştıkları Siyonizm ile kişisel ilişkiler içerisine girmesiyle de gelişme göstermiştir.

1914’ten itibaren Filistin’de Siyonistleri desteklemek gerektiğini ifade eden bürokratlardan biri Herbert Samuel olmuştur (Deveci, 2017: 4). İngiliz kabinesine giren ilk Musevi Ulaştırma Bakanı ve Liberal Parti’nin liderlerinden olan Sir Herbert Samuel, Yahudilerin Filistin’e göçünün özendirilmesi gerektiğini ayrıca Filistin’in İngiliz himayesine alınmasını önerdiği 1915’in Ocak ayında bir muhtırayı Başbakan Henry Asquith’e vermiştir (Fromkin, 2018: 242). Nitekim bu öneriyi destekleyen isimlerin başında da Lloyd George gelmiştir (Eryaman, 2016: 16).

Birinci Dünya Savaşı’na giden süreç ve savaş dönemi Siyonizm-Britanya ilişkilerinin zirveye çıktığı dönem olmuştur. 1903 yılında Theodor Herzl’in avukatı olan ve sonraki süreçte Britanya da başbakanlık yapan Lloyd George, Siyonizm’in olduğu ilk yıllardan itibaren bu fikri temsil eden kişi oluşuyla öne çıkarmaktadır (Fromkin, 2018: 243-246). Nitekim Lloyd George gibi dindar Hristiyanlar, inançları doğrultusunda Mesih’in ikinci kez gelişine katkıda bulunmak üzere Yahudilerin Filistin’e geri dönüşlerini kolaylaştırmak istemişlerdir (Pappe, 2007: 83). Savaş dönemi öncesinde diplomatların sunmuş oldukları raporlar çerçevesinde de Lloyd George’un Siyonistlerle Filistin’i işgal etmek için birlikte hareket etmeye karar verdiği belirtilmiştir (Deveci, 2018: 36).

Britanya’da Siyonizm’in amaçlarını gerçekleştirecek kritik adımları atan ve en önde gelen isimlerden biri de şüphesiz ki Chaim (Hayim/Haim) Weizmann⁵ (1874-1952) olmuştur. Bir Rusya Musevisi olan Weizmann, eğitimini İsviçre ve Almanya’da tamamlamış daha sonra Britanya’da Manchester Üniversitesi Kimya Fakültesi’nde öğretim görevlisi olarak görev almıştır (Öke, 2018: 307). Herzl’in ölümünün ardından devlete giden süreçte Siyonizm’e yapmış olduğu liderlikle kendisine “Yahudilerin Kralı” denilen Weizmann’ın gerek Britanya’daki gerekse de Amerika’daki şahsi dostlukları Siyonizm için hayati hamleleri atmasına vesile olmuştur (Karaman, 1987: 330). Nitekim Weizmann Siyonizm’i şartlara göre gelişen “organik” bir varlık olarak görmekte ve bu varlığın başarısını da Filistin’deki iskân faaliyetlerinin, Herzl’in önem verdiği diplomatik çabalarla birlikte yürütülmesine özetle kendi tanımıyla bunların sentezleştirilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir (Öke, 2018: 307). Bu bağlamda Britanya Başbakanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, 1920-1925 yıllarında Filistin Yüksek Komiseri olan Sir Herbert Samuel ve hatta Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman dâhil birçok önemli üst düzey isimle birinci dereceden yakın dostluklar kurmuştur (Deveci, 2017: 4-5, 2018: 36; Karaman, 1987: 330; Öke, 2018: 308; Pappe, 2007: 82). Ayrıca silah sanayisinde çeşitli yeniliklere de imza atan Weizmann, Britanya’nın gerek siyasetinde gerekse de akademik alanında önemli bir bilim insanı kabul edilmiştir (Başlamışlı, 2018: 23). Nitekim asetondan patlayıcı yapma buluşuyla Britanya Donanma Bakanlığı’nın dikkatini çekmiş ve 1916’da yeni kurulan Cephaneler Bakanlığı’nda Lloyd George’un danışmanlığını yapmıştır (Öke, 2018: 308). Böylelikle Birinci Dünya Savaşı’nın şartlarında oluşan üst düzey İngiliz politikacıların Siyonizm’e sağlamış oldukları destekler İsrail’i getirecek dostlukların kurulmasını sağlamış ve bu dostluk ilişkisi ortak çıkarlarla da birleşince, Britanya’da Siyonizm bir devlet politikası halini almıştır.

⁵ Chaim Weizmann’ın kız kardeşi “Gertrude” kod adlı Mina Weizmann Teşkilat-ı Mahsusa için çalışan bir ajan olarak Siyonistlerden Osmanlı’ya birçok bilgi sağlarken, Chaim Weizmann ise İsrail’in ilk cumhurbaşkanı olacaktır (Bodur, 2017: 132-133). Herzl’in yıllarca Osmanlılar karşısında sonuç alamadan yürüttüğü diplomasinin tersine, Weizmann, diplomatik becerileri ve kişisel temasları sayesinde istediğini yani Balfour Deklarasyonu’nu şahsi dostlukları sayesinde Britanya’dan almayı başaran isim olmuştur (Best, Hanhimaki, Maiolo, & Schulze, 2012: 128-129).

Siyonizm'in ulus devlet inşasına giden süreçte Britanya'da toplumsal ve siyasi ilişkiler de öne çıkmaktadır. 1881'den 1922 yılına kadar geçen sürede Britanya'daki Yahudi nüfusun 60.000'den 317.000'e yükselmesi ve 1930'larda 450.000'e kadar ulaşması, demografik yapının da Siyonizm propagandasına zemin oluşturduğunu göstermesi açısından önemlidir (Kelemen, 2012: 4). Artan nüfusun siyasi alanlarda da aynı şekilde artışı Siyonizm'in Britanya siyasetine yerleşmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle Britanya-Siyonizm ilişkisinde öne çıkan aralarında Ramsay MacDonald, Josiah Wedgwood, Herbert Morrison, Arthur Creech Jones, Richard Crossman ve Harold Wilson gibi isimlerin olduğu Britanya'daki İşçi Partisi veya İngiliz solu da Siyonizm'e ilgi gösterenler arasında öne çıkmaktadır (Kelemen, 2012: 5). Bu bağlamda Yahudi nüfus arasında çoğunlukla Yahudi işçilerin olması yine Filistin'e göç edenler arasında da işçi nüfusun yoğunluğu İngiliz solunun da dolaylı olarak dikkatlerini üzerlerine çekmesine sebep olmuştur. Bu durum da Siyonizm'in fikir olarak Britanya'da benimsenmesine destek olmuştur.

Siyonistlerin Britanya'dan görmüş oldukları destekler ise karşılıksız kalmamış ve bu ortaklık ilişkisi savaş şartlarında da kendisini göstermiştir. Siyonistlerin destekleriyle Yahudiler, İngiliz ordusunda savaşa katılmışlardır (BOA, HR.SYS., 2456/21). Nitekim savaşın seyri boyunca İngilizlerin yanında yer alan Yahudiler vermiş oldukları desteklerin karşılığını alacaklardı. Filistin cephesinde faaliyet gösteren *NİLİ* (*Netzakh Yisrael Lo Yishaker – İsrail'in Kuruluşu Asla Engellenemeyecektir*) casusluk örgütü özellikle *bal tuzağı*⁶ teknikleriyle istihbarat toplayarak bunları İngilizlere aktarmışlardır (Bodur, 2017: 111). İstihbarat faaliyetlerinin yanı sıra çok yönlü propaganda da bulunmuşlardır (Alkan, 2017: 81-84). Filistin-Hayfa'da kurulan örgütün başında ise Aaron ve Sarah Aaronsohn kardeşler vardı (Bozkurt, 2019a: 4). Üst düzey 23 üyeye ve yaşları 24 ile 17 arasında değişen gençlere sahip olan NİLİ'nin casusluk faaliyetleri, ilk olarak Athlit'le başlayarak kısa sürede Filistin ve Suriye'nin tamamına yayılmıştır (Bozkurt,

⁶ Bilgi kaynağı açısından hedef kişinin cinsellik kullanılarak ele geçirilmesini, itibarsızlaştırılmasını veya aynı taktik üzerinden pusuya düşürülerek yok edilmesini hedefleyen bir istihbarat tekniğidir. Batılılar tarafından *'honey trap'* olarak ifade edilmektedir (Bodur, 2017: 111).

2019b: 22). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın emir subayı olarak görev yapan Falih Rıfkı Atay'da (2021: 73) Filistin'in bir casus yuvası haline gelerek İngilizlere istihbarat sağlandığını ifade etmiştir. NİLİ'nin kurulmasındaki amaç Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaktır ve Aaron Yahudi devleti kurmanın yolunun ancak Filistin'in İngiliz himayesine girmesiyle olacağına inanmıştı (Alkan, 2017: 49). Ancak 1917 Ekiminde ise bu istihbarat ağı geç olsa da çöktü ve Sarah Aaronsohn intihar etti (Fromkin, 2018: 274). Hatta sürgün edilenler arasında İsrail'in ilk başbakanı olacak olan David Ben Gurion da bulunmaktaydı (Yiğit, 2019: 397).

İngilizlere destekleri sadece burada değil Çanakkale cephesinde de kendisini göstermiştir. General Sir Ian Hamilton tarafından denetlenen John Henry Paterson komutanlığında Siyonist Katır Birliği kurulmuş ve savaş sahasında da desteklerini kanıtlamışlardı (Bodur, 2017: 169). 500 asker, 750 katır ve 20 subaydan oluşan bu birlik savaş için gerekli teçhizatı kuşanarak, yakalarında sarı renkli Davud'un yıldızı işlenmiş bir şekilde 17 Nisan 1915'te Gelibolu'ya hareket etmiştir (Öke, 1987: 411). Siyon Katır Birliği'nin oluşmasında etkin rolü olan Joseph Trumpeldor'un, Filistin'deki silahlı örgütlerin kurulmasında bir diğer önemli role sahip olan Ze'ev Jabotinski'ye; "Türkleri Filistin'den atmak için onları ezmek zorundayız. Buna ise kuzeyden mi, güneyden mi başlamışsın; bu sadece bir takdik meselesidir. Nasıl olsa her yol Siyon'a çıkar" cevabı, Siyonizm'in hedefine ulaşmak için Britanya ile yapmış olduğu müttefiklik ilişkisini göstermesi açısından önemlidir (Öke, 1987: 410). Nitekim daha sonra Jabotinski de "Filistin'e Çanakkale'den giden yol doğru yoldu" diyecektir (Öke, 1987: 410). Hatta bu ortaklık General Allenby'nin Filistin saldırısında da devam etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Siyon ordusundan 5.000 kişilik bir ordu da kurulmuştur (Öke, 1987: 412-413). Bu Katır Birliği'nden oluşan gönüllülerin çoğunun, 1920 yılında da Filistin'de kurulan silahlı örgüt Haganah'a katılmalarının da gösterdiği gibi siyonist hedef noktasında bu faaliyetler önemli olmuşlardır (Karaman, 1987: 331).

Sonuç olarak Siyonizm-Britanya ortaklığı dönemin siyasal konjonktüründe her iki taraf için de stratejik öneme haiz olmuştur. Siyonistler Çanakkale'den Filistin'e

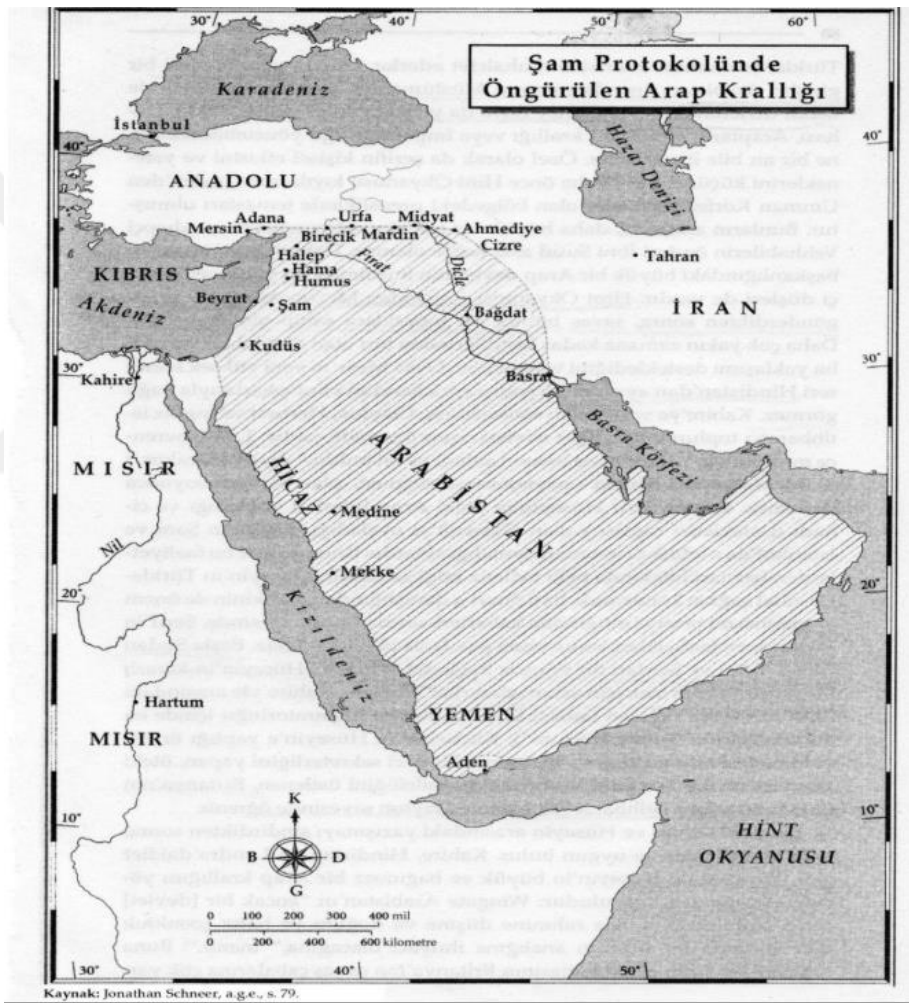
kadar çeşitli yerlerde Britanya'nın yanında yer almış, İngilizler de Siyonistlerin bu desteklerini hiçbir zaman unutmamışlardır. Nitekim Siyonistler yapmış oldukları yardımların karşılığını, müttefiklik ilişkisi ekseninde Chaim Weizmann-Lloyd George önderliğinde, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour vasıtasıyla, Filistin işgaline meşruiyet sağlayacak olan Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanmasıyla almışlardır. İsrail'in kuruluşuna giden süreçte bir kilometre taşı mesabesinde duran bu bildiri Britanya-Siyonizm ilişkisini göstermesi bakımından ayrıca incelenecektir.

1.7. Şerif Hüseyin Görüşmeleri ve Arap Ayaklanması

1915-1916 yıllarında Haşimiler'in lideri ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile İngilizlerin Kahire Yüksek Komiseri Sir Henry MacMahon arasında Hüseyin – MacMahon yazışmaları olarak bilinen karşılıklı bir dizi mektuplaşmalar gerçekleşmiştir. Yapılan görüşmeler genel anlamda Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak amaçlı çıkarılacak isyanlara karşılık Şerif Hüseyin'e verilecek bir Arap Krallığı'ndan oluşmaktadır.

İstanbul'da doğan Şerif Hüseyin, 1908'de Mekke Emiri tayin edilerek Hicaz demiryolunun kullanılmasıyla gelirlerinde kayıp yaşayan bedevilerin isyanlarını bastırmak ve hac seyahatinin güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişti. (Özcan, 2010: 585). Böylelikle İttihatçılar, Sultan II. Abdülhamid Han'ın 16 yıl boyunca gözetiminde tuttuğu Şerif Hüseyin'i Hicaza geri göndermişti (Öke, 2018: 201). Yine İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezîyetçi politikalarıyla Arapları rahatsız ederek El-Ahit, El-Fettat gibi çeşitli gizli derneklerin kurulmalarına sebep olmuş ve Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal da bu gizli dernekler ile temas kurarak bir Arap Krallığı öngörmüş, sınırlarını ise “Şam Protokolü” ile kabul etmişlerdir (Şahin ve diğerleri, 2015: 248). Nitekim bu protokol Şerif Hüseyin'in Britanya'ya sunacağı talepler arasında yer almıştır (Fromkin, 2018: 149). Şerif Hüseyin'in böylesi görüşmelere iten nedenlerden biri de dönemin Osmanlı devlet adamlarının Şerif Hüseyin'i bertaraf etmeye yönelik atmış olduğu adımlardan Hüseyin'in haberdar olmasıdır (Şahin, 2015: 249). Nitekim Şerif Hüseyin'in bir Arap İmparatorluğu kurma ihtirası ile Araplar arasında bir birliği tesis etme çabaları olmuştur (Armaoğlu, 2020: 39). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığını belirtse de, Hicaz demiryolunun Mekke'ye ulaşmasını engellemekte ve cihad ilanına destek vermemiştir (Özcan, 2010:

585). Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği ilk bölgeler olan Filistin ve Suriye bölgesi ise Britanya açısından stratejik önem taşımaktaydı. Jeopolitik öneminin yanı sıra Süveyş Kanalı'ndan gelebilecek bir Almanya ve Osmanlı saldırısını oluşabilecek tehlike bir durum olarak görmekteydiler (Başlamışlı, 2018: 18). Britanya hükümeti ayrıca Arap isyanlarının çıkarılmasında, Osmanlı Devleti'nin gücünü kıracağını düşünerek Şerif Hüseyin'e bu konuda destek vermiştir. Hüseyin ise Osmanlı Devleti'ne karşı çıkarılacak isyanların karşılığında alacağı krallıktan emin olarak ayaklanmaları organize etmiştir.

Resim 1.4. Şam Protokolü'nde Öngörülen Arap Krallığı

Kaynak: ŞAHİN (Şahin ve diğerleri, 2015: 250)

Britanya Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmeden önce 3 Kasım 1914 tarihinde Kuveyt Emirliği'ni himayesine almış, 5 Kasım'da Kıbrıs'ı ilhak etmiş ve 18 Aralık tarihinde de 1882'de işgal ettiği Mısır'dan Sultan'ın hükümrancılık haklarının kaldırıl-

dığını ilan etmiştir (Kuran, 1992: 199). Bu açıdan İngilizler için Ortadoğu bölgesinin ehemmiyeti de imparatorluk çıkarları için mühim olmuştur. İngilizler bu dönemde Arapları kullanarak Osmanlı İmparatorluğu’nu iç işlerinde sorunlarla uğraştırarak zayıflatmak, Mısır üzerindeki baskıyı kırmak, çıkarılabilecek bir cihad eylemine karşı tedbir almak ve İngiliz yanlısı bir halifelik kurmak amaçlarıyla siyasetini belirlemiştir (Taşkın, 2020: 82). Ayrıca İngilizlerin Çanakkale’de yaşamış oldukları hüsranın da Araplara yoğunlaşmalarında etkisi olmuştur (Özcan, 2010: 586). Özetle Britanya’nın genel anlamda askeri nedenlerden dolayı dönemin konjonktürel durumuna göre Araplara yanaştığı ifade edilmiştir (Şahin ve diğerleri, 2015: 248).

Britanya’nın raporlarına göre Başlamışlı (2018: 18) Şubat 1915’te Süveyş Kanalı’na yönelik Osmanlı-Almanya güçlerinin saldırılarının püskürtülmesinin ardından Şerif Hüseyin’in, Çanakkale’de İngilizlerin yine başarı sağlayacağını düşünerek harekete geçtiğini ifade etmektedir. Bu minvalde Şerif Hüseyin, MacMahon’a 30 Ağustos 1915 tarihli göndermiş olduğu mektupla Şam Protokolü çerçevesinde talep ettiği sınırlarda bir Arap Krallığı talebini iletmiştir (Şahin ve diğerleri, 2015: 248). Bu mektupta sınırları; “Kuzeyde 37. enleme kadar olup Mersin, Adana, Birecik, Urfa, Mardin ve Midyat’ı da içine alıp İran sınırına kadar uzanan topraklar; doğuda İran sınırından Basra Körfezi’ne kadar uzanan topraklar; güneyde, Aden hariç, Hint Okyanusu, batıda ise Kızıldeniz ve oradan da Mersin’e kadar uzanan Akdeniz kıyıları arasında kalan Arap ülkeleri” olarak belirlemiş olduğu Krallığın bağımsızlığının Britanya tarafından tanınmasını ve Arap İslâm Hilâfeti’nin de onaylanmasını istemiştir (Armaoğlu, 2020: 39). MacMahon 24 Ekim 1915 tarihindeki cevabında Arapların bağımsızlığı desteklediklerini, halifelğin de başına bir Arap’ın getirilmesine çalışılacağını bildirmiştir (Küçük, 2010: 205). Ayrıca talep edilen bölge bu dönemde görüşme halinde oldukları Fransızlarla çakıştığından, Mersin ve İskenderun bölgeleri ile Şam, Hama, Humus ve Halep’in batısında kalan toprakları, öngörülen krallığın sınırlarından çıkarmayı önermiştir (Şahin ve diğerleri, 2015: 251). Bunun için de Suriye’nin Şam, Humus, Hama ve Halep bölgelerinin dışında kalan kısımların tam anlamıyla Arap olmadıklarını ve Bağdat ile Basra vilayetlerinde de Britanya’nın özel çıkarları bulunmasını sebep göstermiştir (Armaoğlu, 2020: 40). Suriye üzerinde müzakere edilebilir tavır takınan İngilizler, Filistin konusunda ise net bir tutum

takınmaktan kaçınmışlardır (Kemiksiz, 2018: 129). Nitekim bu dönemde Dışışleri Ba-
kanı Edward Grey, MacMohan’a Şerif Hüseyin ile yapmış olduğu sınır görüşmelerinde
elinden geldiğince muğlâk davranmasını telkin etmiştir (Şahin ve diğlerleri, 2015: 251).
Nihayetinde Arap Krallığı bu görüşmelerde bir sınıra bağlanamamış ve Şerif Hüseyin
bu duruma rağmen Osmanlı İmparatorluğu’nun aleyhinde İslam halifesine karşı ayak-
lanmıştır (Armaoğlu, 2020: 40-41). Savaşın seyrinin değışmesiyle Ocak 1916’da ise
Lübnan’ın haricinde Suriye ve Irak’ı da içine alan bütün Arap yarımadasında bir Arap
Devleti kurulacağı ve başına da Şerif Hüseyin’in getirileceğı noktasında anlaşmaya va-
rılmıştır (Armaoğlu, 2014: 118; Kuran, 1992: 199). Bu dönemde ise Filistin’in ismi
açıkça ifade edilmeyerek bir belirsizlik oluşturulmuştur (Karaman, 1996: 94). Nihaye-
tinde Şerif Hüseyin’e sınırları net bir şekilde çizilmeyen bir Arap Krallığı vaat edilerek
tipik İngiliz politikasıyla oyalama siyaseti tercih edilmiştir (Taşkın, 2020: 82). Ayrıca
1915 Aralık’ında ise Britanya daha önce Şerif Hüseyin’e verilen topraklar olan Basra
Körfezi’nin güney kıyılarında Necid Emiri İbn Suud ile gizli bir anlaşma yapmış ve bu
bölgede Suud egemenliğini de kabul etmiştir (Kuran, 1992: 199; Özcan, 2010: 586).

Devam eden süreçte Britanya-Fransa arasındaki ortaklığı bozmayacağıyla ilgili
de söz veren Şerif Hüseyin’e Türklere karşı para ve silah konusunda yardım yapılacağı
ve Arapların yalnız bırakılmayacağıyla ilgili teminat verilmiştir (Küçük, 2010: 205). 5
Haziran 1916 tarihinde de Şerif Hüseyin’le Hicaz’da başlayan isyan genişlemiş IV. Or-
du Komutanı olan Cemal Paşa Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal’a bir mektup göndererek;
“Filistin milletlerarası bir ülke”, Suriye, Irak ve Mezopotamya’nın tamamı da Fransız ve
İngiliz toprağı olduktan sonra “nasıl bir bağımsızlık düşünebildiklerini” sorarak hakikati
göstermeye çalışmışsa da isyanın Filistin’e de yayılmasına engel olamamıştır (Yiğit,
2019: 396-397). Haziran 1916’da başlayan Arap ayaklanmaları 2 Kasım 1916’da Şerif
Hüseyin’in kendisini “Arap Ülkeleri Kralı” ilan etmesiyle devam etmiştir (Akdevelioğlu
ve diğlerleri, 2014: 199). Ancak krallığın ilanı savaş döneminde görmüş olduğu
desteğı sağlayamamıştır (Özcan, 2010: 586). Aslında savaş öncesinde de Şerif Hüse-
yin’in bu konuda denemeleri olmuş, Britanya’nın o dönem politikası buna izin vermese
de savaş dönemi ittifak oluşmuş ve şimdi toprak konusundaki belirsizlikler ve “Araplık”
tanımı gibi çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır (Best ve diğlerleri, 2012: 128).

İfadelerdeki belirsizliklerin kasten yapılarak çelişkili yorumlara yol açması Kramer'in de ifade ettiği üzere (2008: 144) Arapların aldatıldıklarına ve ihanete uğradıklarına dair inancın oluşmasına sebep olmuştur (Taşkın, 2020: 82). Birinci Dünya Savaşı döneminde Britanya'nın Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Savaş ve Propaganda Bürosu'nda çalışan Arnold Toynbee (1970: 193) de makalesinde, MacMahon'un mektupta kullanmış olduğu ifadelerin sadece samimiyeysiz olmadığını aynı zamanda umutsuzca kafa karıştırıcı olduğunu belirtmiştir. Bu durum da Arapların aldatıldıklarını ve oyalandıklarını destekler niteliktedir. Hüseyin'in askeri operasyonlarıyla İngilizlerin savaş gücüne yapmış olduğu katkı bu acıyı daha çok derinleştirmiştir. Nitekim Hüseyin'in birinci katkısı Kızıl Deniz'de Akeba Limanının ele geçirmesi ve böylece Filistin'deki Osmanlı kuvvetlerine güneydoğudan saldırma yolunun açılmasıydı, ikincisi de savaşın sonuna doğru kuzey eyaletlerinde Arap ayaklanmalarını teşvik etmesiydi, böylelikle Hüseyin kendine düşeni yaptığına inanmıştır (Best ve diğerleri, 2012: 128). Ayrıca Şerif Hüseyin'in Osmanlılara karşı bütün Arapları temsil ettiği tezi ise bugünkü belgeler açısından kabul edilmemekte, Britanya'nın muazzam desteğine rağmen sadece 4000-5000 arasında bir silahlı güç oluşturabildiği ifade edilmektedir (Özcan, 2010: 586).

Sonuç olarak görüşmelerdeki Filistin toprakları üzerindeki belirsizlik bölge de sorunların oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca İngilizlerin çeşitli toprakları farklı aktörlere vaat etmesi de İngiliz siyasetini anlamamız açısından önemli olmuştur. 16 Ekim 1924 tarihinde ise Abdülaziz b. Suud Mekke'yi de kuşatarak Şerif Hüseyin'in krallığı ile halifeliğine son vermiş, Hüseyin de İngilizlere sığınmış ve 1931 yılında vefat etmiştir (Özcan, 2010: 586). Britanya'nın Şerif Hüseyin özelinde Arap toplumuna sunmuş olduğu vaatler, Şerif Hüseyin ile sınırlı kalmamış ilerleyen süreçte oğulları Faysal ve Abdullah üzerinden de devam ederek Arap toplumunda Siyonistler ile çeşitli rekabetlerin yaşanmasına da neden olmuştur. Özetle İngiliz siyaseti Şerif Hüseyin politikasını kendi menfaatleri çerçevesinde kullanmış, bölgede yaşanacak istikrarsızlık ve çatışmaları ise göz ardı etmiştir.

1.8. Sykes-Picot Antlaşması

Britanya İmparatorluğu ve Fransa'nın emperyalist politikaları, Birinci Dünya Savaşı döneminde diplomatik adımların atılmasına sebep olmuştur. Sykes-Picot Antlaşması, müttefik olan iki devletin çıkarlarının çatıştığı Ortadoğu bölgesinde, diplomasiyi işleterek savaş sırasındaki paylaşımlarını konu edinmiştir. Ayrıca bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde çeşitli gizli anlaşmalar da yapılmıştır. Bu bölüm içerisinde özelde Sykes-Picot Antlaşması incelenecek ve yapılan diğer gizli anlaşmalara da yüzeysel olarak değinilecektir.

Sykes-Picot Antlaşması, Britanya'nın İstanbul Büyükelçiliğinde fahri ataşe görevinin ardından Müsteşar Yardımcılığına terfi eden, 1915 yılında da Savaş Bakanlığı'na bürokrat olarak atanan Ortadoğu uzmanı Sir Mark Sykes (1879-1919) ve dönemin Fransız diplomatı olan François Georges Picot (1870-1951) arasında yapılan görüşmeler neticesinde 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanmıştır (Armaoğlu, 2020: 41; Taşkın, 2020: 82). Müttefik güçlerin karşılıklı çıkarlarını tanıdıkları belge niteliği taşıyan bu antlaşmanın bir diğer adı da “Küçük Asya Antlaşması” olarak bilinmektedir (Şahin ve diğerleri, 2015: 243).

Sykes-Picot Antlaşması'nın hem öncesinde hem de sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşıldığı toplamda beş gizli antlaşma yapılmıştır. Bunlar sırasıyla; İstanbul Antlaşması (Mart-Nisan 1915), Londra Antlaşması (26 Nisan 1915), Sykes-Picot Antlaşması (16 Mayıs 1916), Saint Jean De Maurienne Antlaşması (17 Nisan 1917) ve Balfour Deklarasyonu (2 Kasım 1917)'dur (Sander, 2013, Tarihin...: 380-384; Umar ve Yenisu, 2020: 36). Özetle bu gizli anlaşmalar İtilaf devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması durumunda oluşacak “mirası” aralarında paylaştıkları görüşmeler olarak ifade edilebilir (Sander, 2013, Tarihin...: 380). Ancak savaş sırasında yapılan bu gizli anlaşmalardan sadece Balfour Deklarasyonu tamamen gerçekleşecek ve bu bildiri ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

İlk olarak yapılan İstanbul Antlaşması, Rusya'nın uzun yıllar boyunca geleneksel olarak takip ettiği sıcak denizlere inme politikası ile ilişkilendirilebilir. Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya ve Fransa'nın Çanakkale'ye saldırıları boğazlar üzerinde tarihi emelleri olan Rusya'yı endişelendirmiştir (Küçük, 2010: 204). Çünkü bu durum Rus-

ya'ya, müttefiklerinin galip gelmeleri durumunda bir avantaj sağlayarak bölgeyi teslim etmemelerini düşündürmüş ve harekete geçmesine sebep olmuştur (Sander, 2013: Tarihin...: 381). Böylelikle 1915'in Mart ve Nisan aylarında Rusya sıcak denizlere inme politikasını İstanbul ve Boğazlar konusunda, amaçları aslında Ortadoğu coğrafyası olan Britanya ve Fransa'ya kabul ettirmiştir (Umar ve Yenisu, 2020: 36-38). Yapılan anlaşmaya göre, İstanbul dâhil, Midye-Enez çizgisinden Sakarya Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yere kadar bütün Boğazlar bölgesi Rusya'ya bırakılmıştır (Sander, 2013, Tarihin...: 381). Bıyıklıoğlu'na göre (1960: 11) bu antlaşma ile Rusya kâğıt üzerinde hayaline kavuşmuştur (Umar ve Yenisu, 2020: 38). Rusya'nın çıkarlarının tanındığı İstanbul Antlaşması, Fransa ve Britanya'nın da kendi çıkarlarını koruma arzusunun doğmasına sebep olması açısından önemlidir (Şahin ve diğerleri, 2015: 243). Nitekim bu antlaşma yeni gizli anlaşmaların da yapılmasına yol açılmıştır (Küçük, 2010: 204-205).

İkinci olarak yapılan gizli antlaşma ise İtalya, Britanya, Rusya ve Fransa'nın 26 Nisan 1915 tarihinde yapmış oldukları Londra Antlaşması'dır (Umar ve Yenisu, 2020: 36). Bu antlaşmaya göre İtalya'ya savaşa girmesi koşuluyla, Antalya bölgesi, İzmir ve Trablusgarp Savaşı'ndan beri işgali altında bulunan Oniki Ada verilmiştir (Sander, 2013, Tarihin...: 382). İtalya bu teklife karşılık savaşa girmenin yanı sıra Müslümanlara ait olan kutsal toprakların bağımsız bir İslam Devleti'ne bırakılmasını da kabul etmiştir (Küçük, 2010: 205).

Yapılan üçüncü gizli antlaşma olan Sykes-Picot Antlaşması bir dizi görüşmenin sonunda neticelenmiştir. Sykes-Picot görüşmelerinin öncesinde Britanya tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği noktasında atılacak adımlara yönelik, Dışişleri Bakanlığı'nda Müsteşar Yardımcısı olan Sir Mauricio Bunsen'in başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur (Umar ve Yenisu, 2020: 66). Başbakan Herbert Henry Asquith tarafından 1915 Nisan'ında oluşturulan bu komisyonda Mark Sykes, dönemin Savaş Bakanı olan Lord Kitchener'in özel temsilcisi olarak görevlendirilmiştir (Şahin ve diğerleri, 2015: 243). Çünkü Lord Kitchener için Mark Sykes, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok yerlerini gezmiş ve Ortadoğu'yu bilen genç bir politikacı olarak az sa-

yıda insandan biri olmuştur (Fromkin, 2018: 127). Klieman'ın (1968: 237) ifade ettiği üzere görüşmeler sonunda 13 ayrı toplantı yapan komisyon, 29 sayfalık nihai raporunu tamamlamıştır (Şahin ve diğerleri, 2015: 244-245). 30 Haziran 1915 tarihinde de Bunsen Raporu bakanlığa arz edilmiştir (Kasalak, 2016: 66). Raporda, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında; Ermenistan; Suriye, Filistin, Anadolu ve Cezire-Irak (Mezopotamya'nın güneyi ve kuzeyi) şeklinde beş büyük özerk vilayetin oluşturulması öngörülmüştür (Fromkin, 2018: 128). Kitchener, İskenderun limanını isterken, Sykes ise Mezopotamya'yı Akdeniz'e bağlayacak demiryolunun liman kenti olarak Hayfa'yı tercih etmiş ve bu doğrultuda komisyon tarafından Hayfa'nın İngilizlerin nüfuz bölgesinde olması, İskenderun'un da Fransızlara bırakılması tavsiye edilmiştir (Şahin ve diğerleri, 2015: 245). Yine komisyona göre Britanya'nın etkisi ya da kontrolü Akdeniz'den Basra Körfezi'ne kadar olan geniş bir bölgeyi kapsayacaktı (Fromkin, 2018: 128). Kilikya ve kutsal yerler ile Filistin dâhil Suriye ise Fransa'nın kendi hakkına düşeceği bölgeler olarak ifade edilmiş ancak Filistin'in Britanya himayesinde olması veya özel bir yönetime bırakılması düşünülmüştür (Kasalak, 2016: 66; Şahin ve diğerleri, 2015: 245).

Britanya açısından Sykes-Picot Antlaşması'nın bir ön hazırlığı sayılabilecek bu rapor, Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişten beri savunulan toprak bütünlüğü politikasının artık İngiliz politikacılarının gündeminden düştüğünün somut bir delili olarak değerlendirilmektedir (Şahin ve diğerleri, 2015: 246). Nitekim parlamentoda Türk yanlısı blok da öne çıkan isim olan Sykes'ın yakın dostu ve yine Türk yanlısı parlamento üyesi Aubrey Herbert'e göndermiş olduğu mektupta: *"Mektubundan hâlâ Türk yanlısı olduğunu anladım... Politikan tümüyle yanlıştır. Türkiye diye bir şey artık var olmamalı. İzmir Yunanlıların olacaktır. Adana İtalyan, Güney Toroslar ve Kuzey Suriye Fransız, Filistin ve Mezopotamya İngiliz ve geri kalan İstanbul dahil Rus... Ayasofya'da Te Deum ve Ömer Camii'nde bir Nunc Dimittis okuyacağım. Bunu bütün kahraman küçük uluslar şerefine Galce, Lehçe, Keltçe ve Ermenice okuyacağız..."* ifadelerine yer vermiştir (Fromkin, 2018: 128). Mark Sykes 30 Haziran'da raporu teslim etmesinden sonra da Kitchener tarafından bilgi toplanması için Ortadoğu'ya gönderilmiş ve 1915 yılı sonunda Kahire İstihbarat Dairesi'ne bağlı Arap Bürosu'nun kurulmasını sağlamıştır (Şahin ve diğerleri, 2015: 246).

Fransa'nın antlaşmaya yönelmesinin nedenleri arasında ise; batı cephesinde savaşın korkunç yükünü taşıırken Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyamaması ve bölgede İngilizlerin giderek artan askeri etkinliği gösterilmektedir (Cleveland, 2015: 182). Ayrıca kendilerini “Şark'ın büyük Hristiyan gücü” olarak gören Fransızlar, tarihi ve dini bağları deniyle bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak görmüşlerdir (Şahin ve diğerleri, 2015: 246).

Fromkin ise kitabında (2018: 279) Sykes için şu cümleleri kullanmıştır: “1914'ten önce Osmanlının yöneticiliğine hayran olan Sir Mark Sykes, savaş sırasında Osmanlı uyruklarını Osmanlı zulmünden kurtarma davasını benimsemişti. Sözünü sakınmayan bir Yahudi aleyhtarıyken Yahudiler konusunda kaygılarını dile getirir olmuştu.” Aslında bu sözler Sykes özelinde Britanya'nın da politikasını anlamamız açısından önemlidir. Nitekim Şerif Hüseyin ile Arap toprakları üzerinde görüşme yapılmasının ardından, kısmen aynı topraklar konusunda Fransızlarla Sykes-Picot görüşmelerini yapmıştır. Nitekim Britanya'nın Dışişleri Bakanı olan Edward Grey, MacMahon-Şerif Hüseyin görüşmelerinden Fransızların haberdar olduklarını fark etmiş ve Fransa'nın kurulacak Arap Krallığı ile bölge çıkarlarına zarar gelebileceğini benimsemesinin de İngilizleri Sykes-Picot görüşmelerini yapmaya yönlendirdiği ifade edilmektedir (Şahin ve diğerleri, 2015: 252). Böylelikle Britanya Ortadoğu topraklarını, Fransızlarla paylaşma zorunluluğu hissetmiş ve bu bağlamda Şerif Hüseyin ile yapılan görüşmelerden 1915'in Kasım ayında Fransa da haberdar edilmiştir (Armaoğlu, 2020: 41). Nihayetinde Britanya, Şerif Hüseyin isyanını da ayarladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu coğrafyasını paylaşmak için Fransızlardan bir temsilci göndermesini istemiştir (Küçük, 2010: 205). Fransa'nın Londra Büyükelçisi Jules Martin Cambon İngilizlerden görüşme teklifi aldığı anda müzakerelerde Fransa'yı temsil edecek isim olarak Picot'u düşünmüştür (Şahin ve diğerleri, 2015: 252). 1915 yılında Fransız Suriyesi lideri Pierre-Etienne Flandin'in yayınlamış olduğu Suriye ve Filistin ile ilgili raporda; Fransa açısından bölgenin ekonomik, tarihi, coğrafi ve stratejik önemine değinilerek Suriye ve Filistin'in tek bir ülke oluşturduğu iddia edilmiş ve bu rapor da Picot'un görüşmelerde savunacağı çerçeveyi çizmiştir (Fromkin, 2018: 161). 23 Kasım'da Picot'un Londra'ya ulaşmasıyla Whitehall'de başlayan görüşmelerde, Britanya'yı da Dışişleri Bakanlığı

daimi müsteşarı Arthur Nicolson ile beraber Hindistan ve Savaş Bakanlığı'ndan katılan üyeler temsil etmişlerdir (Şahin ve diğerleri, 2015: 252). Fransızlarla yapılan bu başlangıç müzakerelerinde Sir Mark Sykes bulunmamaktadır. Gerçekleşen bu ilk müzakerelerde Picot, uzlaşmaz tavır sergileyerek talepleri geniş tutmak istemiş ancak bu durum görüşmelerin sonuç alınamadan tıkanmasına sebep olmuştur (Şahin ve diğerleri, 2015: 253). Nitekim Picot'un planı Suriye'nin tamamında doğrudan bir yönetim için ısrar ederek ardından da taleplerini sınırlayıp ödün vermiş görüntüsünde olmaktadır (Fromkin, 2018: 161). Bu minvalde Suriye'nin tamamının dışında Çukurova, Lübnan ve Musul'da Fransızların taleplerini oluşturmaktaydı (Umar ve Yenisu, 2020: 42-43). 21 Aralık tarihinde tıkanan görüşmelerin ardından Nicolson'un yerine atanan Sykes, De Bunsen Komisyonu ekseninde görüşmeleri sürdürmüş, Picot'un talepleri karşısında bölgede Rusya ile bir tampon bölge oluşturmak isteyen İngilizlerin fikirleri de büyük oranda karşılıklı uyum içerisinde olmuştur (Şahin ve diğerleri, 2015: 254).

3 Ocak 1916 tarihinde müzakereler neticesinde uzlaşma sağlayan Fransa ve Britanya, İtalya'dan da gizlemiş oldukları bu antlaşmayı 11 Mart tarihinde onayını almak üzere Rusya'ya sunmuşlardır (Küçük, 2010: 205). Rusya'nın görüşmelerdeki amacı İstanbul ve Boğazların yanı sıra nüfuz alanını Anadolu'ya doğru genişletmek olmuştur. (Şahin ve diğerleri, 2015: 255). Rusya'nın Anadolu toprakları üzerinde Fransa ile yaşadığı anlaşmazlıklar 26 Nisan tarihinde Kayseri, Akdağ, Aladağ, Eğin, Zara, Harput ve Yıldızdağ arasında kalan toprakların Fransızlara, Van, Bitlis, Muş, Siirt, Trabzon ve Erzurum'un da Ruslara verilmesiyle çözülmüştür (Küçük, 2010: 205). Nihayetinde Rusya, Fransa ve Britanya arasında geçen uzun görüşmeler neticesinde karara varılmıştır.

Rusya'nın da onayının alınmasının ardından Sykes-Picot Antlaşması 16 Mayıs 1916 tarihinde resmîyet kazanmıştır (Kasalak, 2016: 68; Sander, 2013, Tarihin...: 382). Sykes – Picot Antlaşmasına göre; Britanya'ya Bağdat-Basra arasındaki Fırat ve Dicle bölgesi, Fransa'ya Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesiyle (Beyrut dâhil), Adana ve Mersin bölgeleri verilmiş, geri kalan topraklarda da bir Arap Krallığı veya Arap devletleri federasyonu kararlaştırılmış ancak bu düşünülen Arap

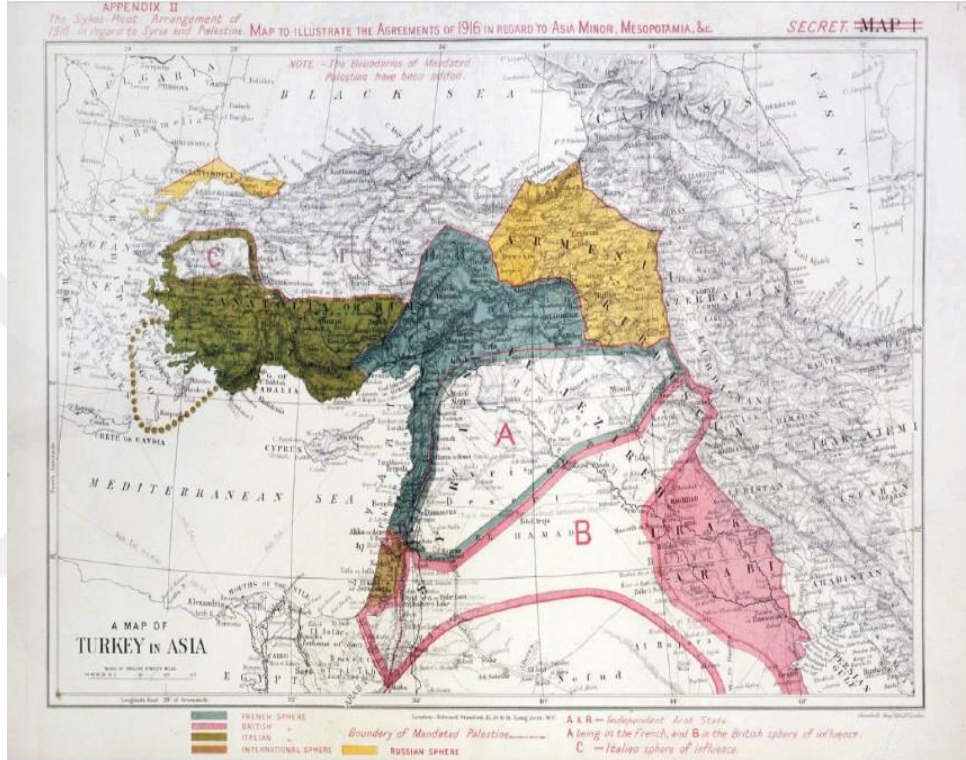
Devleti'nin Akka-Kerkük çizgisinin kuzey kısmı Fransa'nın nüfuz alanına, güney kısmı da Britanya'nın nüfuz alanına bırakılmıştı ve ayrıca İskenderun serbest liman bölgesi Filistin de uluslararası bölge olarak kabul edilmiştir (Armaoğlu, 2014: 120; Kuran, 1992: 199-200).

Filistin'in uluslararası yönetime devredilmesi ise İngilizlerin ve Fransızların bölge üzerinde anlaşmaya varamamış olmalarından kaynaklanmıştır (Kasalak, 2016). Çünkü Fransızlar Filistin'i Suriye'nin içerisinde kabul ederek talepte bulunurken, İngilizler ise Irak'ın Akdeniz'e açılacak bir kapısı olmasını arzu etmişlerdir (Eryaman, 2016: 205). Ayrıca Mark Sykes görüşmeler sırasında Rusya'da bulunurken Britanya'nın Dışişleri Bakanlığı Petersburg'daki elçiliğine göndermiş olduğu telgrafla, Filistin'de İngiliz kontrolünü savunan Hugh O'Beirne tarafından hazırlanan "Yahudilerin Filistin'e yerleşimlerine destek verilmesi" teklifinin dışişlerine yapıldığı da ifade edilmiştir (Şahin ve diğerleri, 2015: 256). Nihayetinde bu müzakerelerde Filistin konusunda taraflar anlaşma sağlayamayarak uluslararası bir rejim seçeneğini tercih etmişlerdir.

Sykes-Picot Antlaşması'nın ardından yapılan dördüncü gizli antlaşma ise Fransa, Britanya ve İtalya arasında 17 Nisan 1917 tarihli Saint Jean De Maurienne Antlaşması olmuştur (Umar ve Yenisu, 2020: 46). Bu anlaşmaya göre de İtalya'ya Antalya'nın yanı sıra Mersin-Kayseri-İzmir üçgeni arasında bulunan güneybatı Anadolu bölgesi bırakılmıştır (Sander, 2013, Tarihin...: 383). Fakat antlaşmaya koyulan Rusya'nın onayıyla kabul edilmesi maddesi Bolşevik Devrimi'nin çıkmasıyla onaylanmamış, İtalya ise kandırıldığını ancak Paris Barış Konferansı'nda İzmir ve çevresinin antlaşma onaylanmadığından Yunanistan'a verilmesiyle anlayabilmiştir (Umar ve Yenisu, 2020: 46-47). Nitekim 8 Kasım tarihinde de Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelişi, bütün gizli antlaşmaların reddedilerek kamuoyuna açıklanmasına sebep olmuştur (Küçük, 2010: 206).

Yapılan diğer gizli antlaşmaların aksine Sykes-Picot Antlaşması konumuz itibarıyla sonuçları açısından önemlidir. Sykes-Picot Anlaşması, Osmanlı Devleti'ni ittifak devletleri arasında bölmenin iki temel önerisi olarak görülmüştür (Cleveland, 2015: 270). Bu antlaşma tam anlamıyla fiilen uygulanmamış olsa da yüzyıllardır bölgedeki hâkim dengeyi bozan ilk uluslararası belge olması hasebiyle mühim kabul edilmiştir

(Şahin ve diğerleri, 2015: 258). Nitekim 31 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı-İngiliz savaşı sona ermiş (Eryaman, 2016: 18), Filistin'in de Britanya tarafından işgal edilmesiyle düşünülen uluslararası yönetim gerçekleşmemiştir (Taşkın, 2020: 83). Ancak yine de gerek Britanya'nın gerekse de Fransa'nın bölgesel çıkarlarını maksimum seviyede gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır (Şahin ve diğerleri, 2015: 258).

Resim 1.5. Sykes-Picot Antlaşmasını gösteren harita
Kaynak: BİGER (Biger, 2016)

Britanya ve Fransa arasında yapılan bu gizli görüşmelerde İngilizlerin aynı toprakları çeşitli farklı aktörlere vermiş oldukları da üzerinde durulması gereken bir konudur. Nitekim bu antlaşma Şerif Hüseyin'e verilen sözleri kısmen ihlal ettiği için savaşın en tartışmalı belgesi (Cleveland, 2015: 182) olarak görülmüş, Armaoğlu (2014: 120) Britanya'nın bu siyasetini Şerif Hüseyin'e iki yüzlü bir oyun olarak değerlendirirken, yine Sander de (2013, Tarihin...: 382) İngilizlerin iki yüzlü dış politikası olarak ifade etmişlerdir. Hatta Lloyd George da bu antlaşma için "her bakımdan budalaca bir düzenlemeydi." ifadelerini kullanmıştır (Fromkin, 2018: 303).

Sonuç olarak yapılan gizli antlaşmalar neticesinde çeşitli vaatlerle halklar ve devletler kandırılmış, egemenlik dahi kurulmamış topraklarda hayaller kurulmasına neden olunmuştur. Yine Sykes-Picot Antlaşması özelinde, dönemin “haydut devlet” tanımına uyan iki devletin emperyalist politikaları, hem 400 yılı aşkın süredir barışla yönetilen coğrafyanın istikrarının bozulmasına hem de bölgeyi dönüştürmüş oldukları kaos ile sonu gelmeyen savaş ve çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu emperyalist politikalar üzerinde yüzyıllar boyunca düşman olan Fransa ve Britanya’nın bir araya gelişi ve uzlaşısı sağlayışı da devlet davranışları açısından not edilmesi gereken bir diğer önemli husustur.

1.9. Balfour Deklarasyonu

İngilizlerin Siyonistlerle ilişkisi 1840’lı yıllardan itibaren başlamış ve 20. yüzyılın başlarında Theodor Herzl’in Osmanlı İmparatorluğu’ndan taleplerine karşılık bulamaması üzerine Siyonizm, Britanya’ya yönelmiştir. İngilizlerin Uganda ve el-Ariş tekliflerinin Dünya Siyonist Teşkilatı tarafından kabul edilmemesi, Britanya-Siyonizm ilişkisini de artık Filistin üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu yakın ilişki neticesinde her iki taraf açısından da çeşitli kazanımlar gerçekleşmiş ancak Siyonistlerin elde etmiş oldukları en önemli kazanım şüphesiz ki Balfour Deklarasyonu olmuştur.

Siyonizm’in Britanya açısından devlet politikası haline gelmesinde İngilizler için çeşitli sebepler mevcuttu. Bunlar kısaca Siyonistler aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu’nu ve Almanya’yı zayıflatmak, Rusya’yı savaşta tutmak, Amerika Birleşik Devletleri’nin savaşa müdahil olmasını sağlamak, Hindistan’ın ve dolayısıyla Süveyş Kanalı ve Mısır’ın güvenliğinin temin edilmesi gibi çeşitli konjonktürel nedenler olarak gösterilmektedir (Best ve diğerleri, 2012: 128; Eryaman, 2016: 15-16; Kasalak, 2016: 67-68; Taşkın, 2020: 80). Yine Balfour’a göre uzun yıllar Avrupa’da yaşanan antisemitizm neticesinde Yahudilerin görmüş oldukları zulümlere yönelik “insani nedenler” ile de destek olunmuştur (Taşkın, 2020: 84). Ayrıca bölgede güçlü bir Osmanlı görmek istemeyen İngilizler aynı zamanda güçlü bir Arabistan da görmek istememişler ve buna karşı Siyonizm’in fikirlerini desteklemişlerdir (Eryaman, 2016: 20). Böylece 1917’den

itibaren başlayan ve 1930'lara kadar sürecektir Britanya-Siyonizm ortaklığı, İsrail'in de kuruluşunda rol oynayan önemli bir faktör olarak öne çıkmıştır (Spyer, 2004).

İngilizlerin Siyonizm ile ilişkisi ise sadece bu nedenlerle sınırlı değildir. Özellikle üst düzey yöneticilerinin Siyonistlerle yakın ilişkileri olmuştur. Aralık 1916'da Herbert Asquith'in Muhafazakâr hükümetinin yerini Siyonizm fikrini benimseyen George Lloyd'a bırakması, Britanya-Siyonizm ilişkisi açısından bir dönüm noktası mesabesindedir (Taşkın, 2020: 83). İngiliz Başbakanı Lloyd George, kabineye giren ilk Musevi Ulaştırma Bakanı ve Liberal Parti'nin liderlerinden olan Sir Herbert Samuel, Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, Mark Sykes, Savaş kabinesinde yer alan Leo Amery, William Ormsby-Gore ve Jan Christian Smuts gibi nice isim Siyonizm'e sempati besleyerek bu dönemde Yahudi bir Filistin için çaba göstermişlerdir (Fromkin, 2018: 247-265).

Bu isimlerin Siyonist fikri benimsemelerinde en önde gelen kişiler ise Chaim Weizmann ve Nahum Sokolow olmuştur. 1910 yılında İngiliz vatandaşlığına geçen Chaim Weizmann'ın patlayıcı yapımında kullanılan sentetik asetonu bulması, onun hükümet çevrelerinde birinci konuma yükselmesine sebep olmuştur (Armaoğlu, 2020: 41). Weizmann, Nahum Sokolow ve Boris Goldberg gibi Siyonist isimlerle birlikte çeşitli üst düzey bağlantıları sayesinde Siyonizm fikrinin, İngilizler arasında oluşmasına yönelik girişimleri olmuştur (Levene, 1992: 74). Lloyd George, Sir Herbert Samuel, Mark Sykes ve James Balfour gibi nice isimler Weizmann'ın yakın dostluk ilişkisi kurduğu kişiler olmuşlardır.

Böylelikle Weizmann Siyonizm'in hedeflerini İngiliz yöneticilerine ulaştırmada en çok gayret gösteren kişi olmuştur. Örneğin Meyer ve Brysac'ın (2016: 184) aktardığı üzere, Mark Sykes Ocak 1916'da Siyonist bir bildiri hazırlanmasını Weizmann'dan talep etmiş ve hazırlanan bildiride; "Filistin'nde Yahudi halkıyla uyum içerisinde bir yerel yönetim ve İbranice'nin resmi dil olarak tanınması gibi birtakım ulusal haklardan yararlanmak, diğer tüm ülkelerden Yahudilerin bu topraklara göç etme özgürlüğüne sahip olmasını ve resmen tanınması" ifadelerine yer verilmiştir (Taşkın, 2020: 83).

Siyonizm'in İngilizlerle işbirliğinde kurmuş oldukları örgütlerin de önemli yeri vardır. William Ormsby-Gore'un emrinde çalışan liderliğini Aaron Aaronsohn'un yaptığı NİLİ örgütünün Osmanlı savunması ve askeri durumu hakkındaki istihbarat bilgilerini İngilizlere ulaştırması, Ormsby-Gore'un takdirine neden olmuş ve çok değerli görülmüştür (Fromkin, 2018: 249). Yine Britanya ordusunda kıdemli Subay olan Sir Ian Hamilton, Çanakkale'de faaliyet gösteren Siyon Katır Birliği'ne yazılı takdirlerini sunmuş ve erlerinden birini madalya ile onurlandırmıştır (Öke, 1987: 412). Nihayetinde Siyonistler sunmuş oldukların bu desteklerin karşılığını Balfour Deklarasyonu ile alacaklardır.

19 Haziran 1917 tarihinde Lord Rothschild ile Weizmann, Dışişleri Bakanı James Balfour ile görüşmek için yanına gittiklerinde, Balfour onlara örnek bir metin oluşturmalarını istemiş ve onlarda son derece "cesur" bir taslak oluşturarak şu hususları belirtmişlerdir; "Siyonist Örgütü'nün bütün Yahudi âlemini temsil eden yegâne kuruluş olarak tanınması, Filistin'in Musevilerin milli yurdu olarak kabulü ve İngiltere'nin, serbest göç ve iskân politikalarıyla, bu amaca erişilmesini sağlaması..." (Öke, 2018: 332). Görülüşü üzere Siyonistlerin oluşturmuş oldukları bu taslak birçok yönden iddialıydı. Bu amaçla İngilizleri Filistin'in yerine Filistin'de, sağlaması yerine kolaylaştırılması gibi kelime değişikliklerinde bulunularak nihai metni oluşturmuşlardır. Burada kabine içerisinde antisiyonistlerin etkisi olmuş ve Filistin'in Yahudi yurdu değil Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması amaçlanmıştır (Armaoğlu, 2020: 42). Nihayetinde Siyonizm Filistin'de bir Yahudi devleti kurmayı, İngilizler ise Filistin bölgesinde hakimiyet elde etmeyi istiyorlardı ve bu ortak çıkar onları bir mektupta buluşturmuştur. Bu mektup Filistin'de bir yurt yönündeki en önemli adım olarak 2 Kasım 1917'de Chaim Weizmann ve Nahum Sokolow'un önemli katkıda bulundukları Balfour Deklarasyonu olmuştur (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 201). Chaim Weizmann Siyonizm davasını gayet başarılı ifade etmiş, Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması için Britanya'dan garanti almıştır. Bu garanti Balfour'dan İngiliz Siyonist Lord Rothschild'e yazılan bir mektup şeklinde gelmiştir. Mektup genellikle *Balfour Deklarasyonu* olarak bilinmektedir (Best ve diğerleri, 2012: 128-129). Mektup şöyleydi;

“Krallık hükümeti Filistin’de Yahudi halkı için bir milli yurt kurulumasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır; ayrıca, Filistin’deki Yahudi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına ya da başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin hak ve siyasal statülerine zarar verecek uygulamaya gidilmeyeceği kabul edilmektedir.” (Cleveland, 2015: 271).

Bu bildirge sırasıyla, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1918 yılı içerisinde kabul edilerek desteklenmiştir (Armaoğlu, 2014: 182). Eski İngiltere Başbakanı David Cameron’un “İsrail devletinin bir rüyadan bir plana geçtiği an” olarak nitelendirdiği belge aynı zamanda dönem itibariyle Times gazetesinde de yayınlanmıştır (Beckerman, 2020). Deklarasyonun son halinin kabineye sunulmasından sonra ise elinden evrakla dışarı çıkan Mark Sykes, Weizmann’a “Dr. Weizmann, bir oğlunuz oldu!” demiştir, Weizmann da hatıralarında şu cümleleri kullanmıştır: “Eh, ilk önce çocuğu sevmedim. Benim beklediğim değildi. Fakat bunun büyük bir olay olduğunu biliyordum. Önümüzde, yeni dertlerle, ancak büyük hazlarla dolu yeni bir dönem açılıyordu.” (Öke, 2018: 332-333). Nitekim bu ifadeler Siyonizm’in hedeflerine ulaşmada sürece katkısı açısından Weizmann’ın gayretlerini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu kısa belge öylesine çelişkiler ve belirsizliklerle doluydu ki, belgede sözü edilen tarafların bile kafalarının karışmasına sebep olmuştur (Cleveland, 2015: 271). Yine bölgenin nüfus yoğunluğunu oluşturan Araplara ismen hiç yer verilmemesi dikkati çeken bir diğer unsur olmuştur (Kemiksiz, 2018: 130). Bu deklarasyon Britanya’nın Arapları çeşitli vaatler vererek aldatışının da bir başka göstergesi kabul edilmektedir (Karaman, 1996: 94). İngilizler ise bu deklarasyonu aynı zamanda Araplara da yapılan bir fedakârlık olarak görmüş, müttefik devletlerin savaştan galip çıkmasına neden olduğunu düşünerek onları Türklerden kurtardıklarını ancak Arapların bu fedakârlığı anlamadıkları ifade etmişlerdir (Başlamışlı, 2018: 25). Sonuçta Filistin’in işgaline zemin hazırlayan bu bildiri dönem itibariyle Britanya-Siyonizm ilişkisini ifade eden özel bir nitelik taşımaktadır.

Mektubun zamanlamasının da iyi yapıldığı görülmektedir. Siyonizm'in Britanya tarafından himayesi ve Filistin'de bir Siyonist devletin teşekkül edileceği de 1917-1918 yıllarında Osmanlı arşiv belgelerinde yer almıştır (BOA, HR. SYS., 2334/30; BOA, HR. SYS., 2451/59; BOA, HR.SYS., 2333/1; BOA, HR.SYS., 2443/47). Çünkü çok geçmeden hem Almanya hem de Osmanlı Devleti tarafından, Yahudi desteğini sağlayabilmek için özellikle Alman Siyonistlerine yönelik savaş sonrası ödümler verilmeye başlanmıştır (BOA, HR. SYS., 2443/8; Sander, 2013, Tarih...: 383) Fakat Siyonizm'in özelde Britanya genel anlamda itilaf devletleri ile ilişkisi bu durumu değiştirmedir. Çünkü Siyonistler geleceğin planlanmasında haritayı İngilizlerin değiştireceğine inanmışlardı. Yaşanan gelişmeler Siyonistleri haklı çıkarmış ve Orta Doğu'da hedeflerine ulaştırmıştır.

Balfour Deklarasyonu Siyonistlerin uluslararası toplumda meşruiyet sağlamalarına da sebep olmuş ve Filistin'e göçleri hızlandırmıştır. Nitekim sonraki süreçle 1919-1923 yılları arasındaki Üçüncü Aliyah gerçekleşecek ve 40.000 Musevi daha Filistin'e göç edecektir (www.jewishvirtuallibrary.org). Bildirinin yayınlandığı dönem itibariyle ise Britanya'nın tasarruf yetkisi olmadığı Filistin'in, Zureik (1979: 47)'e göre %90'ı Arap ve toprağının da sadece %2'si Yahudi mülkünde bulunmaktaydı (Karaman, 1996: 94). Hatta ünlü Musevi yazar Arthur Koestler, "bu belgeyle bir milletin (İngiliz) başka bir millete (Yahudiler), üçüncünün (Araplar) ülkesini vaat ettiğini" ifade ederek (Öke, 2018: 334), durumun çarpıklığını gözler önüne sermiştir. Halloum'un (1989: 161) ifadesiyle de Churchill, "Balfour Bildirisi, duygusal dürtülerle verilmiş bir söz olarak anlaşılmamalıdır. Ortak bir davanın çıkarı için, bu dava nedeniyle maddi ve manevi hiçbir yardımın gözden çıkarılmayacağı bir anda kararlaştırılmış pratik bir önlemdir" cümleleriyle Britanya-Siyonizm ilişkisinin ortak çıkar üzerinde buluştuğunu ifade etmiştir (Eryaman, 2016: 18).

Sonuç olarak Britanya, içerisinde muğlâk ifadeler de bulunan bu bildiriyle Siyonistlere uluslararası toplumda meşruiyet sağlamıştır. Antisemitizmi yüzyıllarca körükleyen Avrupa, "çözüm" oluşturduğunu düşündüğü "Yahudi sorununu", kendilerinden uzak farklı bir halkın yaşamış olduğu bölgeye sadece transfer etmişlerdir. Nitekim bu transfer sonraki süreçte fikir çatışmalarının yanı sıra hızlanan göçler ile de farklı bir

boyut olarak sorunun kronikleşmesine sebep olmuştur. Karşılıklı çıkarların örtüşmesiyle oluşan Britanya-Siyonizm ittifakı, Filistin’de öncelikle 1917 yılında İngiliz işgalini daha sonra da Siyonistlerin Araplara yönelik sürekli tehcir ve katliamlarla güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Filistin ülkesinin işgali sonrasında kaderi de, toplanan Paris Barış Konferansı ve San Remo Konferansları’nda yine Siyonizm-Britanya işbirliğiyle çizilmiştir.

1.10. Paris Barış Konferansı ve San Remo Konferansı

1917 yılında Filistin’in İngilizler tarafından işgal edilmesiyle bölgenin yönetimi konusunda Müttefik Devletlerin müzakere ihtiyacı oluşmuştur. Nitekim Sykes-Picot Antlaşması’yla uluslararası yönetim kararı alınan Filistin’de, Siyonistlerin İngilizlerle yapmış oldukları işbirliği neticesinde Britanya ordusunun askerleri bulunmaktaydı. Böylelikle savaş sonrası gerek Filistin’in gerekse de diğer bölgelerin durumu konusunda çeşitli toplantılar yapılmıştır. Ancak Filistin özelinde incelenmesi gereken iki konferans, Paris Barış Konferansı ve San Remo Konferansı’dır. Nitekim Paris Barış Konferansı Filistin’e yönelik kararların bir rekabet ortamında görüşüldüğü, San Remo Konferansı ise kararların alındığı ve uygulamaya konulduğu konferanslar olmaları bakımından önemlidirler.

1.10.1. Paris Barış Konferansı

Birinci Dünya Savaşı sonrası durumun görüşülmesi üzerine toplanan Paris Barış Konferansı Filistin Meselesi üzerinde yaşanan rekabetler açısından dikkat çekicidir. Dört farklı aktörün (İngilizler-Fransızlar-Araplar-Siyonistler) bölge üzerinde müzakerelere girdiği ve taleplerinin değerlendirildiği toplantıların öneminin yanı sıra konferansa giden süreçte de çeşitli mühim olaylar yaşanmıştır. Ayrıca Britanya ve Fransa’nın konferansa, İngilizlerin Filistin’i işgal ettiği şartlarda girdiği de belirtilmelidir.

Paris Barış Konferansı’na giden süreçte İngilizlerin bölgede egemenliklerini devam ettirebilme ve Balfour Deklarasyonu’nu uygulayabilmek için öncelikle Siyonistler ile Araplar arasında bir müttefiklik ilişkisi tesis etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu

minvalde İngilizler Dünya Siyonist Teşkilatının başkanı Chaim Weizmann ile Araplar arasında çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.

11 Nisan 1918 tarihinde İngiltere askeri yönetiminin Kudüs Valisi Ronald Storrs'un evinde gerçekleşen bu ilk görüşmede, Chaim Weizmann aralarında Kudüs Müftüsü Kemal El-Hüseyni, Kudüs Belediye Başkanı Musa Kazım El- Hüseyni, Kudüs Eğitim Sorumlusu İsmail El Hüseyni, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki eski yöneticisi Arif Paşa, Ortodoks Hristiyanların temsilcisi D. Salameh, Kudüs Latin Katolik Patriği Abu Suan, Kudüs Ermeni Toplumu Patriği Thorgom Kushagian gibi önde gelen isimlerin bulunduğu bir toplantıya iştirak etmiş ancak Weizmann'ın Balfour Deklarasyonu çerçevesinde Siyonist amaçları keskin şekilde ifade etmesi katılımcıları rahatsız etmiştir (Deveci, 2020: 143-144). 8 Mayıs 1918 tarihinde İngilizlerin himayesinde bir toplantıya daha iştirak eden Weizmann'ın burada yine Siyonizm'den bahsetmesi Filistinli Müslüman ve Hristiyan Arap liderlerle tartışma yaşamalarına ve Arapların bir daha görüşmeme kararı almalarına sebep olmuştur (Deveci, 2020: 144-145). Burada dikkati çeken husus ise Filistin'de hem Müslüman toplumunun hem de Hristiyan toplumunun Siyonizm'e olumsuz bakışı olmuştur. Nitekim her iki toplantı da Weizmann'ın Siyonist amaçlarını aşikâr etmesi sonucunda Filistin'de yaşayan Arapların hiçbir şekilde taviz vermediklerini göstermektedir.

İngilizlerin Siyonistler ile Arapları yakınlaştırma girişimleri Filistin halkında olumlu karşılanmayınca, Arap Krallığı sözü verdiği Şerif Hüseyin'in oğlu olan Faysal'a yönelmişlerdir. Hatta Londra'nın bu "çok boyutlu" olarak tarif edilen Arapların Siyonizm'e ılımlı olmalarını sağlayacak Ortadoğu politikasında, Arapları ve özelde de "dostu" Faysal'ı ikna etme görevi de Thomas Edward Lawrence'a verilmiştir (Öke, 2018: 404). Ancak Arapları Faysal üzerinden ikna etmek isterlerken Faysal'ın Filistin'de bir karşılığı olup olmadığına aldırmamışlardır (Deveci, 2020: 145). 3 Haziran 1918'de ilk kez bir araya gelen Weizmann ile Faysal'ın, her ikisi de Fransızlara nazaran İngilizleri destekliyor ve karşılıklı çıkarlarda buluşuyorlardı; Faysal, Suriye'de askeri ve politik yönden başarı sağlamak için Siyonistlerin lobi desteğini sağlamak isterken, Weizmann ise Siyonizm'in Filistin'de Yahudi yurdu kurma hedeflerini Faysal'ın Arap liderliği ile

tamamlayarak gerçekleştirmek istiyordu (Deveci, 2020: 145-147). Ayrıca Faysal, Sykes-Picot Antlaşması'nı ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin iptal edebileceğini düşünmekte ve Başkan Wilson'a ulaşabilmeyi ise Siyonistlerle kurulacak işbirliğiyle gerçekleştireceğini ümit etmekteydi (Öke, 2018: 407). Nihayetinde bu görüşmeler her iki taraf için de olumlu geçmiş ve İngilizler de bu durumdan memnuniyet duymuşlardır. Nitekim İngilizlerin hedeflerinden biri de Yahudi-Arap ittifakının oluşturulmasını sağlamaktır. Ancak bu şekilde Filistin'de barışı tesis edebileceklerine inanmışlardır. Çünkü pek ifade edilmese de barış ve huzurun sağlanması, Yahudilerin Filistin'de kurmak istedikleri yurt için Arapların rıza göstermelerine bağlıydı. İngilizler ise bu hakikati aslında bu dönem içerisinde bölge gerçekleri ile bağdaşmayan Faysal üzerinden gerçekleştirmek istemişlerdir. Ayrıca 1918'in Eylül ayında General Allenby komutasındaki Britanya ordusu Şam'ı işgal etmiş ve Britanya Başbakanı Lloyd George savaş şartlarının değiştiğini iddia ederek Sykes-Picot Antlaşması'nın geçersiz olduğunu beyan etmiştir (Deveci, 2020: 147).

Olumlu geçen Weizmann-Faysal görüşmesinin ardından ise Lord Rothschild, 10 Aralık 1918 tarihinde Londra'ya gelen Faysal için onur yemeği düzenlemiş ve yapılan görüşmelerde Faysal, Sami ırkından olan Araplar ile Yahudilerin uyum içerisinde bir devlet kurarak Filistin'i geliştirebileceklerini ifade etmiştir (Deveci, 2020: 148). Hatta Faysal "Hiçbir Arap, Musevi milliyetçiliğinden ürkmeyen ya da korkmaz... Dr. Weizmann'ın idealleri bizim de ideallerimizdir." cümleleriyle kurulan dostluklarını pekiştirmiş ve her iki lider de Sykes-Picot Antlaşması'na karşı olduklarını belirtmişlerdir (Öke, 2018: 406). Burada gerek İngilizlerin gerekse de Araplarla Siyonistlerin Fransa'yı saf dışı bırakma siyaseti izledikleri görülmektedir. Yapılan istişarelerin ardından ise 3 Ocak 1919 tarihinde Hicaz Arap devleti adına Emir Faysal ile Dünya Siyonist Teşkilatı lideri olan Chaim Weizmann arasında bir Arap-Yahudi işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 2020: 43). İngilizlerin garantörlüğündeki bu antlaşmayla bir Arap devleti ile bir de Siyonistlerin hükümette yer alacakları Filistin devletinin kurulması kararlaştırılmış ve Paris Barış Konferansı'nın ardından da sınırların belirlenmesinde anlaşılmıştır (Deveci, 2020: 148-149). Ayrıca anlaşmanın 4. Maddesine göre de Filistin'e mümkün olduğunca çok sayıda Yahudi göçünün sağlanacağı da kabul edilmiştir (Armaoğlu,

2020: 43). Yapılan anlaşmayla aslında Balfour Deklarasyonu'nun belirlemiş olduğu çerçeve kısmen gerçekleşecekti. Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulacak ve göçler de desteklenecekti. Ayrıca bölgede iki ayrı devlet kurulacağını ifade edilmesi ise dikkati çeken bir unsur olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen Faysal anlaşmayı "şartlı" yerine getirmiş ve uzlaşma metnine; "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 4 Ocak 1919'da verildiği muhtıramızda işaret edilen Arap bağımsızlığı garantiye alındığı takdirde" şerhini koymayı da unutmamıştır (Öke, 2018: 406). Nitekim Faysal bu şerhi bırakmada haklı çıkacaktır. San Remo Konferansı'nda Fransa ile Britanya Suriye konusunda anlaşacak ve Faysal'da bu anlaşmayı geçersiz kılacaktır. Şam'da toplanan Suriye Millî Kongresi ise Siyonizm ile ilgili alınan bütün kararları reddetmiş, Faysal'ı da lider olarak seçtikleri Arap Krallığı'nı kuracak ama Faysal Fransız ordusu karşısında mücadele edemeyip 1920 Temmuz ayında Suriye'yi terk edecektir (Armaoğlu, 2020: 44; Deveci, 2020: 149). Bu durum ise İngilizlerin ve Siyonistlerin Filistin kararlarını görüşürlerken, Arapları temsilen seçtikleri Faysal'ın aslında Filistin'i temsil etmediğini göstermiştir. Nitekim Filistin toplumu Faysal ile göçler dâhil bütün Siyonistler lehine alınan kararları reddetmişlerdir. Böylece kurulan Arap-Yahudi işbirliği kısa sürede başarısızlığa uğramıştır (Kasalak, 2016: 69). Ancak Paris Barış Konferansı öncesinde Weizmann-Faysal görüşmeleri olumlu seyretmiş ve konferansa da bu çıkar ilişkisiyle kurulan dostluk neticesinde gidilmiştir. Emir Faysal, Siyonizm ile kurmuş olduğu yakın dostluğu, 3 Mart 1919 tarihinde Amerikan delegasyonunun nüfuzlu üyelerinden ve Dünya Siyonist Teşkilatı'ndan Felix Frakfurter'e yazmış olduğu mektupla şu şekilde ifade etmektedir: "Biz, Araplarla Yahudilerin ırk bakımından yeğen olduklarına inanıyoruz... Siyonist hareketine derin bir saygı ile bakıyoruz... Dr. Weizmann ile yakın münasebet içinde olmuştuk ve olmaya da devam ediyoruz. Dr. Weizmann davamıza çok yardım etti... Yahudi hareketi millî bir harekettir ve emperyalist değildir. Bizim hareketimiz de millîdir ve emperyalist değildir..." (Armaoğlu, 2020: 44).

18 Ocak 1919'da Versailles Sarayı'nda toplanan Paris Barış Konferansı ise Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un belirlemiş olduğu 14 maddeden oluşan Wilson İlkeleri çerçevesinde uluslararası barışın sağlanmasına yönelik kurulan yeni dünya düzenini belirlemeye odaklanmıştır (Kasalak ve Deveci, 2017: 298;

Umar ve Yenisu, 2020: 47). Bu yeni dünya düzeni ise Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, Fransız Başbakanı Georges Clemenceau ve Britanya Başbakanı Lloyd George'un eseri olarak görülmüştür (Sander, 2013, Tarihin...: 400). Yenilen devletler ise toplantıya çağrılmamıştır (Kasalak ve Deveci, 2017: 299). 27 devlet temsilcisinin katıldığı bu toplantıda gelecekte savaş çıkma ihtimalini ortadan kaldırmak hedeflenmiştir (Cleveland, 2015: 183). Ancak konu itibarıyla sadece Filistin Meselesi üzerinde inceleme yapılacaktır.

Wilson İlkeleri uyarınca toplantıda savaş esnasında yapılan gizli antlaşmaların iptali, kolonilerin tekrar gözden geçirilmesi hatta vazgeçilmesi konuları tartışılmış ve yenilen devletlerin halklarının yardım istekleri doğrultusunda talep ettikleri Batılı devleti tercih etme hakları saklı tutulmuştur (Kasalak ve Deveci, 2017). Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tartışıldığı bu konferansta en önemli konulardan birisi de “manda sistemi”⁷ olmuştur (Kasalak, 2016: 65). Nitekim Filistin’de İngiliz ordusu yönetimi elinde bulundurmaktaydı ve bu durumun çözümü üzerine Fransa ve Britanya’nın çeşitli talepleri olmuştur. Fransa, Sykes-Picot Antlaşması uyarınca Suriye’yi talep ederken, Britanya antlaşmaların geçerliliğini yitirdiğini iddia etmiş ve bu bağlamda Filistin’den çıkmayı düşünmeyerek yönetimi kurma isteğinde bulunmuştur (Küçük, 2010: 206; Umar ve Yenisu, 2020: 47-48).

Konferansta Müttefik Devletler, Arap topraklarında yaşayan halkların kendi kendilerini yönetme seviyesine gelene kadarki süreçte büyük bir devlet tarafından desteklenmesi kararı almış ve Britanya, Filistin konusundaki taleplerin dinlenilmesi için Emir Faysal ile Siyonistleri görüşmeye davet etmiştir (Deveci, 2020: 150). Paris Barış Konferansı’nın Filistin Meselesi açısından bir diğer önemli yanı da Siyonistlerin ve Emir Faysal’ın konferansa davet edilerek taleplerini dile getirmelerinin istenmesi ol-

⁷ Bir tür vesayet sistemi olarak tanımlanan manda yönetimi, savaşta mağlup olan devletlerin sömürgelerinin Müttefikler’in kontrolüne girmesi anlamına gelmektedir. Her mandater devlet denetiminde bulundurduğu bölgenin yönetiminde Milletler Cemiyeti’ne karşı sorumlu tutulmuştur. Manda yönetimi, manda devletinin bağımsızlığını kazanması, mandater devletin bu görevden istifa yoluyla ayrılması veya Milletler Cemiyeti’nin vermiş olduğu yetkiyi geri alması şeklinde son bulabilen yönetim biçimi olarak ifade edilmiştir (Sönmezoğlu, 2010: 470-471). Ayrıca Woodrow Wilson’un 8 Ocak 1918 tarihli Amerikan Senatosu’na ilettiği 14 maddelik Wilson İlkelerine dayanmaktadır (Eryaman, 2016: 19).

muştur (Umar ve Yenisu, 2020: 48). Ayrıca bu davet ile Siyonistler ve Emir Faysal, ilk kez uluslararası bir toplantıya katılarak Filistin konusunda isteklerini dile getirmişlerdir (Kasalak ve Deveci, 2017: 299). Taleplerinin dinlenmesi için ise Amerika Birleşik Devletleri, Britanya, Fransa, Japonya ve İtalya'nın üyelerinden oluşan bir Yüksek Konsey kurulmuştur (Deveci, 2020: 150).

Faysal bu görüşmelerde kendisine vaat edilen Arap devletini kurmanın önünde handikap olan Sykes-Picot Antlaşması ve dolayısıyla Fransa'nın engelini aşmaya çalışmıştır (Umar ve Yenisu, 2020: 48). 6 Şubat 1919 tarihli konferansta söz alan Faysal, kendisinin Hicaz Kralı Şerif Hüseyin ile Diyarbakır-İskenderun çizgisinin aşağısında kalan ve Arapça konuşan halklar adına konferansa katıldığını ifade etmiştir. Yüksek Konseye, Araplara bağımsızlık sözü verildiğini hatırlatarak bunun da Wilson İlkele-ri'ndeki "kendi kendini yönetme" ifadesiyle bağdaştığını ve İtilaf devletlerinin yanında savaşan Araplara yönelik sözlerin tutulmasını talep etmiştir (Deveci, 2020: 152). Ancak burada bir parantez açmak gerekirse Faysal'ın Arapların Türklere karşı savaştığı iddiası tam anlamıyla doğru değildir. Örneğin dönemin Britanya Başbakanı olan Lloyd George, Arapların çoğunun Türkler tarafında çarpıştığını ifade etmiş ve hatta özellikle de Filistinli Arapların Türk hâkimiyeti için savaştıklarını ayrıca eklemiştir (Fromkin, 2018: 350). Yine Özcan'da (2010: 586), Arapların tümünün bir bağımsızlık hareketine girmiş oldukları iddiasının mevcut bilgi ve belgeler ışığında geçerliliğini yitirdiğini ifade etmiştir. Nihayetinde Faysal taleplerini dile getirmiş ve mandater bir idareci değil bağımsızlık istediğini de eklemiştir (Öke, 2018: 408). Ayrıca Faysal Filistin'in uluslararası bir yapısı olmasına dikkat çekmiş ve Siyonistleri kastederek bölgede çıkarı olan bütün tarafların işbirliği yapmasını tavsiye etmiştir. Fransa ise bu taleplere yönelik Suriye'nin tamamında bir manda devleti oluşturmakta diretirken Britanya, Suriye'nin kontrolü için Fransızlarla Faysal'ın işbirliği yapmasını önermiştir (Deveci, 2020: 152). 27 Şubat 1919'daki görüşmelerde Chaim Weizmann'ın liderliğini yaptığı Siyonist Teşkilatı da söz almış ve taleplerini sırasıyla dile getirmişlerdir. Menahim Uşişkin Rusya, Andre Spire ile Sylvain Levi Fransa ve Polonyalı Nahum Sokolow'da Doğu Avrupa Siyonistleri adına konferansa katılmışlardır (Kasalak ve Deveci, 2017: 299-300). İlk görüşmeyi Siyonist Teşkilatı'nın ve Filistin'deki Musevilerin temsilcisi olarak Sokolow yapmış ve

savaş döneminde Siyonistlerin İtilaf devletlerine sunmuş oldukları destekleri belirterek Filistin'deki tarihi haklarının tanınmasını istemiştir (Öke, 2018: 409). Ardından ise 1914'den 1919'a kadar Siyonizm hedefleri uğruna iki bini bulan kişiyle görüşen Chaim Weizmann söz alarak, çoğunlukla Yahudilerin Filistin'e göçleri üzerinde durmuş, ülkenin gelişimi için tüm bunları organize edecek kurumlara olan ihtiyaçlardan söz etmiş ve milyonlarca Yahudi'nin ülkelerine göç etmelerini istemiyorlarsa Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasına destek olunmasını talep etmiştir (Kasalak ve Deveci, 2017: 303). Weizmann'dan sonra da sırasıyla Siyonist Teşkilatı'nın yürütme kurulu üyesi Uşişkin, Spire ve Levi eklemelerde bulunmuşlardır (Öke, 2018: 409). Burada dikkati çeken kişi ise Profesör Sylvain Levi olmuştur. Nitekim Levi sonraki süreçte Araplar ve Yahudiler arasında toplumsal çatışmalar olabileceğinden bahsetmiş, diğer konuşmacılar "Filistin'de yaşayanlar" ifadesini kullanırken Levi'nin Araplara vurgu yapması dikkati çeken husus olmuştur (Kasalak & Deveci, 2017: 304). Fransız bir tarihçi olan Levi'nin "Siyonist değilim, Yahudi'yim ve köken olarak Fransız'ım" cümlesi konuşmacılar arasında farklılıklar olduğunu göstermiş yapılan diğer sunumlarda Filistin'in boş bir arazi tezini çürütmesi önemli görülmüştür (Kasalak & Deveci, 2017: 304). Çünkü Britanya-Siyonizm ilişkisi Weizmann'ın Siyonist hayalleriyle Filistin'de yaşayan Arap halkı arka planda bırakmış ve konferansın İngiliz işbirliği ekseninde şekillenmesine neden olmuştur. Britanya'nın da konferans öncesi ve sonrası nihai hedefi Balfour Deklarasyonu'nu gerçekleştirmek olmuştur.

Paris Barış Konferansı gerek Faysal'ın gerekse de Siyonistlerin taleplerini ifade ettikleri uluslararası bir toplantı oluşuyla tarihi bir nitelik taşımaktadır. Yine Filistin üzerine yapılan toplantılarda Filistin halkını temsil edecek kimsenin olmayışı ise konferansın realitesine gölge düşürmüştür. Hatta Wilson'un "halkların kendi geleceklerini kendilerinin belirleme haklarına" Filistin üzerinde uygulanmasına fırsat tanımayan Britanya-Siyonizm işbirliği ise ayrıca sorgulanması gereken bir meseledir. İtilaf Devletleri ise Kissinger'ın deyişiyle (2012: 233) dâhiyane olduğu kadar iki yüzlü de olan manda prensibi denen bir prensip üzerinde anlaşmışlardır. Görüşmelerin ve tartışmaların sonucunda Fransızları memnun edecek karar alınmış ve istedikleri Suriye mandaterliğine sahip olmuşlardır (Umar ve Yenisu, 2020: 51). Londra'da yapılan bu görüşmeler netice-

sinde Filistin’de de İngiliz mandası kararı çıkmıştır (Küçük, 2010: 206). Nitekim uzun rekabetler sonucunda 15 Şubat 1919 tarihinde Fransa bir bildiri ile Filistin’deki İngiliz mandasını da kabul etmiştir (Kasalak, 2016: 70). Ayrıca konferansın Filistin Meselesi’nin dışında özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya özelinde olmak üzere Birinci Dünya Savaşı’nda mağlup olan devletler, bu devletlerde yaşayan halklar ve bu devletlerin işgal edilmiş geleceği belirsiz topraklarıyla ilgili de çeşitli kararları ve görüşmeleri olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Hatta Sander (2013, Tarihin...: 406), Paris barış düzenlemesini “tam bir başarısızlığın ve kısa süreli dar çıkar hesapları uğruna tarihin genel akış çizgisinin hesaba katılmamasının öyküsü” olarak tanımlamıştır.

Nihai olarak bu konferansta yaşanan gelişmeler İngilizlerin Filistin üzerinde Siyonist ve Arap aktörlerle baskı oluşturup hâkimiyetini devam ettirmek, Fransızların ise Sykes-Picot kararlarını uygulamak istemesiyle oluşan rekabet ekseninde şekillenmiştir. Ancak Filistin bağlamında konferanstan en kârlı kazanımı elde ederek çıkan aktör de şüphesiz ki Siyonistler olmuşlardır. İngilizler ile kurmuş oldukları ittifak Balfour Deklarasyonu’yla Filistin’in kapısının aralanmasına, Paris Barış Konferansı ve San Remo Konferansları’yla da kapının tamamen açılmasına sebep olmuştur.

1.10.2. San Remo Konferansı

1921’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin hukuken tanındığı Londra Konferansı’nın ardından 16-26 Nisan 1920 tarihlerinde San Remo Konferansı toplanmıştır. Britanya’yı Lloyd George, İtalya’yı Signor Nitti, Fransa’yı Alexandre Millerand ve Japonya’nın da bir temsilci bulundurduğu toplantılar (Umar ve Yenisu, 2020: 52-53; Yiğit, 2019: 398), Londra’da olduğu gibi savaş sonrası çeşitli etnik ve siyasi tartışma konularına ev sahipliği yapmıştır.

24 Nisan 1920’de onaylanan San Remo Antlaşması’nın 4. Maddesiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun Arabistan, Irak, Suriye, Filistin ve Adalar Denizi’ndeki adaları terk edeceği bildirilmiştir (Kasalak, 2016: 70). Bu durum ise Filistin’de resmi anlamda 1516-17’den itibaren devam eden Osmanlı hâkimiyetinin sonu anlamına gelmekteydi. Ayrıca San Remo Konferansı kararlarıyla Fransız mandasına Suriye ve Lübnan, İngiliz

mandasına ise Ürdün, Irak ve Filistin verilmiş, ek olarak Filistin’de Yahudi yurdunun kurulması kararlaştırılarak bu görev de yine Britanya’nın sorumluluğuna verilmiştir (Yiğit, 2019: 398). Halloum’un aktardığı üzere (1989: 162), 2. Madde uyarınca kurulacak Yahudi yurdunda ekonomik, politik ve yönetsel koşulların oluşturulmasından da İngilizler sorumlu tutulmuştur (Eryaman, 2016: 19). Yemen, Hicaz ve çevresinde ise herhangi bir güç yönetimi ele geçirmeyecek ve burada bir Arap Devleti’nin kurulmasına izin verileceği belirtilmiştir (Umar ve Yenisu, 2020: 58)

Şam’da ise Kral Faysal’ın Fransız ordusu karşısında tutunamaması, İngiliz işgalindeki Filistin’e sığınmasına sebep olmuş ve Britanya’da Şerif Hüseyin’i karşılıksız bırakmamak adına oğlu Faysal’ı Irak’ın başına, diğer oğlu Abdullah’ı da Şeria Nehri ile ayırdığı Ürdün’ün başına getirmiş, Şerif Hüseyin de Hicaz Kralı olarak kalmıştır (Armaoğlu, 2020: 45).

San Remo’da çıkan Filistin mandası kararı Britanya’da çeşitli tartışmalarında yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak bu süreçte Churchill’in kararlılığı öne çıkmıştır. Nitekim 1921 yılında Arap heyetine karşı şu cümleleri kullanmıştır: “ İngiliz hükümeti Balfour Deklarasyonu’nu uygulamakta kararlıdır. Bunu size tekrar tekrar söyledim. Kudüs’te söyledim. Geçen gün Avam Kamarası’nda söyledim. Şimdi de söylüyorum. Hükümet Balfour Deklarasyonu’nu uygulayacaktır.” (Fromkin, 2018: 466). İngiliz ordusunun komutanlarından General W. N. Congreve ise 29 Ekim 1921 tarihinde askeri bir bildiri yayınlayarak Britanya’nın Siyonistlere vermiş olduğu desteğe karşı çıkmış ve Araplardan yana olduğunu ifade etmiştir (Fromkin, 2018: 466). Bu durum ise İngilizlerin uzun süre devam ettirdikleri Filistin politikasının baltalandığı düşüncelerine neden olmuş ancak yine Churchill, Siyonizm’in savaş kazanma çabası içerisindeki yararlarından ve ekonomik kazanımlarından bahsettiği parlak bir zafer konuşması gerçekleştirerek hükümetin Filistin politikasının devam etmesini sağlamıştır (Fromkin, 2018: 467-468).

Resim 1.6. San Remo Konferansı sonrasında oluşan Filistin’de İngiliz Mandası

Kaynak: Honestreporting (www.honestreporting.com)

24 Nisan 1920 tarihinde Britanya Başbakanı Lloyd George San Remo’da olan Royal Hotel’de Herbert Samuel’e Filistin Sivil Yüksek Komiserliğini teklif etmiş, Samuel aynı gün bu teklifi kabul ederek, 19 Haziran 1920 tarihinde Lord Curzon tarafından görev ve sorumluluklarını ifade eden atama belgesini almıştır (Deveci, 2017: 5). Böylelikle Britanya, Hadawi ve Walter’ın da ifade ettiği üzere (2006: 96), 1920’nin Temmuz ayında askeri yönetimin yerine sivil bir yönetim kurmuştur (Eryaman, 2016: 19). Milletler Cemiyeti ise 24 Temmuz 1922 tarihinde Britanya’nın Filistin’de manda yönetimi kurmasını kararlaştırmış ve İngilizler de 16 Eylül 1922’de manda yönetimi kararını kabul etmişlerdir (Kasalak, 2016: 71).

Araplar açısından modern esaret olarak tanımlanan manda yönetimi, Sykes-Picot Antlaşması ile tasarlanan ve San Remo Konferansı ile uygulamaya konularak Ortadoğu coğrafyasında yaşanacak birçok sorunun temelini oluşturmuştur (Umar ve Yenisu, 2020: 59-60). Hatta Kimmerling ve Migdal (2003: 84) 1920 yılının, 1948’den önceki “Büyük Felaket (el-Nakba)” olduğunu da ifade etmişlerdir (Kemiksiz, 2018: 130).

Sonuç itibariyle Siyonistler uzun yıllar süren gayretlerinin ve kurmuş oldukları ittifakların karşılığını almışlardır. Arapların çeşitli vaatlerle kandırılmaları ve hatta Filistin üzerine yapılan görüşmelerde temsiliyet hakkı dahi tanınmaması ise ancak Siyonizm fikrini reddetmeleriyle açıklanabilmektedir. Nitekim Emir Faysal'ın görüşmeye katılması karşısında yıllarca Filistin'de yaşamış ve hizmet etmiş eşrafın Weizmann'ın fikirlerini kabul etmemelerinin ardından yok sayılmaları, sorunun kronikleşmesindeki eksikliği Araplara yükleyerek örgütlenme noktasında geç kalındığı gibi iddiaları geçersiz kılmaktadır. Ayrıca yüzyıllarca Avrupa devletleri içerisinde türlü tehcir ve katliamlara maruz kalan Yahudilerin, gerçekleştirmiş olduğu göçlerle Filistin'de Yahudi yurdu kurma istekleri karşısında yine aynı Avrupa devletleri tarafından adeta bir yarış edersine desteklenmeleri devlet davranışları açısından da ayrıca çarpıcı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Araplar ve Yahudiler arasında huzuru ve barışı tesis etmekle görevli manda rejiminin yöneticiliğine, yıllarca Siyonizm davasına hizmet etmiş olan Herbert Samuel isminin getirilmesi de ayrıca incelenmesi gereken bir vakıadır. Britanya, Hindistan'ın Süveyş'in Mısır'ın ve diğer sömürge topraklarının güvenliğini kurulacak Yahudi devletiyle sağlayamayacağını, ilerleyen süreçte kendisine yönelik olarak da gerçekleşecek olan Siyonist terör eylemleriyle anlayacak ancak her şey için çok geç olacaktır. Özetle gerek İngilizlerin Filistin işgali gerekse de kurmuş oldukları manda yönetimi sadece ulusal çıkarlarla açıklanmayacak bir durumdur ve bu duruma sebebiyet veren eylemler ise günümüzde halen devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İNGİLİZ MANDASI DÖNEMİ

2.1. Savaş Sonrası Filistin’de Askeri Yönetim (1917-1920) ve Herbert Samuel Dönemi (1920-1925)

Filistin 1917’de işgal edilmiş ve artık coğrafya için yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu yıllarda Filistin’de manda dâhil herhangi bir kesin karar verilmiş değildir. Bölge üzerindeki Fransız ve İngiliz rekabeti halen devam etmektedir. Bu bağlamda Britanya Generali Edward Henry Hynmann Allenby komutasındaki İngiliz ordusu, manda yönetimi başlayana değin bölgede sivil yönetimin devamını askeri yönetimle sağlamaya çalışmıştır. Allenby komutasındaki askeri yönetim 1920 yılında Filistin’e yüksek komiser olarak Herbert Samuel’in atanmasına kadar sürmüştür. Bu çalışmada da öncelikle askeri yönetime değinilecek ardından başlayacak manda yönetimi incelenecektir.

2.1.1. Savaş Sonrası Filistin’de Askeri Yönetim (1918-1920)

1917-18 yılları Filistin’in tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hugges’in (1999: 20) aktardığı üzere Britanya Başbakanı Lloyd George, 1918 yılbaşına kadar General Allenby’den Kudüs’ün işgal edilerek, İngiliz halkına ve Hristiyan âlemine bir Noel hediyesi olarak sunulmasını istemiştir (Deveci, 2018: 37). Nitekim 11 Aralık 1917 ‘de Kudüs’e giren İngiliz komutan Allenby’in, etrafındakilere “Haçlı Seferleri’nin bittiğini” müjdelediği ifade edilmiştir (Öke, 2018: 375-376). 10 Aralık 1917 tarihinde Britanya tarafından ilk resmi açıklamayı, hükümetin Savaş Kabinesi üyesi olan Bonar Low, Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilgiye uğratılarak Kudüs’ün işgal edildiğini Lordlar Kamarası’nda ilan ederek yapmıştır (Deveci, 2018: 38). 1918’in Eylül ayında da Britanya, Filistin topraklarının tamamını işgal etmiş ve yüzyıllardır süren İslam egemenliğini sonlandırmıştır (Karaman, 1996: 94).

General Allenby 700 yıl süren Müslümanların hâkimiyetinin ardından Kudüs’te sıkıyönetim ilan ederek halkların dinî inançlarına saygı duyacaklarını, Hristiyanlar için

kutsal sayılan yerlerin korunacağını ve Hz. Ömer Camii ile civarının da Müslümanların kontrolünde kalacağını ifade etmiştir (Deveci, 2018: 37-38). Böylelikle Filistin’de geçici bir siyasi çerçeve oluşturularak askeri bir yönetim sağlanmıştır (Pappe, 2007: 91). Kısa sürecek bu geçiş döneminde askeri yönetimin hedefi, daimi bir yönetimin kurulacağı süreye değin kamu hayatının devamını sağlamak olmuştur (Başlamışlı, 2018: 30).

26 Ekim 1918 tarihinde General Allenby, Filistin’in nasıl yönetileceğine dair bir yazı yayınlamıştır ve bu talimata göre; Lübnan, Suriye ve Filistin, “İşgal Edilmiş Düşman Toprakları” adında kurulacak bir üst idarenin altında üç ana yönetim merkezi ile yönetilecek ve her merkezin sorumluluğunu başkomutan olan General Allenby’den emir alan bir general üstlenecektir (Deveci, 2018: 39). Filistin yönetiminden ayrı tutulan Kudüs ise General Allenby idaresinde olacak şekilde Mısır’a bağlanmıştı ancak 20 Nisan 1918 tarihinde Tümgeneral Sir Arthur Wigram Money’in ilk general olarak Filistin’in tamamını yönetmek için atanmasıyla Kudüs’ün idaresi de Nablus ve Akka gibi Filistin yönetimine geçmiştir (Deveci, 2018: 39). Filistin’in tamamı 13 bölgeye ayrılarak 1919 itibariyle çoğunluğu albay, yarbay ve binbaşı olmak üzere 13 askeri vali, 59 askeri memur ve 104 sivil memur olacak şekilde bir askeri idare kurulmuştur (Başlamışlı, 2018: 30; Deveci, 2018: 39-41). 20 Haziran 1919 tarihinde ise Arthur Wigram Money’in görevi bitince kısa süreliğine yerine General Harry Davis Watson atanmış, 30 Aralık 1919 tarihinde de Watson yerini Korgeneral Louis Bols’a bırakmıştır (Deveci, 2018: 39). Böylelikle Filistin 3 askeri vali tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde Filistin’in yönetimi bir bütün olarak sağlanmış ve General Allenby tarafından kontrol edilmiştir.

Filistin’de savaşın ardından ekonomik ve idari yönetim aynı şekilde devam ederken, İngilizlerin işgaliyle askeri yönetim yasaları yürürlüğe konmuş ve öncelik güvenlik, vergi toplamak ve arazi mülkiyetinde sorunlar yaşanmasıyla tapu işlemleri konularına verilmiştir (Başlamışlı, 2018: 30). Ayrıca Osmanlılar sanki hiç Filistin’e gelmemişlercesine Türklerin yönetim biçimi ve Türkçe’nin kullanılması da tamamen kaldırılmıştır (Pappe, 2007: 92). Yine savaşın bir sonucu olarak toplumda oluşan ekonomik sıkıntıların giderilmesi ve vergi toplanabilmesi için halka tarımsal krediler verilmiş, bunun yanı sıra sosyal hizmetler, eğitim, hukuk sistemi, sağlık ve polis gücü gibi alan-

larda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Başlamışlı, 2018: 30-32; Pappe, 2007: 94). Örneğin emperyalist İngiliz idarecileri bölgede ağır bir gelişimi hedeflediklerinden eğitim alanında da ilkokulların yaygınlaştırılmasını teşvik etmişler ancak liselere ve üniversitelere gerek duymamışlardır. Bu bağlamda dönem itibarıyla her köy ve kasabada bir ilkokul bulunmuş, 1919 yılında Filistin'in kırsal kesiminde 52 okul eğitime açılmıştır (Pappe, 2007: 94-95). Kısacası askeri idare bu dönemde bir sivil yönetimin yapması gereken görevleri üstlenmiş ve bunları kontrol etmeye çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sebebiyle Filistin'e Yahudi göçleri kesintiye uğrasa da savaşın ardından tekrar devam etmiştir. Allenby döneminde Filistin'in nüfusu 800.000 olarak belirlenmiş ve yeni yönetim bu nüfusu dinî inançlara göre sınıflandırarak; 650.000 Müslüman'ın, 80.000 Hristiyan'ın ve 60.000 Yahudi'nin bölgede yaşadığını tespit etmiştir (Pappe, 2007: 92).

1917-1920 yılları, İngilizlerin Weizmann ile Faysal arasında görüşmeleri kolaylaştırarak bir uzlaşa sağlamaya çalıştığı dönem olarak da bilinmektedir (Cleveland, 2015: 271). Paris Barış Konferansı'ndan önce başlayan müzakereler daha önceki bölümlerde incelenmişti ancak bu görüşmeler İngiliz politikasının Siyonizm ekseninde devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde kurulan Siyonist Komisyonu, İngiliz askeri yönetimine danışmanlık yapmış ve çeşitli taleplerde bulunmuşlardır (Başlamışlı, 2018: 32). Bu talepler şu şekilde sıralanabilir; i) İbranice'nin remi dil olması, ii) Yahudilere polis gücü içerisinde daha fazla yer verilmesi ve kendilerine ait askeri savunma gücünü oluşturmalarının sağlanması, iii) Filistin kaynaklarının tespiti için Siyonistlerin belirleyeceği uzmanlardan oluşan bir "Arazi Komisyonu" oluşturmak, iv) Balfour Deklarasyonu çerçevesinde büyük mal depolarının Yafa'daki Yahudilere verilmesi, v) Yahudilerin eski hukuk sistemine yönelik "Barış Mahkemeleri" kurulması, vi) Siyonist sermayesi olan Anglo - Filistin Bankası aracılığıyla Arap çiftçilere verilen kredi miktarlarının arttırılması, böylelikle ilerleyen süreçte Arapların Yahudi bankalara borçlandırılmalarının sağlanması amaçlanmıştır (Başlamışlı, 2018: 32-33). Ayrıca önde gelen Siyonistlerden Justice Brandies, 24 Haziran 1919 tarihinde Filistin'in sınırlarını belirlemek üzere Balfour'la bir görüşme gerçekleştirerek Hicaz demiryollarının sınırlar

içerisine alınmasını dahi talep etmişse de, bu fikri oluşabilecek Arap tepkisinden dolayı kabul görmemiştir (Ediz, 2015: 166). Askerlerin temel görevinin statükonun korunması olmuş ve Siyonistlere yönelik sempati beslemedikleri de ayrıca ifade edilmiştir (McTague, 1978: 74). Askeri idarede yer alan üst ve ast kadrolardaki bazı üyeler Siyonizm karşıtı düşüncelere sahip olmuşlarsa da, kararların Londra'daki kapalı kapılar ardında alınmıyor olması bu fikirleri önemsiz kılmıştır ve nihai olarak Filistin'de daima İngiliz çıkarları öncelenmiştir (Pappe, 2007: 91). Nitekim Siyonizm de uluslararası politikanın önde gelen aktörü Britanya için vazgeçilmez bir proje olmuştur. Çıkarlar öncelendiğinden, self determinasyon gibi sihirli kelimeler de bu dönemde yerini diplomatik ruhsuzluğa bırakmıştır (Ediz, 2015: 146).

1920 yılında San Remo Konferansı nihai karar olarak Filistin'i İngiliz mandasına vermiştir (Karaman, 1996: 94). Filistinliler ise San Remo Konferansı'nda çıkan kararlar ile hayal kırıklığına uğramış ve kendilerini Büyük Suriye'nin parçası olarak görürlerken bu durum neticesinde stratejilerini değiştirerek bağımsız bir Filistin ve Siyonizm tehdidinde odaklanmışlardır (Kemiksiz, 2018: 130). Ayrıca Şerif Faysal 7 Mart 1920 tarihinde, Suriye'de krallığını ilan etmiş ve bu durum da Filistin'de sevinçle karşılanmıştır (Deveci, 2018: 44). Filistin milli hareketinin doğuşuna neden olan bu gelişmelerin yanı sıra İngilizler de, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'a verilecek Ürdün Emirliği ile Şeria Nehri'nin doğusunda kalan kısmı ayırıp Filistin'i bölerek Yahudilerin bölge içerisindeki nüfus oranını arttırmışlardır (Karaman, 1996: 94; Yiğit, 2019: 398-399). Gelişmeler neticesinde Filistin'de ulusal hareketler de görülmeye başlanmıştır. Hüseyini ailesine mensup olan ve üyeleri arasında Tevfik Hüseyini, Hacı Emin el-Hüseyini⁸, Cemil Hüseyini, Şeyh Hasan gibi isimlerin yer aldığı *El Nadi el Arabi*, Arap propagandası ya-

⁸ Kudüs'te doğan ve ilköğrenimini burada okuyan Hacı Emin el-Hüseyini, daha sonra 1912 yılında Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde okumuş ve 1915 yılında da İstanbul'da Mekteb-i Harbiyye'ye katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Kudüs'e tekrar dönmüş ve İngilizlerin yönetiminde vali yardımcılığı görevine gelse de ardından İngilizlerin Filistin politikası sebebiyle istifa etmiştir. Filistin'deki ilk siyasi teşkilat olan en-Nadi'l-Arabi'nin başkanlığını yapmış ve sonraki süreçte de Yüksek İslam Konseyi başkanlığı ile Kudüs Müftülüğü görevlerini üstlenmiştir. Yine 1931 yılında Kudüs'te toplanan Dünya İslam Kongresi'ne de başkanlık yapan Hacı Emin el-Hüseyini, dinî kimliğinin yanı sıra siyasi kimliği ile de öne çıkan ve Filistin davasının daima önde gelen liderlerinden olmuştur. 4 Temmuz 1974 tarihinde ise Beyrut'ta vefat etmiştir (El-Arid, 1995: 116-117).

pan Muhammet Yusuf el Hatip, Mahmut Aziz el Haldi, Hasan Sıtkı Deccani isimlerinin önderlik ettiği *El Muntada el Adabi*, *El Akha W'el Afaf* ve Mahmu Debbağ'ın liderliğini yaptığı *el Fedaiyeh* gibi Siyonizm karşıtı ve İngilizlerin illegal olarak gördükleri çeşitli dernekler de kurulmuştur (Ediz, 2015: 152-153; El-Arid, 1995: 116). Böylelikle Kudüs ve Yafa'da gösteriler meydana gelerek Yahudi ölümleri yaşanmış ve İngilizler çatışmaların önüne geçebilmek için, Yahudi göçlerine sınır koyarak sadece 16.500 Yahudi'nin göçüne izin vermişlerdir (Armaoğlu, 2020: 45).

Balfour Deklarasyonu çerçevesinde hareket eden İngiliz yönetimi ve San Remo'da alınan kararlar neticesinde, Filistinliler gerek Siyonizm'e gerekse de İngilizlere tepkilerini dile getirebilmek için 4-6 Nisan 1920 tarihlerinde Nebi Musa Şenlikleri'nde çeşitli gösterilerde bulunmuşlar ancak bu durum çatışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Deveci, 2018: 41-42). Nitekim Filistinlilere göre yeni kurulan yönetim ile Siyonistlerin çeşitli ayrıcalıklara sahip olacakları düşünülmüş, Siyonist bayrağının Filistin'de belli bölgelerde dalgalanması ve İbranice'nin resmi dil olması talepleri bu düşünceleri güçlendirmiştir (Ediz, 2015: 149). Filistinliler İngilizlerden olayların öncesinde, Balfour Deklarasyonu'nun iptalini istemişler ancak bu durum göz ardı edilmiş ve Büyük Suriye'nin içerisinde yer alan Filistin toprakları bağlamında Şerif Faysal'a verilen sözlerin tutulması da self determinasyon gibi rafa kaldırılmıştır. Hatta aksine Filistin'e Yahudi göçü sürekli olarak artmaya devam etmiş ve McCathy'e göre (1990: 228), bölgedeki Yahudi nüfusu 1882 yılında 24.000 iken 1920 yılında 66.101'e kadar yükselmiştir (Deveci, 2018: 42). Filistin kamuoyu, yaşananlar karşısında tepkilerini göstermeleriyle İngilizlerin bu durumu sonlandırmak mecburiyetinde kalacaklarını düşünmüşlerdir (Ediz, 2015: 150). İngiliz askeri yönetimi ise Balfour Deklarasyonu doğrultusunda bir yönetimin bölgede kurulamayacağını, bu politikadan vazgeçilmesi gerektiğini görmüşler ve bölgenin vaziyetini Britanya Hükümeti'ne iletmışlerse de Britanya Dış işleri ve Savaş Bakanlığı'na kabul ettirememişlerdir (Deveci, 2018: 42-43). Böylelikle askeri yönetim de sadece Dünya Siyonist Kongresi'ni ve buna bağlı kuruluşları muhatap kabul etmiştir (Yiğit, 2019: 399). Filistinlilerin dikkate alınmaması, verilen sözlerin tutulmaması ve Siyonizm'in artan talepleriyle birlikte faaliyetlerini de çeşitlendirmeleri, Arap-

ların tepkilerini göstermelerine yol açmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde ise Nebi Musa Olayları meydana gelmiştir.

1187’de Selahaddin Eyyubi’nin Kudüs’ü fethinden beri kutlanan Nebi Musa Şenlikleri’nde Hacı Emin el-Hüseyini ve Arif Arif önderliğindeki Araplar, tepkilerini barışçıl bir şekilde göstermek istemişlerse de konuşmalar neticesinde Yahudi karşıtı şiddet olayları yaşanmış ve radikal Siyonistlerden Vladimir Jabotinsky’in liderliğinde silah ve mühimmat edinilmesiyle çatışmalar yaşanmıştır (Deveci, 2018: 44-45). Bu çatışmalarda Araplardan 4 kişinin ve Yahudilerden 5 kişinin öldüğü, iki taraftan toplam 232 kişinin de yaralandığı tespit edilmiştir (Armaoğlu, 2020: 48). Gelişen olaylar neticesinde toplumu kışkırtmaktan yargılanan Hacı Emin el-Hüseyini, Arif Arif ve Vladimir Jabotinsky 15’er yıl hapisle cezalandırılmış ancak Hacı Emin el-Hüseyini ve Arif Arif Şam’a kaçmışlardır (Deveci, 2018: 45-46). Ayrıca olayların araştırılması için İngilizler 12 Nisan 1920 tarihinde Palin Soruşturma Komisyonu’nu kurmuşlar ve komisyon; “Siyonistlerin Filistin’de Arapların endişelerini arttırıcı ve kışkırtıcı şekilde hareket ettiğini” ifade etmiş, “ilerleyen zamanlarda Britanya’nın çıkacak olayları engellemek için şu an var olan politikasını değiştirmesi gerektiği” tavsiye edilmiştir (Deveci, 2018: 46).

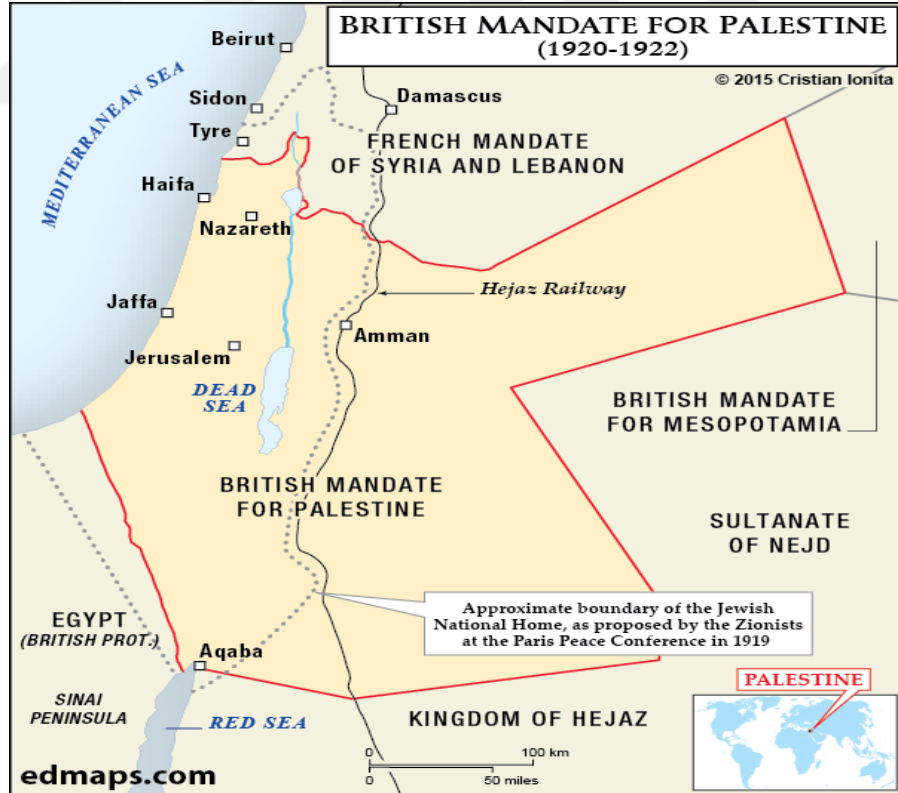
Komisyonun vardığı sonuç göstermektedir ki, İngilizlerin de aslında sorunun kaynağı konusunda fikirleri tutarlı ve doğru olmuş ancak Filistin topraklarındaki siyasetlerinden vazgeçememişlerdir. Sonuç olarak gerek topraklardan gerekse de sürdürdükleri Siyonizm politikasından geri adım atmayan İngilizler, Filistin’de 1 Temmuz 1920 tarihinde askeri idareye son vererek İngiliz Sivil Yüksek Komiserliğini kurmuşlardır (Deveci, 2017: 4).

2.1.2. Filistin’de Sivil Yönetim’in Kurulması ve Herbert Samuel (1920-1925)

16-25 Nisan 1920 tarihlerinde toplanan San Remo Konferansı, 1917’den beri İngiliz işgaliyle askeri yönetiminde bulunan Filistin’i İngiliz mandasına vermiş ve self determinasyon hakkını da saklı tutarak şartların oluştuğu durumda kendilerine bağımsızlık verilebileceğini ifade etmiştir (Başlamışlı, 2018: 34; Cleveland, 2015: 271-273) (Başlamışlı, 2018: 34). 1920 yılında yaşanan olaylar ve yerel halkın artan tepkisiyle

birlikte 1 Temmuz 1920 tarihinde Filistin’de askeri yönetim sona ermiş ve sivil yönetim kurulmuştur (Ediz, 2015: 169). 24 Temmuz 1922 yılında Milletler Cemiyeti tarafından Filistin’in, İngiliz manda yönetimi altına alınması kararlaştırılmış ve Britanya da 25 maddelik bir memorandumla 16 Eylül 1922 tarihinde bunu kabul etmiştir (Kasalak, 2016: 71).

Britanya bölgede kendi gücünü yaymaya çalışırken bir diğer taraftan da Arap, Yahudi ve Ermeni bağımsızlık hareketlerini destekleyerek bunları Fransa’yı zayıflatmakta bir araç olarak kullanmıştır (Best ve diğerleri, 2012: 129). Fransa, Suriye Ulusal Meclisi’nin toplanmasıyla Filistin ve Ürdün’ün de içinde bulunduğu Büyük Suriye’nin kurulduğunu ve Faysal’ı kral olarak ilan ettiklerini açıkladıktan sonra milliyetçileri tasfiye ederek Faysal’ın ülkeden kaçmasına sebep olmuştur. Ancak Britanya ise daha akılcı bir politika izleyerek 1921 Kahire Konferansı’nda Faysal’ı Irak, Abdullah’ı da Mavera-i Ürdün kralı olarak ilan etmiştir (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 202).

Resim 2.1. Filistin’de İngiliz Mandası (1920-1922)

Kaynak: Edmaps (www.edmaps.com)

Balfour Deklarasyonu'nun Manda Anayasası'nın içine sokulması, Yahudilere milli yurt sağlanmasını fiilen uluslararası bir yükümlülüğe dönüştürmüştür. Filistin'deki yerel İngiliz yöneticileri Araplara sempati duyarken, Londra Siyonizm'i desteklemiş ve bu durum hem Arapların hem de Yahudilerin İngilizlerin niyetinden kuşkanmalarına neden olmuştur. Böylelikle, İngilizlerin uyguladığı politika, denge sağlayacağı yerde gerilimlere yol açmıştır. Çünkü Siyonistler İngilizlerin Arap yanlısı olduğuna, Araplar ise İngilizlerin Siyonist yanlısı olduğuna inanmışlardır (Best ve diğerleri, 2012: 129-130). Ayrıca askeri yönetim zamanlarında Siyonistlerin sıklıkla Filistin'de yönetime yönelik önerileri oluyor ve bu uzun süredir gelişerek devam eden ilişkiler Arap toplumunda beklenen tepkiyi oluşturmuyordu (Başlamışlı, 2018: 32). Aslında Arap toplumunda veya Filistin'de bu sürece kadar Siyonistleri fikirlerinden geri döndürecek herhangi büyük bir gelişme yaşanmamıştır. Bu durum ise Siyonistlere hedeflerinde kararlılık ve cesaret vermiştir.

Resim 2.2. 1922 Eylül'ünden İtibaren Filistin'de İngiliz Mandası

Kaynak: Edmaps (www.edmaps.com)

Filistin’de sivil yönetimin kurulmasıyla atanan ilk isim ise siyasi kimliğiyle tanınmış olan Sir Herbert Samuel olmuştur (Yiğit, 2019: 400). Samuel’in yüksek komiser olarak atanması Siyonistleri daha da cesaretlendirmiştir. Çünkü Samuel bir Yahudi ve ateşli bir Siyonistti; görevini Yahudi milli yurdunun kurulmasını kolaylaştırmak olarak görüyordu (Cleveland, 2015: 273). 30 Haziran 1920 tarihinde Filistin’e gelen Herbert Samuel, “Ben M.Ö. 40’taki son Makkabi lideri II. Hyrcanus’tan bu yana Filistin’in ilk Yahudi lideriyim” ifadelerini kullanmıştır (www.jewishhistory.org). Böylelikle 1 Haziran 1925 tarihine kadar sürecek olan Filistin’de Herbert Samuel’in yönetimi başlamıştır (Deveci, 2017: 5). Nitekim Milletler Cemiyeti de 1922’de manda yönetimini onaylamış ve yayınlamış olduğu metne “yahudi halkının Filistin’le tarihi bağları ve bu ülkede yeniden ulusal yurt edinmelerine hakları olduğunu tanıma” şartını ekleyerek, Yahudilerin Filistin’de toprak edinebilmeleri maddeleriyle Britanya’nın bu şartları yerine getirme sorumluluğunu belirtmiştir (Karaman, 1987: 331). Böylelikle Herbert Samuel yönetiminin de ilk icraatları ve beş yıllık dönem boyunca öne çıkan faaliyetleri Filistin’e Yahudi göçünün sağlanması olmuştur (Deveci, 2017: 5; Ediz, 2015: 169).

KİŞİLER	GÖREV DÖNEMİ
Sir Herbert Samuel	1920-1925
Lord Plumer	1925-1928
Sir John Chancellor	1928-1931
Tüm General (Maj. Gen.) Sir Arthur Wauchope	1931-1937
Sir Harold MacMichael	1937-1944
Lord Gort	1944-1945
Sir Alan Cunningham	1945-1948

Tablo 2.1. Filistin’deki Britanya Yüksek Komiserleri

Kaynak: 20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi (Best ve diğerleri, 2012: 130)

Herbert Samuel’in Filistin’e yüksek komiser olarak atanmasıyla Arap toplumu da kınayan bir bildiri yayınlayarak rahatsızlıklarını dile getirmişler, bunun sonucu ola-

rak Herbert Samuel siyasi suçlulara yönelik genel af ilan etmiştir (Yiğit, 2019: 400). Ayrıca manda yönetiminin merkezi olan Kudüs'te Sağlık, Gümrük ve Vergi, Göç ve İstatistik, Tarım, Eğitim, Eski Eserler, Arazi ve Yüzey Araştırmaları ve İşbirliği Dernekleri gibi çeşitli birimler mevcut olarak faaliyetlerini sürdürmüş ve yapılan düzenlemelerle toplumsal kalkınmayı sağlamak amaçlanmıştır (Başlamışlı, 2018: 36). Örneğin İngilizler Bölge, Sulh ve Arazi mahkemelerinin de olduğu Filistin'deki hukuk sisteminde çeşitli düzenlemeler yapmışlar ve "Türk idaresinden kalma sorunlu ve adaletsiz olarak" belirttikleri arazi vergilendirmesini düzenleyerek "Aşar" vergisini kaldırmışlar, yerine Kentsel ve Kırsal Mülkiyet Vergileri getirmişlerdir (Başlamışlı, 2018: 37-38). Sivil yönetimin dayandığı anayasal çerçeve ise Balfour Deklarasyonu ekseninde Filistinlilerin siyasi ve ulusal haklarını yok sayarak onları Yahudilerin altında bir statüde değerlendirmiştir (Kemiksiz, 2018: 130). Bu durum karşısında Araplara yönelik bir komitenin de kurulmasını sağlayan Samuel, Filistin'de iki toplumlu bir yönetim tesis etmeye çalışmışsa da, bu şekilde Yahudi varlığını meşrulaştırma projesi başarılı olamamıştır (Yiğit, 2019: 400).

Müslümanların gerek hukuki gerekse de dinî işlemlerini de yürüten Herbert Samuel'in kurmuş olduğu komite, belediye başkanları, soylu ve eşraf ailelerin temsilcileri, müftüler ve İngiliz yönetimindeki bazı yetkili isimlerden oluşmuştur (Yiğit, 2019: 400). Bu komite vasıtasıyla da 1922 yılında liderliğini Kudüs müftüsü olan Hacı Emin el-Hüseyni'nin yürüttüğü, Arapların dinî işlerini yöneten ancak siyasi bir organ haline gelen "Yüksek İslam Konseyi" kurulmuştur (Karaman, 1996: 95). Böylelikle Filistinlilerin örgütlü şekilde hareket etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca Britanya'nın bölgede izlemiş olduğu öncelikli politikalar Yahudileri destekleyici durumda iken bölgeye Yahudi göçü hızlanmış ve çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. İngiltere'nin manda yönetimiyle Filistin'e göç eden Yahudi sayısı 1920-1922 döneminde 25.000'i bulmuştur (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 636). Artık yaşanan gelişmeler önü alınamaz çatışmalar için yeterli sebepleri sunmuştur.

1921 Mayıs'ında Yahudiler ile Araplar arasında 1920 Nebi Musa olaylarından daha şiddetli olan ikinci çatışmalar Yafa'da meydana gelmiştir. Yaşanan çatışmalarda

Araplardan 48 kişi ölürlen 73 kişi yaralanmış, Yahudilerden ise 47 kişi ölmüş ve 146 kişi yaralanmıştır (Armaoğlu, 2020: 49). Çatışmaların nedenini araştırmak üzere kurulan Haycraft Komisyonu olayların sebebine yönelik Siyonizm karşıtlığı ve Yahudi göçleri sonucuna varmıştır (Deveci, 2017: 7; Ediz, 2015: 169).

1921’de yaşanan olaylar nedeniyle İngilizler Araplarla görüşerek taleplerini dinlemek istemişler ancak Arapların Siyonist politikaların uygulanmamasına yönelik istekleri kabul görmemiş ve 1922 yılında yayınlanan Britanya’nın yol haritası olan *White Paper (Beyaz Belge)*’de; İngilizlerin Siyonizm’i uygulaması noktasında hiçbir kuşkulunun olmadığı vurgulanmıştır (Ediz, 2015: 169). Beyaz Belge, Filistin’de görev yapan İngiltere Yüksek Komiseri Herbert tarafından oluşturulmuş, ardından Yahudi ileri gelenlerine sunularak, İngiliz hükümeti tarafından da 22 Temmuz 1922’de resmen kabul edilmiştir (Turgut, 2015: 42). Arap toplumunu memnun etmek için bir Yahudi milli yurdu kurulmasının Filistin halkının tümüne Yahudi milliyeti verilmesi demek olmadığı vurgulanırken, Filistin’de Yahudilerin de hakkının bulunduğu ve Filistin’in bütün Yahudilerin din ve ırk nedeniyle gurur duyacağı bir merkez olması gerektiği ifade edilen belgede, çeşitli Siyonist isteklerine de yer verilmiştir (Cleveland, 2015: 273-274). Özetle Balfour Deklarasyonu’nun bir Yahudi hâkimiyeti altında Filistin oluşturmayı amaçlamadığını, Yahudiler için sadece bir ulusal yurdun kurulmasının söz konusu olduğunu ve bölgedeki İngiliz egemenliğinin Yahudi örgütleriyle paylaşılması amacı taşımadığı belirtilmiştir. Milletler Cemiyeti Konseyi de 24 Temmuz 1922 tarihli kararında İngiltere hükümetinin görüşünü benimsemiştir (Oran, 2014: 636). Aslında bakıldığında Britanya savaş döneminde olduğu gibi iki tarafında isteklerini yok saymadan gerçek dışı politikalarla çatışmayı durdurmayı hedefliyordu. Beyaz Kâğıt’ın bu anlamda başarısız bir girişim olduğu kabul edilmektedir.

3 Haziran 1921 tarihinde Herbert Samuel’in kullandığı ifadeler ise manda yönetiminin Yahudi göçlerine desteğini ve bunun sebep olduğu çatışmaların nedenini göstermesi açısından önemlidir; “Dünyanın dört bir yanına dağılmış ancak kalpleri her zaman Filistin’e dönme umuduyla dolu olan Yahudilere Filistin’i yurt edinme hakkı tanınmalıdır. Yahudilerin Filistin’in tüm sakinlerinin lehine olacak şekilde ülkeyi geliş-

tirmek ve kaynaklarını çoğaltmak adına Filistin'e gelmeleri gerekir.” (Başlamışlı, 2018: 43). Yine 1 yıl sonra 1922 Haziran'ında Britanya'nın Sömürgeler Bakanı olan Winston Churchill “Filistin'de İngiliz Politikası” başlıklı bildiride de şu ifadeleri kullanmıştır;

“Bazı Yahudi çevrelerin, Majestelerinin Hükümeti'nin 1917 Bildirgesi'nde yer alan politikadan ayrılabilceğinden endişe duydukları görülmektedir. Bu korkuların asılsız olduğunu teyit etmek adına San Remo'daki görüşmelerle ve Sevr Antlaşması'yla yeniden onaylanan Bildirge'nin, bir kez daha değişime maruz kalmaması gerektiğini belirtmek gerekir. Son iki ya da üç kuşaktır Yahudiler Filistin'de, bir toplumu yeniden inşa ettiler. Şimdi sayıları 80.000'e kadar ulaştı. Bunların yaklaşık dörtte biri arazi sahibi çiftçi ve işçilerdir. Bu topluluğun kendi siyasi organları, dini kurumları ve okulları vardır. Bunların dışında kendi dillerine (İbranice), entelektüel hayatlara ve önemli ekonomik faaliyetlere sahipler. Bu sebeple “ulusal” bir kimlik taşımaktadırlar. Filistin'deki Yahudi Yurdu, uluslararası olarak güvence altına alınmalı ve eski tarihi bağlarına dayanarak dünya kamuoyunda resmi olarak tanınmalıdır.” (Başlamışlı, 2018: 29).

Churchill ve Samuel'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere yaşanan çatışmaların en önemli sebebi Britanya'nın Siyonizm politikasını desteklemesi ve bu minvalde faaliyetlerini gerçekleştirmesi olmuştur. Bu durum Filistin'de yaşayan yerel halkın doğal olarak tepkilerine neden olmuş gerek İngiliz gerekse de Yahudi karşıtlığı bu dönemde revaçta olmuştur. Ayrıca manda yönetiminin Siyonizm ile girişmiş oldukları iktisadi ve sosyal politikalar da Yahudilerin ekonomik gelişimini arttırarak Araplara nazaran, sanayi, ticaret ve hatta eğitim alanlarında ilerlemelerine neden olmuştur (Yiğit, 2019: 400-401). Böylelikle iki toplum arasındaki fark Araplar aleyhine daha da derinleşmiştir (Karaman, 1996: 95).

Nihayetinde kurulan askeri ve sivil yönetimler boyunca Britanya'nın Filistin politikası yerel yönetimlerden ziyade Londra ve Siyonizm lobisi üzerinden yönetilmiştir. İngiliz idaresinin Yahudilerin Filistin içerisinde meşruiyetini sağlamaya çalışmak için, Yahudi ve Arap toplumlarında bir uzlaşma oluşturma çabası amacına ulaşamamıştır. Ak-

sine Yahudilere tanınan imtiyazlar ve artarak devam eden Yahudi göçü, Arapların örgütlenerek tepkilerinin artmasını körüklemiştir. Bu durum da sonu gelmeyen çatışmaların başlamasına neden olmuştur. İngiliz yönetimi sorunların nedenine araştırma komisyonları neticesinde vakıf olmasına rağmen sorunları çözmek bir yana Filistinlilerin haklarını yok sayan çatışmayı arttırıcı ifadelerden geri durmayarak sorunun kronikleşmesine yol açmıştır. Böylelikle askeri yönetim ve ardından kurulan sivil yönetimin ilk dönemleri Yahudi sorununun Filistin bölgesine yerleşmesinin İngiliz desteği ile sağlandığı ve dolayısıyla çıkan sorunlara yönelik kalıcı çözümlerin getirilemediği dönemler olmuşturlardır.

2.2. Yahudi Göçleri ve Siyonist Örgütlenmeler

Filistin’de ortaya çıkan “Yahudi Sorunu” temel olarak gerçekleşen göçlere dayanmakta ve Siyonist örgütlenmeler Filistin’e yapılan Yahudi göçlerinin merkezinde bulunmaktadır. Dünya Siyonist Teşkilatı’nın kuruluş hedefleri arasında da olan, bölgeye Yahudi göçünün sağlanması ilerleyen süreçte örgütlerin çeşitlenmesi ile devam etmiştir.

Dünya Siyonist Teşkilatı’nın kurulmasından önce başlayan Filistin’e Yahudi göçleri kısaca beş dönemde ifade edilmektedir. 1882-1903 dönemi çoğunlukla Rusya, Galiçya ve Romanya’dan gelen 20.000-30.000 kişiden, 1904-1914 yılları arasında yine ağırlıklı olarak Rusya’dan yaklaşık 40.000 kişiden, 1919-1923 Üçüncü Aliyah dönemi de aralarında gelecekteki İsrail’in siyasi isimlerinin de yer aldığı Rusya, Romanya ve Polonya’dan gelen 35.000 kişiden, 1924-1931 döneminde ağırlıklı olarak Polonya’dan gelen 88.000 kişiden ve Nazilerin iktidara gelişiyle yükselişe geçen 1932-1938 yılları arasında özellikle Orta Avrupa’dan göç eden 215.000 kişiden oluşmaktadır (Karaman, 1987: 329).

İngiliz manda dönemi ise Siyonizm politikasıyla eş zamanlı olarak Yahudi göçlerinin de yükselişe geçtiği yıllar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgedeki nüfusun %90’ı Araplardan oluşmaktaydı (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 300). Ancak İngiliz mandasının kurulmasıyla bu oran gittikçe düşmüştür. Nitekim manda yönetimi mevzuatının 6. maddesinde; “Filistin Yönetimi, nüfusun diğer kesimlerinin haklarının

garantisini sağlayarak, Yahudi göçünü uygun şartlar altında kolaylaştırır ve Madde 4'te atıfta bulunulan Yahudi Örgütü ile işbirliği içinde, yakın yerleşimi teşvik eder.” ifadele-riyle Yahudi göçünün meşruiyetini hukuki çerçevede sağlamıştır (Başlamışlı, 2018: 38). Bu düşüşün mimarlarından birisi de şüphesiz ki Filistin’de bir Yahudi yurdu kurmayı amaçlayan Herbert Samuel olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde illegal olan Filistin’e Yahudi göçleri, Samuel’in 26 Ağustos 1920 tarihinde Filistin Göç Departmanı kuran kararnameyi yayınlamasıyla 1 Eylül 1920’de faaliyete geçerek yasallaşmıştır (Deveci, 2017: 5). 1920’den itibaren artan Yahudi nüfusunda Filistinli yerel halkın da etkisi olmuştur. Bu dönemden itibaren toprak ağalarının yüksek meblağlar karşılığında topraklarını 40 hatta 80 katına kadar sattıkları ifade edilmiştir (Kasalak, 2016: 72). Ancak Herbert Samuel’in bu dönemde izlemiş olduğu siyaset is daha dikkate değer olmuştur. Nitekim Samuel göç departmanını kendisine bağlayarak kararlarının engellenmesini veya sorgulanmasını istememiş, yönetim kadrosuna da hiçbir Filistinliyi almayarak Siyonizm’e yakın olan ve sadece Yahudiler ile İngilizlerden oluşan 5 kişiyi atamıştır (Deveci, 2017: 5). Filistinlilerin topraklarına yapılan göç ile ilgili departmanda yerel halkın kararlarından ziyade Siyonistlerin yönetimi devralması, İngilizlerin Filistin politikasındaki amacını da göstermektedir. Yafa olayların ardından 3 Haziran 1921 tarihinde ise Yahudi göçleri askıya alınmış tepkilerin yanı sıra İngilizlerin gelen Yahudi göçle-ri karşısında birçoğunun işsiz olması sebebiyle ekonomik sıkıntıya girmeleri de önemli bir husus olmuştur (Deveci, 2017: 10). Samuel’in 1 Ocak 1922 yılında yasallaştırarak tekrardan başlattığı göçler, 1924 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Doğu Avrupalı Yahudilere kapılarını kapatmasının ardından daha da artmıştır (Deveci, 2017: 10-11). Samuel’in Filistin göçlerine etkisini anlamamız açısından ise şu istatistikler oldukça çarpıcı görülmektedir. Nitekim 1882-1920 arasındaki 38 yıl boyunca Yahudilerin Filistin içerisindeki nüfusu 66.574’e artarken, Herbert Samuel’in görev aldığı 5 yıllık dönemde yaklaşık 2 katına çıkarak 121.725 rakamına yükselmiştir (Deveci, 2017: 12). Böylelikle Yahudi ulusal yurdunun kurulması için göreve geldiğini ifade eden Samuel, görevini ziyadesiyle ifa etmiştir.

Yıllar	Toplam	Müslüman	Yahudi	Hristiyan	Diğer
1920	673,193	521,403	66,574	77,801	7,415
1921	761,796	585.271	81,263	88,049	7,213
1922	757,182	590,890	83,794	73,024	9,474
1923	778,989	609,331	89,660	72,090	7,908
1924	804,962	627,660	94,945	74,094	8,263
1925	847,238	641,494	121,725	75,512	8,507

Tablo 2.2. 1920-1925 Dönemi'nde Filistin Nüfus Dağılımı

Kaynak: Herbert Samuel Dönemi'nde Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925) (Deveci, 2017: 12).

1929 yılında Siyonist Kongresi'nde kararlaştırılarak kurulan ve 6 Ağustos 1930 tarihinde de İngilizlerin resmi olarak tanıdıkları Yahudi Ajansı, Filistin'e Yahudi göçlerinin sağlanmasını organize eden sorumlu ana kurum olarak öne çıkmıştır. (Başlamışlı, 2018: 47). Ajans, Filistin'de kurulması planlanan Yahudi devleti için dünya üzerindeki bütün Yahudiler ile iletişim kurarak katkılarını sağlamayı amaçlamıştır (Yiğit, 2019: 403). Ekonomik masraflarını Siyonistlerin karşıladıkları ajansın, her ülkenin yerel koşullarına göre atanmış 112 temsilcinin oluşturduğu bir konseyi, bu konsey tarafından atamaları yapılan merkezi Kudüs'te bulunan bir de yürütme kurulu olmuş ve 1921-1936 yıllarında Filistin'e Yahudi göçünün sağlanması için toplam 6.215.000 sterlin harcama yapmıştır (Başlamışlı, 2018: 48). Ayrıca Yahudilerin Filistin'e katkılarını ifade eden çeşitli raporlar da Yahudi Ajansı tarafından hazırlanmıştır (Başlamışlı, 2018: 40). Böylelikle İngilizlerin yönetmiş olduğu Filistin'e ekonomik katkılarını göstererek hem siyasi anlamda hem de faal olarak Yahudi göçünün devamlılığını sağlamışlardır.

1930'larda Hitler'in yükselişi ve Avrupa'da anti-semitizmin şiddetlenmesiyle Filistin'e Yahudi göçü yeniden artmıştır (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 300-301). Özellikle 30 Ocak 1933 tarihinde Nazilerin iktidara gelişi Yahudilerin devletleşme sürecini oldukça hızlandırmıştır (Yiğit, 2019: 404). 1922 yılında bölgede yaklaşık 590.000 Arap ve 84.000 kadar olan Yahudi sayısı, 1932'de 770.000 Arap nüfusa karşılık 181.000'e yükselmiştir ve 1933-35 yıllarında Filistin'e toplam 134.540 Yahudi göç etmiştir (Armaoğlu, 2014: 182). Başlamışlı'nın (2018: 39) aktardığı üzere, resmi kayıtlara göre Filistin'e Yahudi göçü en çok 1933-1936 yıllarında 164.267 kişiyle gerçekleştiği, 1936

yılında 1.336.518 olan toplam nüfusun 370.483 Yahudi'ye ulaştığı ve İngiliz manda yönetiminin gayri resmi sayıyla birlikte bu rakamın 400.000'i bulduğunu tahmin ettiği ifade edilmektedir. Son olarak 1939-1948 dönemini de Altıncı Aliyah olarak ifade eden kaynaklar bulunmakta ve bu dönemde yaklaşık 110.000 Yahudi'nin Filistin'e göç ettiği belirtilmektedir (www.jewishvirtuallibrary.org).

Yıllar	Yahudi	Yahudi Olmayan
1920	5,514	202
1921	9,149	190
1923	7,421	570
1924	12,856	697
1925	33,801	840
1926	13,081	829
1927	2,713	882
1928	2,178	908
1929	5,249	1,317
1930	4,944	1,489
1931	4,075	1,458
1932	9,553	1,736
1933	30,327	1,650
1934	42,359	1,784
1935	61,854	2,293
1936	29,727	1,944

Tablo 2.3. 1920-1936 Arası Dönemde Kayıtlı Yahudi Göçü

Kaynak: İngiliz Raporlarına Göre Filistin'deki İngiliz İdareleri ve İsrail Devleti'ni Oluşturan Süreçteki Roller (Başlamışlı, 2018: 38-39).

Dünya Siyonist Teşkilatı ve Yahudi Ajansı gibi kurumların dışında Siyonistlerin çeşitli terör faaliyetlerini gerçekleştirecek ve göç eden Yahudilerin güvenliğini sağlama iddiasını amaçlayan çeşitli silahlı terör örgütleri de kurulmuştur. Funda Keskin

(Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 201) İsrail'in içindeki ve dışındaki Yahudileri dört gruba ayırmıştır. Mülteci Siyonizm, Sosyalist Siyonizm, Dinsel Siyonizm ve Revizyonist Siyonizm; 1930'larda önderliğini Jabotinsky'in yaptığı ve Menahem Begin ile İzak Şamir gibi kişilerin aralarında bulunduğu Revizyonist Siyonizm, bir Yahudi devleti kurulması için İngiltere'ye ve diğer sömürgeci güçlere dayanılmasına karşı çıkmış ve bu amaçla silahlı örgütler oluşturmuştur. Kurulmuş olan silahlı örgütler işgalin gayrimeşru ayağını oluşturmuştur. Batı'dan alınan fikişel destek artık yerini yavaş yavaş silahlı mücadeleye bırakmıştır. 1920 yılında bir savunma gücü iddiasıyla "Haganah" silahlı örgütü kurulmuş ve bütün Filistin'e yayılmıştır (Karaman, 1987: 332). İngilizlerden büyük ölçüde destek bularak müsamaha gösterdiği ve merkezi yapıya sahip olan bu örgütün askeri kanadı da yine İngiliz subaylar tarafından eğitilmiştir (Karaman, 1996: 95; Yiğit, 2019: 404). Uzun yıllar süren Haganah-İngiliz işbirliği 1938 yılında en yüksek noktasına ulaşmıştır (Cohen, 1972: 174). Nitekim kurulan bu örgüt 1948 yılında İsrail Savunma Kuvveti (IDF)'nin de çekirdeğini oluşturmuştur (Best ve diğerleri, 2012: 135). 1931 yılında ise Vladimir Jabotinsky'in öğretilerine bağlı olarak Haganah'dan ayrılan bir diğer terör örgütü de "Irgun" olmuş ve bu örgüt gerek Araplara gerekse de İngilizlere yönelik çeşitli terör eylemlerine girişmiştir (Karaman, 1987: 332). Araplara yönelik terör faaliyetlerinin yanı sıra örneğin 1946 Temmuz'unda Irgun'un, bir bölümü İngiliz askeri karargâhı olarak kullanılan King David Otel'ini bombalamasıyla 91 kişi hayatını kaybetmiştir (Best ve diğerleri, 2012: 134-135). Irgun'un faaliyetlerini ise yeterli görmeyen Avraham Stern, 1940 yılında Irgun'dan ayrılarak "Stern" terör örgütünü kurmuştur (Karaman, 1987: 332). Nihayetinde Siyonistler 1920'de İngiliz manda yönetiminin kurulmasıyla önce İngilizlerden destek alarak kurdukları terör örgütlerini daha sonra da bağımsızlık için İngilizlere karşı da kullanmışlardır.

Sonuç olarak Britanya, hem askeri yönetim de hem de sivil yönetim de Siyonistleri daima muhatap kabul etmiş ve göçlerin organizasyonlarını da yine sadece onlarla yapmışlardır. Siyonist örgütlenmeleri hemen hemen bütün toplumsal ve siyasal alanlarda desteklemiş, Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasına zemin hazırlamışlardır. Ayrıca göçlerin yanı sıra Siyonistlerin silahlı örgütlerinin de kurulmasına destek olarak Arap-Yahudi çatışmalarının artmasına sebep olmuşlardır. Yine ilerleyen süreçte kendi-

leri de bu terör faaliyetlerinin hedefinde olmuş ve nihai olarak bu süreci yönetmekte aciz kalmışlardır.

2.3. 1929 Burak (Ağlama) Duvarı Olayları

1921 yılının ardından Filistin’de kısmen durağan bir döneme girilmişti ancak Yahudi Ajansı’nın kurulmasıyla da göçlerin devam etmesi ve değişen toplumsal yapı, yerel halkın ve eşrafın tepkilerine neden olmuştur. Böylelikle 1920 ve 1921 olaylarının ardından Arap ve Yahudi toplumları arasındaki en şiddetli çatışmalar 1929 yılında başlamıştır.

Başkanlığını Hacı Emin el-Hüseyni’nin yaptığı İslam Konferansı, 1 Kasım 1928 tarihinde Kudüs’te toplanmış ve Müslümanlara ait olan Burak Duvarı’nın mülkiyet hakkında ve hukukunda bir değişiklik yapılmaması konusunda İngilizleri uyarmıştır (Yiğit, 2019: 401). Çünkü bu konu devamlı olarak gerginliklere neden olmaktaydı. Burak Duvarı veya Yahudilerin kabul ettikleri isimle Ağlama Duvarı ayaklanmalarındaki çatışmaların nedeni de Müslüman ve Yahudilerin kutsal topraklardaki egemenliğin tek başlarına sağlama düşüncesi olmuştur. Burada Yahudilere ait olan İkinci Mabet’in kalıntıları ve Müslümanlara ait olan El-Aksa Camisi, Hz. Muhammed’in miraca yükseldiği Burak Duvarı ve Kubbet-üs Sahra bulunmaktaydı. Bir yıl süren gerginlik sonunda Kudüs’te meydana gelen bir patlama ile zaman içinde geniş çaplı bir çatışma durumuna dönüşmüştür (Best ve diğerleri, 2012: 130).

15 Ağustos 1929 tarihinde Yahudiler, Süleyman Mabedi’ni ziyaret etme maksatlı Kudüs’te kalabalık bir kfile şeklinde Burak Duvarı’na doğru yürümeleri, sonraki gün de Arapların büyük bir yürüyüşüne ve neticede de bir Arap isyanına neden olmuştur (Armaoğlu, 2020: 49; Kasalak, 2016: 73). Aslında Yahudilerin Burak Duvarı’nda ibadet etmelerinde bir beis yoktu ancak Yahudilerin Süleyman Mabedi’ni yeniden inşa etme hülyasının Müslümanlar tarafından bilinmesi, Kubbet-üs Sahra Mescidi’nin yıkılması anlamına geldiğinden bir tehlike oluşturmaktaydı (Yiğit, 2019: 401-402). Ayrıca Yahudiler kendi bölgelerini, 1928 yılında Kudüs şehrinde ve Müslümanların kutsal bölgesi olan Mescid-i Aksa’nın bulunduğu Harem el-Şerif’in sınırlarını ihlal ederek Burak Du-

varı'na kadar genişletmeye de çalışmışlardır (Pappe, 2007: 119). 1928 yılında Yom Kippur'a hazırlanan Yahudiler, kadın ve erkek bölümlerini ayırmak için batı duvarında bir bölme oluşturmak istediler ancak Süleyman Mabedi kalıntılarının yasal olarak Müslümanların vakıf mülkünün bir parçası olmasından dolayı bu olay mülkiyetin ihlali şeklinde yorumlandı (Beckerman, 2020). Böylelikle 23-29 Ağustos 1929'da başlayan ayaklanmalar özellikle Halilü'r Rahman ve Safed gibi şehir ve mahalleler ile ülkenin çeşitli yerlerine sıçramıştır (Armaoğlu, 2020: 49). Böylelikle başlayan çatışmalar nihayete erdiğinde yaklaşık 133 Yahudi ölmüş ve 116 Arap hayatını kaybetmiştir (Cleveland, 2015: 284).

Filistinlilerin tepkilerini 1920'li yıllardan itibaren defaatle ifade etmelerine rağmen İngiliz hükümeti ancak 1929 Burak Duvarı Olayları'nın ardından çatışmaların nedenlerini ciddi şekilde araştırmaya yönelmiştir (Kemiksiz, 2018: 130). Nihayetinde olayların nedenini araştırmak üzere Britanya, Shaw Komisyonu'nu kurmuştur (Pappe, 2007: 121). Walter Shaw'ın başkanlığını yaptığı hukukçulardan ve Sir John Hope Simpson'ın başkanlığını yaptığı iktisatçılardan oluşan komite incelemelerde bulunmak için Filistin'e gönderilmiştir (Kasalak, 2016: 73). Sonuca göre, Arap düşmanlığının oluşmasındaki sebepler; topraksız kalma durumu, Siyonistlerin toprak satın alımlarından dolayı Arapların ekonomik geleceklerinin akamete uğrayacağı endişesi ve uzun süredir Filistin'de yaşamalarına rağmen bir Yahudi devletinin kurulabileceğinin oluşturduğu haklı korkular olmuştur (Best ve diğerleri, 2012: 131; Cleveland, 2015: 284). Ayrıca bu dönemde Balfour'un Weizmann'a göndermiş olduğu mektup ile yaşanan olayları kınadığını, Filistin'de Yahudi yurdu sözünün gerçekleşeceğini ifade etmiş ve Britanya'nın Sömürge Bakanı olan Passfield ise ziyaretine gelen Siyonistlere, İngiliz hükümetinin Filistin mandasında kesinlikle vazgeçmeyeceğini belirtmiştir (Kasalak, 2016: 73). Böylelikle çıkan olayların sebebi anlaşılmasına rağmen İngilizlerin geri adım atması mümkün olmamıştır.

Sonuç olarak yaşanan çatışmaların ardından gönderilen Shaw Komisyonu sorunun tespitini yapmıştır. 1930 Ekim ayında ise sorunun çözümüne yönelik Passfield Beyaz Kitabı yayınlanmıştır.

2.4. Passfield Beyaz Kitabı

1929 Olayları Filistinli Arapların tepkilerinin şiddetini arttıran ve İngilizlerin artık olaylara yaklaşımlarını kısmen de olsa değiştirmeye çalışacakları önemli bir dönüm noktası olmuştur. İngiliz hükümeti yaşananların ardından toplumsal sorunlara çözümler aramaya başlamışlardır. Bu bağlamda 1930 Passfield Beyaz Kitabı sunulan çözümler ışığında bir yol haritası sunmaktadır.

1920,1921 ve 1929 yıllarında yaşanan çatışmalarda İngiliz yönetiminin çatışmaları önlemedeki etkisizliği ve Avrupa’da oluşan Yahudi karşıtlığının güçlenmesiyle de ilişkili olarak, bölgeye göç eden Yahudilerin nüfus dengesini değiştirmesi, sorunu 1930’dan itibaren içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmüştür (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 636). 1929 Ayaklanması’nda Shaw Komisyonu’nun belirlemiş olduğu sorunlara yönelik 1930’un Ekim ayında İngiliz Sömürge Bakanı Lord Passfield (Sidney Webb), temel önemli konulara dikkati çeken “Beyaz Kitap” isimindeki raporu yayınlamıştır (Başlamışlı, 2018: 40). Rapor ağırlıklı olarak toprak meselesi ve Yahudi göçleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Armaoğlu’nun (2020: 61) ifade ettiği üzere raporda; i) Filistin’in ekilebilir topraklarının miktarı 6.544.000 dönüm olarak belirlenmiştir. Yahudilerin, başarılı örgütlenme ve toprak politikasıyla 1 milyon toprağa sahip olmasına karşılık, Arap nüfusunun üçte biri topraksız olarak ifade edilmiştir. Her Arap ailesinin normal yaşantı sağlayabilmesi için kuru arazide 130 dönüme ihtiyacı olduğu halde, sadece ortalama 90 dönüm araziye sahip oldukları ve Arap nüfusu göz önüne alınınca, aradaki farkı kapatabilmek için daha 8 milyon dönüm toprağa daha ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. ii) İngiliz mandasının temel görevi ise, Yahudilerin yapmış oldukları göçlerin Filistin halkına zararını önlemek iken, bu göçler gerek Arapların topraklarının yetersizliğine gerekse de Arap toplumunda işsizliğe neden olmaktadır. iii) Son olarak da bu sebepler bağlamında hem göçlerin hem de Yahudilere toprak satışının sınırlandırılması gerektiği ifade edilmektedir. Arapların, Yahudilerin mevcut olan toplumsal durumunu kabul etmedikleri için siyasi süreçlere katılmadıkları da ayrıca ifade edilmiş ve ekonomik sorunlara yönelik çözüm arayışı sağlanmadan iki toplumun bir arada yaşamalarının olanaksızlığına da değinilmiştir (Yiğit, 2019: 402). Yine 1929 olaylarının başlangıcında Hacı Emin el-

Hüseyini'nin bir protesto amaçlamadığı ancak Filistin'in çeşitli bölgelerine yayılan kitle hareketlerini de önleyemediği belirtilmiştir (Pappe, 2007: 121). Özetle raporda yaşanan olayların sebepleri olarak Yahudi göçleri ve toprak edinimleri kabul edilmiş ve İngilizlerin Filistin politikalarının gözden geçirmeleri tavsiye edilmiştir. Böylelikle İngilizlerin yaşanan sorun ve çatışmalara yönelik sunmuş olduğu çözümler arasında Passfield Beyaz Kitabı, Arapları destekleyen ve Arap görüşlerini benimseyen tek belge olarak kabul edilmiştir (Armaoğlu, 2020: 61; Kasalak, 2016: 73).

Yayınlanan Passfield Beyaz Kitabı Dünya Siyonist Teşkilatı'nın ise sert tepkilerine neden olmuştur (Kemiksiz, 2018: 130-131). Yaşananların ardından Chaim Weizmann Dünya Siyonist Teşkilatı'nın başkanlığından istifa etmiş ve bu Beyaz Kitabı Siyonizm'e bir ihanet olarak kabul etmiştir (Armaoğlu, 2020: 61). Yahudilerin göstermiş oldukları büyük tepkilerin ardından Britanya Başbakanı James Ramsay MacDonald 13 Şubat 1931 tarihinde Weizmann'a bir mektup göndererek Balfour Deklarasyonu'nun şartlarındaki politikalarının devam edeceğini ve bundan ayrılmadıklarını belirtmiştir (Başlamışlı, 2018: 40). Ayrıca Yahudi göçleri ve toprak konusunda da ümit verici ifadeler kullanmıştır (Armaoğlu, 2020: 61). Bu mektup ise Arap toplumunda şiddetli tepkilerle karşılanmıştır. Çıkan protestoları ise İngiliz manda yönetimi sert müdahalelerle bastırmaya çalışmıştır (Kasalak, 2016: 73). Nitekim bu mektup ile atılan geri adımın ardından Yahudi göçleri artarak devam etmiş ve 1931-1935 döneminde hem nüfusları hem de toprakları iki katına çıkmıştır (Armaoğlu, 2020: 61-62). Böylelikle Passfield Beyaz Kitabı Arapları tatmin edemediği gibi Yahudileri de memnun edememiştir (Yiğit, 2019: 402).

Sonuç olarak 1930 Passfield Beyaz Kitabı ve ardından yaşananlar İngiliz mandasının 1948'e kadar olan dönemsel politikasının aslında bir özeti olarak değerlendirilebilir. Arapların tepkileriyle başlayan gelişmeler Yahudilere verilen tavizlerle sürmüş ve Siyonist politikaya karşı bir adım atıldığında da Yahudilerin şiddetli tepkilerine neden olmuştur. Bu durum ise İngilizlerin geri adım atmalarına ve sorunun tespiti yapmalarına rağmen politikalarını sürdürememelerine neden olmuştur. Bu durum ise Arap ve Yahudi toplumları arasındaki meseleleri daha da derinleştirmiştir.

2.5. Arap Örgütlenmeleri

Filistin, toplum yapısı itibariyle mücadelelerin sürekli yaşandığı bir bölge olmuştur. Bu mücadeleler Yahudilerin vatanlarını işgal etmesiyle de çeşitlenerek farklı görüşlerden oluşan örgütlenmelere yol açmıştır. Örgütlenmelerin birçoğu Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri Filistin'in yönetiminde bulunan saygın ailelerin liderliğini yaptığı isimlerden oluşmuştur. Siyonizm karşıtlığında birleşen bu örgütlenmeler manda yönetiminin kuruluşundan itibaren Filistin'in yerel halklarının haklarını korumaya çalışmışlardır. Ancak yerel halklar arasındaki rekabet Siyonizm karşıtlığında hemfikir olmalarına rağmen örgütlenmeler arasında çeşitli ayrılıkları da öne çıkarmıştır.

Filistinlilerin Yahudi yerleşimlerine yönelik ilk örgütlü tepkisi 1918-1919 yıllarında Müslüman ve Hristiyan derneklerinden gelmiştir. Bu derneklerden oluşan otuz delegenin katıldığı ve 1919'un sonlarında Kudüs'te toplanan Arap Kongresi'nin bünyesinde 1920 yılında oluşturulan Arap İcra Kurulu, başkanlığına Musa Kazım el-Hüseyni'nin getirilmesiyle Siyonizm ve İngilizlere yönelik çeşitli kararlar almışlardır (Best ve diğerleri, 2012: 139; Cleveland, 2015: 275-276). Ancak İngilizler bu kurulu gereğince seçilmiş bir kurul saymayarak, meşruiyetini ancak bazı zamanlar tanımışlardır ve Musa Kazım'ın 1934'te vefatıyla da Arap İcra Kurulu sona ermiştir (Cleveland, 2015: 276).

Osmanlı İmparatorluğu'nun öncesinde ve sonrasında Filistin'de öne çıkan yerel eşraf, İngiliz manda yönetimi ile ilişkisini ılımlı ve dikkatli bir işbirliği çerçevesinde yürütmüştür (Cleveland, 2015: 275). Bu ılımlı ve dikkatli işbirliğinde öne çıkan isimlerden birisi de Hacı Emin el-Hüseyni olmuştur. Savaşın ardından bölgeye gelerek İngiliz genel vali yardımcılığı görevine getirilen Hacı Emin el-Hüseyni, daha sonra İngilizlerin Filistin politikası sebebiyle görevinden istifa etmiş ve Filistin'deki ilk siyasi örgütlenme olan en-Nadi'I-Arabi'nin de başkanlığına seçilmiştir (El-Arid, 1995: 116). Yine Hüseyni ailesinin dışında diğer Filistinlilerin kurmuş oldukları ve önceki bölümlerde ifade edilen El Muntada el Adabi, El Akha W'el Afaf ve el Fedaiyeh gibi çeşitli derneklerde kurulmuştur (Ediz, 2015: 152-153).

1930'larda ise Cemal el-Hüseyini'nin liderliğini yaptığı Filistin Arap Partisi, Neşâşibî ailesinin önderliğinde kurulan Siyonizm'e düşman ancak şiddet metotlarına karşı olan ve İngilizlerle de ılımlı ilişkiyi savunan Milli Savunma Partisi, başında Avni Abdullah'ın olduğu ve sadece iki yıl devam eden Bağımsızlık Hareketi veya Bağımsızlık Partisi, Kudüs Belediye Başkanı Dr. Hüseyin el-Halidî'nin de aralarında bulunduğu Reform Partisi, Yakup el-Guseyn Efendi'nin liderlik yaptığı Arap Gençlik Örgütü ve Abdül Lâtif Salâh Bey'in önderliğinde Millî Blok olmak üzere çeşitli gruplarda kurulmuştur (Armaoğlu, 2020: 50). Bu gruplar arasında öne çıkan durum ise Filistin davasının savunulmasında, şiddete başvurulması veya ılımlı ilişkilerin yürütülmesi gibi tercih edilen çeşitli yollar olmuştur.

7-12 Aralık 1931 tarihinde Kudüs'te toplanan İslam Kongresi, başkanlığına seçilen Hacı Emin el-Hüseyini ile Filistin mücadelesini Müslümanların ortak davası haline getirmeyi amaçlamıştır (El-Arid, 1995: 116; Yiğit, 2019: 403). Kongreye Türkiye, Suriye, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan ve Mısır'ında aralarında bulunduğu 22 ülkenin katılımı olmuştur (Aksoy, 2007: 103). Kongrenin gündemi ise altı başlıkta incelenmektedir; i) Müslümanların işbirliği, ii) İslami kültürün yayılması, iii) Müslümanların kutsal yerlerinin savunulması, iv) İslam geleneğinin korunması, v) Kudüs'te bir Müslüman üniversitenin kurulması, vi) Hicaz demiryolunun onarılması (Bozkurt, 2012: 274). Kongre de Filistin'in Arap egemenliği altında bağımsızlığını savunan bir Arap misakı (el-Misakü'l-Arabî) kabul edilmiştir (Armaoğlu, 2020: 52). 1933 Mart'ındaki kongre de ise Arapların kurmuş oldukları yürütme kurulu, Yahudi göçlerine ilk tepkiyi oluşturan bir beyanname yayınlayarak; İngilizlerin Yahudi göçlerine göz yumduğunu ve bununda bir kötü niyet göstergesi olduğunu ifade etmiştir (Kasalak, 2016: 73). Ancak Yemen hariç hiçbir ülkenin resmî temsilcisinin katılmaması ve Hüseyini ailesinin karşısında yer alan Naşâşibî ile Halidî ailelerinin Kudüs'te alternatif bir kongre düzenlemeleri neticesinde, kongre zayıf bir yapı oluşturarak yeterli yankıyı uyandıramamıştır (Yiğit, 2019: 403). Nihayetinde Filistin'in yerel aileleri arasındaki bu hasmane ve uzlaşmaz tavır, çıkar çatışmalarına neden olmuş ve Filistin direnişinin parçalanmasına neden olmuştur (Bozkurt, 2012: 276).

1929 Burak Duvarı Olayları ve 1933’de başlayan olaylar ise Arapların artık silahlı direnişe geçmiş oldukları dönemlerdir. Ülkelerinin ellerinden gittiğini gören Araplar, mücadeleye silahlı gizli dernekler kurarak devam etmişlerdi ve bu gizli derneklerin en önemlileri de Yeşil El, Cihad-ı Mukaddes ve Kara El olmuşlardır (Karaman, 1996: 95). Liderliğini Ahmed Tafiş’in yaptığı ve Safed’de faaliyet gösteren Yeşil El, 1929 olayları ile ortaya çıkmış ve örgüt 1931 yılında İngilizler tarafından dağıtılmıştır (Armaoğlu, 2020: 53). Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni’nin yeğeni olan Abdülkadir el-Hüseyni’nin liderliğini yaptığı ve 1934’te Hacı Emin el-Hüseyni’ye devrettiği Cihad-ı Mukaddes ise, Yahudilerden, İngilizlerden ve ihanet eden Araplardan intikam almak için faaliyetlerini sürdürmüş ve 1935 yılında yine İngilizler tarafından dağıtılmıştır (Armaoğlu, 2020: 54; Karaman, 1996: 95).

Muhammed İzzüddin b. Abdilkadir b. Mustafa el-Kassam (1882- 1935), Suriye’nin Cebele şehrinde doğmuş, 1911 yılındaki İtalya’nın Libya saldırıları karşısında gönüllü asker ile para toplamış ve Osmanlı İmparatorluğu için bir de marş yazmıştır, ardından Birinci Dünya Savaşı’nda da Osmanlı ordusunda görevlendirilmiştir (Bilge, 1997: 582). Sonraki süreçte Fransızların Suriye’ye yerleşmesiyle burada direniş hareketini başlatmış ancak idam talebiyle aranmaya başlayınca 1921 yılında Filistin’de Hayfa kasabasına yerleşerek, Genç Müslümanlar hareketinde aktif rol oynamıştır (Armaoğlu, 2020: 54; Bilge, 1997: 582). Hayfa’da dersler vererek İstiklal Camii’nde imam-hatiplik yapan El Kassam (Şeyh Kasım), böylelikle İngilizlerin işgalini ve Siyonistlerin emellerini halka anlatma fırsatı elde etmiştir (Bilge, 1997: 582). 1930’ların başlarında ise Kara El (el-Kafü’l-Esved) teşkilatını kurarak Yahudilere ve İngilizlere karşı direnişe geçmiştir (Armaoğlu, 2020: 54). İngilizlerin peşine düştüğü Kassam, 20 Kasım 1935 tarihinde Cenin’in batısında Ya’bad köyü civarında sekiz arkadaşı ile dört saat süren çatışmanın ardından üç arkadaşı ile birlikte öldürülmüştür (Armaoğlu, 2020: 54-55). Bu çatışma da Kassam’ın öldürülmesi üzerine Arap direnişini de hızlandırmıştır (Karaman, 1996: 95). Nitekim İngilizlere karşı verilen bu mücadele, 19 Nisan 1936 tarihinde başlayan ilk intifada olarak bilinen ayaklanmalara da öncülük etmiş ve bu ayaklanmalarda El Kassam taraftarlarının da önemli rolü olmuştur (Bilge, 1997: 582). Sonraki süreçte Kassam taraftarları, Şeyh Ferhan es-Sa’da liderliğinde İhvanü’l-Kassam’ı

kurmuşlar bunun yanı sıra da ed-Daraviş ve yine Hüseyinilerin önderliğinde el-Fütuvva gibi çeşitli örgütlerde kurulmuştur (Armaoğlu, 2020: 55).

Sonuç itibariyle Arap örgütlenmeleri arasında öne çıkan durum hiç şüphesiz ki ayrılıklar olmuştur. Bu durum Filistinlilerin ortak hareket etmelerini engellemiş ve Yahudiler ile İngilizlere karşı topyekûn bir mücadelenin sürekliliğinde istikrarsızlığa neden olmuştur. Nitekim Karaman'da (1987: 331) Arap liderlerinin arasındaki en büyük hastalığı, büyük aileler arasındaki rekabetlere bağlamış ve buna bağlı olarak Filistin davasının savunulmasında doğan görüş ayrılıkları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yerel siyasi ve askeri mücadelelerin, İngilizlerin Siyonizm politikası sebebiyle sürekli şekilde engellenmesi de Filistin davasının savunulmasında önemli olmuştur. Haganah gibi çeşitli Siyonist terör örgütlerine verilen askeri ve siyasi destek, Filistinlilere tanınmamış aksine sürekli şekilde önlenmiştir. Bu durum da Siyonistlerin sürekli olarak güçlenmesine sebep olurken, Arap örgütlenmelerinin gerek aralarındaki ayrılıklar gerekse de manda yönetimi tarafından uygulanan engellemeler ile zayıflamasına ve verilen mücadelelerin yetersiz kalmasına sebep olmuştur.

2.6. 1933-1936 Olayları ve Peel Komisyonu

1933 yılı Filistin'in siyasi tarihi açısından dönüm noktasını oluşturmaktadır. Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi, Avrupa'da antisemitizmi tekrardan körüklemiş ve Yahudilerin Filistin'e gelişlerini hızlandırmıştır. Bu durum Filistinlilerin tepkilerini arttırmalarına ve çatışmalarla artık geri dönüşü olmayan olaylara sebebiyet vermiştir.

2.6.1. 1933-1936 Olayları

1920'lerde yavaş yavaş başlayan Yahudi göçleri nihayetinde 1930'larda Nazilerin egemenliği ve antisemitizmin şiddetlenmesiyle hızla yükselmeye başlamıştır (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 300-301). Nazilerin iktidara gelmesiyle 1933-36 yıllarında yaklaşık 170.000 Yahudi Filistin'e göç etmiş ve bu durum Filistinlilerin de endişelerini arttırarak radikal eylemlere başvurmalarına neden olmuştur (Kemiksiz, 2018: 131). Yaşanan göçler bu üç yıllık sürede Filistin'deki Yahudi nüfusu, Arapların neredeyse üçte

birine ulaştırmıştır (Karaman, 1996: 95). Arap nşfusu Yahudilere nazaran sayıca çokluğuna rağmen gerek sermayeden yoksun oluşu gerekse de eğitilmemiş olması sebebiyle Yahudiler ile rekabet edememiş ve kendi şlkelerinde “ikinci sınıf yurttaş” haline gelmişlerdir (Sander, 2013, 1919'da...: 82). Ayrıca Passfield Beyaz Kağıdı'nın ardından Arapların “Kara Mektup” olarak değerlendirdikleri MacDonald'ın Weizmann'a yazmış olduğu mektup ile soruşturma komisyonlarının tavsiyelerinin gşz ardı edilmesi de Filistin'deki durumun kştşleşmesine sebep olan diğer gelişmeler olmuştur (Cleveland, 2015: 285). Bşylelikle ekonomik nedenlerin ve siyasal gelişmelerin de etkisi ile Filistin'de durum artık kontrolden çıkmak uzereidir. İngiliz Manda yşnetiminin sorunu ifade eden ancak şzşm şretmekte yetersiz kalan politikaları ise sorunun bşyşmesine etki etmeye devam etmiştir.

Arapların 13 Ekim 1933 tarihinde Kudşs'te gşsteri dşzenlemeleriyle başlayan ve çeşitli şrgştlerin de kuruluşlarıyla şiddet olayları her geçen gşn artmıştır (Karaman, 1996: 95; Kasalak, 2016: 74). 28 Ekim gşnş ise Yafa'da gerçekleşen gşsterilerde polis silah kullanmış ve Nablus ile Kudşs'te halkın şzerine silahlarla ateş açılmış, çıkan karışıklıklarda ise 1 polis ve 24 sivil şlmşştşr (Armaoğlu, 2020: 54). Nihayetinde 1933 olayları Filistin yşrştme komisyonunun 3 ay boyunca devam eden grevi sonlandırması ile bitmiş ve İngilizler karışıklıkların sebebinin Yahudi gşş olduğunu bilmelerine rağmen, Yahudi lobisinin baskıları sebebiyle bu dşnemdeki gşlere bir sınır koymamıştır (Kasalak, 2016: 74).

Yahudilere ulusal yurt kurma siyaseti 1936 yılına gelindiğinde devlet içerisinde bir devlet oluşumuna neden olmuş ve Yahudiler, Filistin'de en bşyşk şehir olan Tel Aviv'i kurarak ulusal marşı, bayrağı, kşltşrel sistemi, sosyal hizmetleri, sanayisi ve tarımıyla 400.000'e ulaşan bir toplumu oluşturmuşlardır (Başlamışlı, 2018: 44). Filistinliler ise silahlı mşcadelelerinde bile resmi anlamda destek bulamamışlar ve merkezi yapıdan uzak bir yapı içerisinde bulunmuşlardır (Yiğit, 2019: 404). Nihayetinde genel anlamda Yahudi gşlerinin devam etmesi ve İngilizlerin Yahudi yanlı tutumları Filistinlilerin 15 Nisan 1936 tarihinde ř yıl boyunca sşrecek olan intifadanın başlamasına yol açmıştır (Kasalak, 2016: 74). 15 Nisan tarihinde silahlı bir Arap şrgştşnşn bir otobşsş

soyarak 1 Yahudi yolcuyu öldürmesinin ertesi akşamında da misilleme olarak Siyonist örgüt olan Haganah'ın, iki Arap çiftçiye öldürmesiyle başlayan olaylar kitlesel gösterilere ve saldırılara sebep olmuştur (Cleveland, 2015: 286). Nablus'ta İngiliz yönetimine yönelik başlayan grev çağrıları, Hacı Emin el-Hüseyni'nin başkanlığında toplanan Arap Yüksek Komitesi'nin genel grev ilan etmesiyle başlayan eylemlere yol açmış ve şiddetle artarak büyük bir isyana dönüşmüştür (Yiğit, 2019: 404). 25 Nisan 1936'da bütün şehirlerde kurulan milli komitelerin birleşmesiyle kurulan Arap Yüksek Komitesi'nin üç temel isteği bulunmaktaydı; i) Yahudi göçlerinin durdurulması, ii) Yahudilere yönelik toprak satışının durdurulması, iii) seçilmiş bir halk meclisine karşı sorumlu bir milli hükümetin kurulması şeklindeydi ve böylece üç istek gerçekleşinceye kadar isyana devam etme kararı alınarak Filistinlilerin ilk örgütlü başkaldırısı başlamış olmuştur (Kasalak, 2016: 74). Nitekim Arap Yüksek Komitesi; Müslümanlardan, Hristiyanlardan, Naşaşibilerden, Hüseyinilerden ve İstiklal'in ileri gelen üyelerinden oluşmaktaydı (Cleveland, 2015: 286). Böylelikle başlayan isyanlar Filistin'in tamamına yayılarak altı ay boyunca devam etmiştir (Armaoğlu, 2020: 57). 30 Eylül 1937 tarihinde Arap Yüksek Komitesi'nin üyelerine yönelik yapılan tutuklamalar ile kontrol altına alınan isyanların, ancak 1939 yılının ortalarında tam anlamıyla bastırılmaları mümkün olmuştur (Yiğit, 2019: 404). Yaşanan çatışmaların sonucunda toplamda 211 kişi ölmüş ve 371'i ağır, 649 kişi de hafif yaralanmıştır; ölenler arasında Müslümanlardan 125 kişi, Yahudilerden 58 kişi, Hristiyanlardan ise 5 kişi ve diğerlerinin de İngilizlerden oluştuğu ifade edilmiştir (Armaoğlu, 2020: 58). Yine farklı verilere göre 1936 Olaylarına yönelik 260 cinayetten 67 kişi suçlanmış ancak hiçbir idam cezası verilmemiştir (Kasalak, 2016: 74). Ayaklanmalar neticesinde ise Filistin'de sivil inisiyatif gelişerek Filistin Müdafaa Cemiyetleri kurulmuştur (Yiğit, 2019: 404). Yine Ortadoğu coğrafyasının Filistin meselesiyle ilgilenmeleri de bu tarihten sonra başlamış; Örneğin Mısır'da faaliyetlerini arttıran Müslüman Kardeşler Cemiyeti (Cemiyetü'l-İhvanü'l-Müslimin), bu tarih itibarıyla Filistin meselesine eğilmeye başlamıştır (Armaoğlu, 2020: 57-58). 1936 Olayların da siyasi ve ulusal nedenlerin yanı sıra ekonomik faktörlerin de önemli rol oynadığı ifade edilmektedir (Yazbak, 2000: 94). Nihayetinde ise kurulan İngiliz mandası Filistin'i yönetemez

duruma gelmiş ve Britanya'nın Sömürge Bakanlığı bölgeye Filistin Kraliyet Komisyonu adında bir heyet göndermiştir (Kasalak, 2016: 74).

2.6.2. Peel Komisyonu

1936 Olaylarının ardından Milletler Cemiyeti'nin baskısıyla harekete geçen İngiliz hükümeti 1937 yılında Peel Komisyonu tarafından bir rapor hazırlamıştır (Karaman, 1996: 95). İngilizlerin 1936 Olaylarının ardından artan endişelerine yönelik geleneksel çözüm önerilerinden ziyade uzun vadeli olan temel çözüm stratejileri geliştirme ihtiyacı hissedilmiştir (Sheffer, 1978: 317). Filistin'de yapılan iki aylık incelemenin ardından Yahudi ve Araplarla yapılan görüşmeler neticesinde 404 sayfalık rapor hükümete sunulmuştur (Armaoğlu, 2020: 62). Filistin Kraliyet Komisyonu William Robert Peel'in başkanlığında oluşturulan heyet, 1937 yılında taraflar arasında uzlaşma sağlanmasının mümkün olmadığını ifade eden raporu hazırlamış ve Filistin'in Arap ve Yahudi toplumları arasında taksim edilmesini, her iki devletin de antlaşmalarla Britanya'ya bağlı kalması tavsiyesinde bulunmuştur (Yiğit, 2019: 404-405). Kudüs ve civarı ise İngiliz manda yönetimi altında uluslararası garantiye sahip olacak ve Kudüs'ten batıya doğru dar bir koridor açılarak Akdeniz'e ulaşılması sağlanacak şekilde belirlenmiştir (Kasalak, 2016: 75).

Filistin topraklarının büyük bölümü Araplara bırakılmış, Yahudilere ise daha az ancak sahilde ve verimli topraklardan oluşan bölgeler bırakılarak, Türk-Yunan nüfus mübadelesine benzer bir durumun gerçekleşmesi ile de barışa katkıda bulunulması amaçlanmıştı (Yiğit, 2019: 405). Ayrıca raporda: "Araplarla Yahudiler arasındaki düşmanlık herhangi bir şekilde önlenmezse Manda'nın tam olarak ve şerefle yerine getirilemeyeceği aşîkârdır. Ancak bu düşmanlığı yaratan ve yaşatan Manda'dır; Manda sürdükçe Arapların ve Yahudilerin milli umutlarını ve korkularını bir yana bırakacakları, ya da farklılıklarını Filistin'e ortak hizmet amacına gömecekleri beklentisini sürdürmek mümkün olmayacaktır." ifadelerine yer verilmişti (Cleveland, 2015: 286-287). Peel Raporu'nun yayınlanmasının ardından ise gerek Yahudilerin gerekse de Arapların büyük tepkilerine neden olmuştur (Yiğit, 2019: 405). Ayrıca Peel Komisyonu ile İngilizler için

Siyonizm'in stratejik öneminin sorunsalı artık gerçek bir sorun haline gelmiştir (Cohen, 1972: 171).

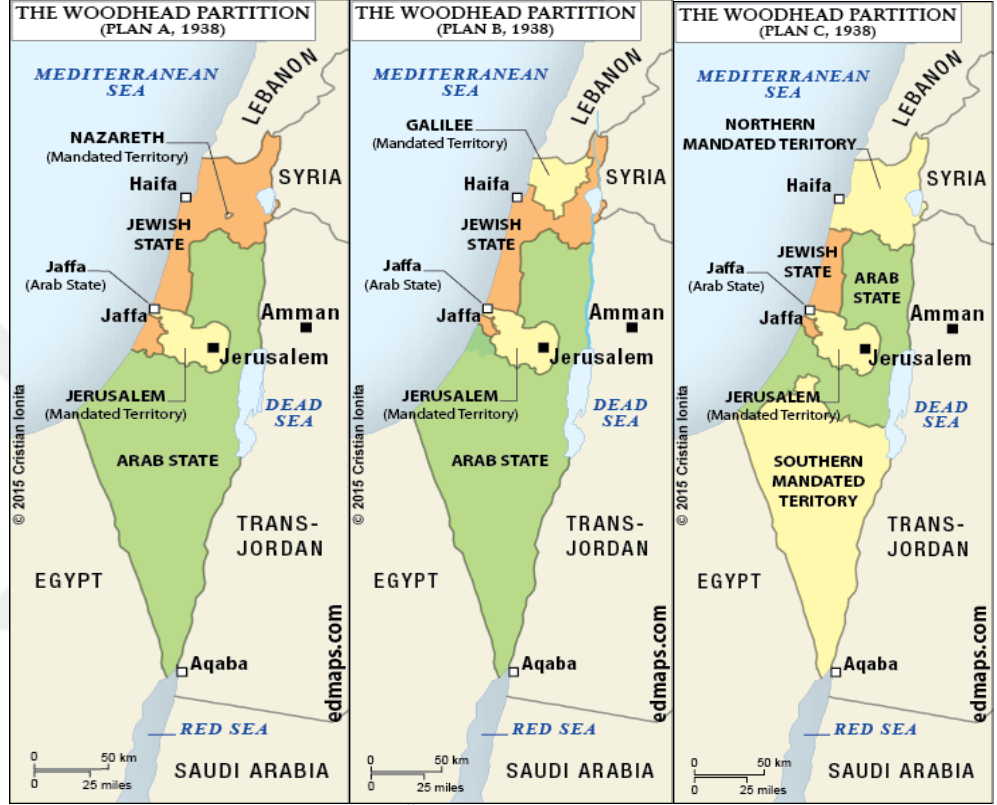

Resim 2.3. Peel Komisyonu Önerisi

Kaynak: Edmaps (www.edmaps.com)

Nihayetinde 1937 Peel Komisyonu'nun raporu Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında bölünmesini, bu olmazsa bir federal sistemin kurulmasını tavsiye etmiş ve 1938 yılında da Woodhead Komisyon raporu aynı şekilde bölünmeyi önermiş, Filistin'de kurulacak Arap ve Yahudi devletleri arasında bir gümrük birliği oluşturulmasını tavsiye etmiştir (Armaoğlu, 2014: 183). Peel Komisyonu ile Yahudilerden ayrıcalıklı konumları geri alınmak istenmiş, Arap bağımsızlığına yönelik de bazı adımlar atılarak Yahudiler ve Araplar arasında bir denge kurularak Filistin'in yönetilmesine devam etmek istenmiştir (Sheffer, 1973: 55). Ancak her iki tarafında karşı çıkmış olduğu bu

planlar da uygulanamamıştır (Karaman, 1996: 95). Britanya ise 7 Şubat-17 Mart 1939 tarihlerinde Londra’da Arap ve Yahudileri uzlaştırmak adına Londra Konferansı’nı düzenlemişse de burada da neticeye varmak mümkün olmamıştır (Armaoğlu, 2020: 64-65).

Resim 2.4. Woodhead Komisyonu Önerisi

Kaynak: Edmaps (www.edmaps.com)

Sonuç olarak Hitlerin iktidara gelmesiyle artan Yahudi göçleri, Filistin toplumunun artık göçlere silahlı mücadele ile engel olunmasına neden olmuştur. İngilizlerin sürekli şekilde göz ardı ettiği Yahudi göçleri Filistinliler ile Yahudiler arasında çatışmaların temel sebebini oluşturmuştur. İngilizler Arap ve Yahudi toplumları arasında yaşanan olaylara ve çatışmalara ise engel olamamıştır. Nitekim sunmuş olduğu planlar ekseninde Filistin’de bir “Yahudi yurdu” fikri de bir “Yahudi devleti” fikrine dönüşmüş ve bu durum da Filistinlilerin tepkisiyle karşılanmıştır. İngilizlerin geri adım atmadıkları Yahudi göçü ve Yahudi devleti politikası olan Siyonizm siyaseti ise Filistin’de çatışmaların şiddetlenmesine neden olmuş ve “Yahudi devleti” barındıran her planın da Filistinliler nezdinde karşılık bulamamasıyla sonuçlanmıştır.

2.7. MacDonald Beyaz Kitabı (17 Mayıs 1939)

Filistin’de Araplar ve Yahudiler arasında çatışmalar Peel Komisyonu ve Londra Konferansı’nın ardından da sürmüş ve İngiliz manda yönetimi toplumsal sorunlara çözümler aramaya devam etmiştir. Bu çözüm önerilerinin bir diğer adımı da 17 Mayıs 1939 tarihli Britanya’nın Sömürgeler Bakanı Malcolm MacDonald’ın hazırlamış olduğu *The MacDonald White Paper (MacDonald Beyaz Kitabı)* veya resmi adıyla *British Policy on Palestine (Cmnd.6019)* olmuştur (Armaoğlu, 2020: 65).

Peel Komisyonu kararlarının Arap ve Yahudi toplumlarını memnun etmemesiyle Filistin’de şiddet olayları tekrardan başlamış ve ancak 1939’un Mart ayında bastırılabilmiştir (Kemiksiz, 2018: 131). İsyanın bilançosu ise oldukça ağır olmuş ve 3.000 Arap, 2.000 Yahudi ve 600 İngiliz öldürülmüştür (Cleveland, 2015: 288). 1939 Şubat’ında Londra Konferansı’ndan da sonuç alınamayınca MacDonald Beyaz Kitabı yayınlamıştır (Karaman, 1996: 95). Beyaz Kitap dünyanın yeni bir büyük savaşa girdiği uluslararası ilişkilerin normalden daha yoğun bir dönemde ve Arap-Yahudi toplumları arasında bir dengeyi oluşturması amaçlanacak şekilde hazırlanmıştır (Yiğit, 2019:406). Bu rapora göre on yıl içinde iki uluslu bağımsız bir Filistin Devleti kurularak yönetiminde Araplar ve Yahudilerin ortak pay sahibi olması planlanmış ve göçmenlere toprak satışı da sınırlandırılarak ilk beş yıl içinde 75.000 kişi olarak belirlenerek, 1944 sonrasında da Arapların rızasına ve iznine bağlanmıştır (Karaman, 1996: 95). Nitekim raporda da; “Kraliyet Hükümeti Filistin’in bir Yahudi Devleti olmasının politikaları arasında bulunmadığını açık bir şekilde deklare eder.” ifadelerine yer verilmiştir (Cleveland, 2015: 288). Böylelikle İngilizler Yahudilerin göçlerini kısmen de olsa sürdürmelerine izin vererek bir yandan onları teskin etmeye, diğer yandan da sonraki süreci Arapların iznine bağlayarak onları sakinleştirmeye çalışmıştır ancak her iki plan da toplumsal gerçekliğe uygun olmamıştır.

MacDonald Beyaz Kitabı Araplar arasındaki ayrışmayı daha da derinleştirmiştir. Neşâşibi ailesinin Millî Savunma Partisi, MacDonald Beyaz Kitabı’nı tamamen olmasa da millî amaçlara ulaşmada esas olabileceğini kabul ederken, başta Arap Yüksek Komitesi ile Bağdat ve Kahire hükümetleri ise Yahudi göçlerinin halen devam etmesi ve top-

rak satışının tamamen yasaklanmamış olması sebebiyle belgeyi tümden reddetmişlerdir (Armaoğlu, 2020: 66). Nitekim Arap Yüksek Komitesi, kurulacak devlet ile siyasi hak ve yükümlülükleri Yahudilerle paylaşmak istememişler ve 450.000 kişiye ulaşan Yahudi nüfusuna 75.000 ilavenin olmasını da gerekli görmemişlerdir (Yiğit, 2019: 408). Fakat Arapların bazılarının plana yumuşak bakarak silahlarını telsim etmeleri neticesinde ise Filistinlilerin mücadelesi bölünmüştür (Karaman, 1996: 95). Yahudiler de Beyaz Kitaba karşı tepkilerini dile getirmişler ve hatta Weizmann, MacDonald'ın yüzüne karşı, onu ihanetle itham etmiştir (Armaoğlu, 2020: 66). Beyaz Kitap'ta Yahudilere yönelik izlenen hoşgörü politikasındaki kısa sürelik değişimin temelinde ise Arapların silahlı direnişin yanı sıra dünya savaşıyla birlikte oluşan Alman tehdidi, İngilizlerin isyanlarla uğraşarak kuvvetlerini b lmeme ve Arapların yine oyalanması sebep olarak gösterilmiştir (Kasalak, 2016: 75).

MacDonald Beyaz Kitabı'nın uygulanmaya konmasından önce de İkinci Dünya Savaşı başlamıştır (Karaman, 1996: 95). Nihayetinde her iki tarafın yine reddettiği gerçeklikten uzak bir plan daha gerçekleşmeden sona ermiştir. Sonuç olarak Peel Komisyonu kararlarının ardından MacDonald Beyaz Kitabı'nın da reddedilmesi, artık İngilizlerin Filistin politikasını sürdürmekte yetersiz kaldıklarını göstermiştir (Yiğit, 2019: 409). Manda dönemi boyunca uygulanan politikalar Arapların işgal edilen topraklarını savunması, Yahudilerin yerleşimlere devam etmesi ve İngilizlerin de Siyonizm politikasından ödün vermeden çeşitli çözüm çabalarıyla devam etmiştir. Britanya'nın tutarsız politikalarıyla, hem Yahudilerin hem de Arapların memnun edilmedikleri görülmüş, böylelikle çatışmalar artarak çözümsüzlüğün derinleşmesine sebep olunmuştur.

2.8. II. Dünya Savaşı'nın Filistin – İsrail Sorununa Etkisi

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Filistin-İsrail sorununa da çeşitli etkilerde bulunmuştur. İngilizlerin Filistin politikasını kısmi değişikliğe uğrattığı MacDonald Beyaz Kitabı'yla Yahudilerin tepkilerine neden olmuşsa da, savaş süresince Yahudilerin İngilizlere desteği devam etmiştir (Yiğit, 2019: 410). Armaoğlu'na göre (2020: 67) ise, savaşın içinde Araplar    çerçevede; Arapların bölünmüşlüğü, lidersizlikleri ve Nazi Almanya'sını desteklemeleri başlıkları üzerinde değerlendirilmektedir.

1937 yılında Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni'nin tutuklanma talebinin ardından Lübnan'a kaçması ve orada da barınamayıp önce Bağdat'a ardından da Roma'ya gitmesi, Filistin direnişinin başsız kalmasına sebep olmuştur (Karaman, 1996: 95; Yiğit, 2019: 410). Ayrıca bu dönemde Arap aileleri arasındaki rekabette devam etmiş ve Yahudilerin Dünya Siyonist Teşkilatı'nın aksine bir bütünlük sağlayamamalarına neden olmuş, aynı şekilde Emin el-Hüseyni'nin Weizmann'ın aksine otorite ve nüfuza sahip olamayışı da Filistinlilerin aslında bölünmüş şekilde lidersiz olduklarını göstermiştir (Armaoğlu, 2020: 67). Hüseyini ailesinin 28 Kasım 1941'de İngilizlere karşı olarak Berlin'de Adolf Hitler ile görüşmesi ise stratejik bir hata olarak değerlendirilmiştir (Yiğit, 2019: 410). Hüseyini ailesinin Nazi Almanya'sını desteklemeleri, hem manda yönetimine hem de Yahudilere karşı verilen mücadeleyi de zayıflatmıştır (Karaman, 1996: 95).

Nazi Almanya'sının Yahudilere yönelik soykırım politikaları Filistin'e yeni göçlere neden olurken Dünya Siyonist Teşkilatı'nı da etkili bir konuma getirmiştir (Yiğit, 2019: 410). Hitlerin zulmü sebebiyle dünya kamuoyunda destek sağlayan Siyonistler, Mayıs 1942'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Biltmore şehrinde düzenlenen Biltmore Programı ile devlet taleplerini resmîleştirirlerken, diğer taraftan bugüne kadar süren Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik bağımlılık ilişkilerinin kurulmasına zemin hazırlamışlardır (Karaman, 1987: 332). Hristiyan bir Siyonist olan Harry S. Truman'dan 1945 yılında Avrupa'dan kaçan 100.000 Yahudi'nin Filistin'e yerleştirilmeleri de talep edilmiş, 1946'da kurulan komisyon neticesinde bunun yapılabileceği bildirilmiştir ve ayrıca şiddete yol açabileceği endişesiyle Filistin'in bağımsızlığı veya taksim edilmesi uygun bulunmayarak İngiliz denetiminde "iki uluslu tek bir devlet" kurulması önerilmiştir (Karaman, 1996: 95-96). Savaşın sonuna doğru ise Yahudi Ajansı'nın Amerika Birleşik Devletleri'nde kurmak istedikleri şirket yoluyla çeşitli silah, askeri malzeme, gemi ve uçaklar satın alınıp Filistin'e gönderilmiştir (Yiğit, 2019: 410). 1939 kararlarını uygulamak isteyen İngilizlere karşı tedhiş faaliyetlerini yoğunlaştıran Yahudiler, Haganah vasıtasıyla da bir taraftan İngilizlerden silah kaçırlırken diğer taraftan da Yahudilerin Filistin'e göç ettirilerek gizlice yerleşmelerini sağlamışlardır (Karaman, 1996: 95). Nihayetinde Hitlerin Yahudilere yapmış oldukları soykırımın da savaş sonrasında belirginleşmesiyle, dünya kamuoyunda Yahudi davasına karşı sempati oluşmuş ve Avru-

pa’da oluşan Yahudi mülteci sorununa da çözüm arayışları artmıştır (Kemiksiz, 2018: 132).

Sonuç itibariyle *Hitler Holokost’unun*⁹ tarihin en büyük günahlarından biri sayıldığı, ama bu suçun Avrupalılar tarafından işlendiği düşünüldüğünde bunun bedelini neden Arapların ödeyeceği bir çelişki olarak ifade edilmektedir (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 300). Savaş süresince liderlikten yoksun olan Arapların karşısında ise artık savaşın ardından dünya kamuoyunun da sempatisini toplamış örgütlü ve sistemli mücadele eden Siyonistler bulunmuştur. Nihayetinde Britanya da savaşın ardından Filistin’in kaderinin çizileceği döneme, çözüme yönelik “kesin bir formül bulamamış olmanın kararsızlığı” içerisinde girmiş ve bu “kararsızlık” da İngilizleri Filistin’i bırakıp kaçırmaya sevk etmiştir (Armaoğlu, 2020: 70).

2.9. Britanya’nın Filistin’den Çekilişi ve İsrail’in Kuruluşu

Britanya çeşitli komisyon raporları doğrultusunda çözüm önerileri sunmaya çalışmış ancak Filistin’in toplumsal yapısı bu gerçeklikten uzak kalmıştır. Son olarak MacDonald Beyaz Kitabı’nı uygulamaya çalışsa da her iki tarafında bu uygulamayı reddetmesi, mevcut durumu daha karmaşık hale getirmiştir. Böylece İngilizlerin Filistin’i yönetmelerinde karşılaştıkları zorluklar nihayetinde yeni arayışlara sebep olmuştur.

1940 yılından itibaren Beyaz Kitap doğrultusunda Yahudi göçleri sınırlandırılmışsa da kaçak yollarla göçler devam etmiş ve Siyonistler, 11 Mayıs 1942 tarihinde Biltmore Programı doğrultusunda bu rapora tepkilerini göstermişlerdir (Yiğit, 2019: 411). Amerika Birleşik Devletleri, Britanya’ya Yahudi göçüne uygulanan kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik çeşitli baskılarda bulunmuş ve bu bağlamda Yahudiler de İngilizlere yönelik şiddet eylemlerine başlamışlardır (Kemiksiz, 2018: 132). Siyonistler Haganah, Lohmei ve Irgun gibi çeşitli terör örgütleri yoluyla İngilizlerin tesislerine, güvenlik güçlerine hatta sivil personellerine dahi saldırılarda bulunmuşlardır (Yiğit, 2019: 411).

⁹ Naziler tarafından altı milyon Yahudi’nin 1939-1945 yıllarında sistemlice ve topluca katledilmesi olayı (Best ve diğerleri, 2012: 124).

Böylece Araplara yönelik İngiliz desteği ile gelişerek büyüyen örgütler, İngilizlere karşı da terör saldırıları düzenleyerek devlet olma yolunda belirlemiş oldukları engelleri topyekûn yok etmeye odaklanmışlardır. Nitekim Moşe Sneh'in liderliğindeki Haganah, Menahem Begin'in önderliğinde Irgun ve Hürriyet Mücahitleri, Lohmei veya Sternistler gibi örgütler kısmi işbirliği içerisinde Ben Gurion'un 1 Ekim 1945 tarihinde verdiği emirle harekete geçmişlerdir (Armaoğlu, 2020: 73-74). 1945 yılında Filistin'deki demiryolu şebekesinin 153 noktasına sabotajlar gerçekleştirilmiş, Yafa'da da polis botları batırılmış ve 27 Aralık tarihinde 10 İngiliz polisinin öldürülmesinin ardından 1946 yılında saldırılar artarak; 20 Şubat'ta Hayfa istasyonu havaya uçurulmuş, 25 Nisan'da Tel Aviv'de 7 İngiliz askeri öldürülmüş, 18 Haziran'da 6 İngiliz subayı kaçırılmış ve çeşitli ulaşım yollarına saldırılar düzenlenmiştir (Armaoğlu, 2020: 74-75). Irgun'un 1946 Temmuz'unda bir bölümü İngiliz askeri karargâhı olarak kullanılan King David Otel'ini bombalamasıyla da 91 kişi hayatını kaybetmiştir (Best ve diğerleri, 2012: 134-135). Bu saldırıların yanı sıra Britanya İkinci Dünya Savaşı ve Hindistan'ın bağımsızlığı ile mali ve siyasi olarak da sıkıntıya girmiştir (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 301). Ayrıca ekonomik zorlukların yanı sıra Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Ortadoğu'nun artan stratejik önemi neticesinde genel anlamda Ortadoğu'daki çıkarları korumak adına özelde Filistin'den çekilmeyi tercih ederek Arap ülkeleriyle ilişkilerini bozmak istemediği de ifade edilmektedir (Ravndal, 2010: 417). Nitekim Araplar da 1936 Olaylarının on yıl ardından 1946'da Filistin ile yakından ilgilenmeye başlamışlar ve ortak hareket etmeye yönelmişlerdir (Levenberg, 1991: 628). Bu bağlamda Britanya, Müslüman dünyasının ve Arap devletlerinin iyi niyetlerini korumak aynı zamanda da Soğuk Savaş'ın başlaması sebebiyle Filistin'in Rus etkisi altında kalan bir otoriteye teslim edilmesinin İngiliz çıkarlarına zarar vereceği düşünülerek Amerika Birleşik Devletleri'nin egemen olacağı bir yapıya teslim edilmesini daha kabul edilebilir bulmuştur (Ovendale, 1980: 92). Terör eylemleri sonucunda İngilizlerin birçok görevlisi de öldürülmüş, araç ve askeri tesisleri ise tahrip olmuştur (Yiğit, 2019: 411). Böylelikle Siyonistler, İngilizleri yıldırma politikasıyla Filistin'den İngilizleri göndererek bir devlet kurmayı amaçlamışlardır. Britanya ise 1946 yılından itibaren sıkıyönetim uygulamış ancak sonunda Filistin ile daha fazla

uğraşamayarak, 14 Şubat 1947 tarihinde Filistin-İsrail Sorunu’nu BM’ye devretmeye karar vermiştir (Best ve diğerleri, 2012: 135; Karaman, 1987: 332).

Resim 2.5. 1947 Birleşmiş Milletler Taksim Kararı

Kaynak: Edmaps (www.edmaps.com)

BM Genel Kurulu 15 Mayıs 1947’de bir çalışma grubu olarak “Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu” (UNSCOP) kurulmasına ve rapor hazırlanılmasına karar vermiştir. Komisyon 1 Eylül 1947’de BM Genel Sekreterliğine teslim ettiği raporda, komisyon üyelerinin oy birliğiyle benimsenen ilkeler, oy çokluğu ile kabul edilen bir “Çoğunluk Planı” ve sadece birkaç üye tarafından desteklenen bir de “Azınlık Planı” oluşturmuştur (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 637). Oybirliği ile benimsenen ilkelerde, Filistin’in bağımsızlığının kabulü ve İngiliz manda yönetimi sona erdirilmesi yer almaktaydı. “Çoğunluk Planı”nda ise, bağımsız Filistin devleti Arap ve Yahudi devletle-

ri olarak ikiye bölünecek ayrıca aralarında ekonomik birlik sağlanacak, Kudüs şehri ise uluslararası bir rejimin kontrolünde olacaktı. Son olarak “Azınlık Planı”ndaysa, Filistin’in, başkenti Kudüs olan ve Arap ve Yahudi federe bölümlerinden oluşan federal bir statüde olması öngörülüyordu. Britanya ise oylamayı beklemeyerek 1947’nin Eylül ayında Filistin mandasının 15 Mayıs 1948 tarihinde sona ereceğini bildirmiştir (Cleveland, 2015: 294). 29 Kasım 1947 tarihinde 181 sayılı kararla Birleşmiş Milletler, Çoğunluk Planı’nda olduğu üzere Filistin’in ekonomik birlik altında iki halka taksimini kabul etmiştir (Karaman, 1996: 96).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun taksim kararının alınmasından hemen sonra Arap ve Yahudi toplumları arasında Filistin’de çatışmalar çıkmıştır. Aralık 1947-Nisan 1948 döneminde dört kez toplanan Arap Birliği, bu taksime karşı çıkan ve gerekirse silah kullanılabileceğini ifade eden kararlar almıştır (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 638). Araplar ayrıca 1947’de Birleşmiş Milletler’in Filistin taksimini de reddetmişlerdir (Joseph S. Nye ve Welch, 2013: 301). Aynı dönemde, Filistin’de faaliyet gösteren Haganah, İrgun ve Stern adlı Yahudi terör örgütleri sivil Arap halkını hedef alan eylemlerini arttırmıştır. 9 Nisan 1948 tarihinde 250’den fazla sivilin öldürüldüğü Deir Yasin Katliamı bunun en bilinen örneklerindendir (Karaman, 1987: 332) Bu durum Arapların da Yahudi sivillere yönelik eylemlerine yol açmıştır. Çatışmalar sonucunda Araplar, çoğunlukta oldukları birçok yeri Yahudilere bırakmak durumunda kalmışlardır.

Tel-Aviv’de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi 14 Mayıs 1948’te Britanya manda rejiminin sona ermesinden birkaç saat önce, Filistin’de bağımsız bir İsrail devletinin kurulduğunu ilan etmiştir (Karaman, 1996: 96). David Ben Gurion tarafından 14 Mayıs tarihinde ilk İsrail kabinesi de kurulmuştur¹⁰ (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 639). 1947 Kasım’ından itibaren Britanya’nın Filistin bölgesinden çekildiği 14 Mayıs 1948

¹⁰Bağımsızlığın ilanının ardından kısa bir süre (11 dakika) sonra ABD tarafından, 17 Mayıs tarihinde ise SSCB tarafından tanınmıştır (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 639). Türkiye’de 28 Mart 1949’da İsrail’i resmen tanımış ve İsrail’i tanıyan ilk Müslüman ülke olarak Arap devletlerinden sert tepkiler almıştır (Akdevelioğlu ve diğerleri, 2014: 617).

tarihine dek birçok çatışma yaşanmıştır. Siyonistlerin örgütlü direniş gruplarının karşısında Filistin'in düzensiz askerleri yetersiz kalmışlardır. Önemli Arap merkezleri Siyonistlerin kontrolüne geçerken, yaklaşık olarak 400 bin Filistinli ise kaçmak zorunda kalmışlardır (Kemiksiz, 2018: 133). Nihayetinde Filistin'de İsrail ile mücadele edebilecek Filistin'li olan bir direniş kalmamış ve sorun Arap – İsrail sorununa dönüşmüştür. Bundan sonraki süreç Filistin Devleti'nin 1988 tarihinde kuruluşuna kadar, İsrail devleti ile çeşitli Arap devletleri arasında bir sorun olarak devam etmiştir. Kuruluşunun hemen ardından 1948 Arap-İsrail Savaşı Filistin'in koruyuculuğunun artık Filistinli olmayan Arap devletlerine geçmiş olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Siyonizm'in koruyuculuğu da Britanya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmiştir.

SONUÇ

İsrail Devleti'ni kuruluşuna götüren birçok etmen olmuştur. Avrupa'daki Yahudi düşmanlığı, Siyonizm, Sykes-Picot Anlaşmaları, Balfour Deklarasyonu ve nihayetinde San Remo Konferansı bu sorunun en temel varsayımlarındandır. Ancak hiçbir etki tek başına yeterli kabul edilmemiştir. Arap – İsrail sorunu müşterek problemlerin ve müşterek çıkarların bulunduğu bir mesele olmuştur. Bu bağlamda İngiliz – Siyonizm çıkar ilişkisi ise sorunun aşılabilir bir problem haline gelmesine yol açmıştır. İngiliz hükümetinin manda öncesi ve manda döneminde soruna kalıcı çözüm bulmak yerine dönemsel olarak izlemiş olduğu politikalar, her iki tarafı da memnun etmediğinden çatışmayı tırmandırmıştır. Bu durum manda sonrasını da etkileyerek barışın sağlanmasını engellemiştir. Ayrıca Siyonizm'in çatışmayı destekleyici fikirleri, işgali İngilizlerle veya İngilizsiz de gerçekleştireceğini göstermektedir. Lakin Britanya hükümetinin bu bağlamda işgali oldukça kolaylaştırdığı yadsınamaz bir gerçekliktir.

Siyonizm'in koruyuculuğuna 1800'lerde Filistin'deki Yahudileri himayesine alan ilk devlet olarak başlayan Britanya, 1917'de Balfour Deklarasyonu ile bunu resmileştirmiştir. Bir halka sahip olan bir toprağı başka bir halka vermesini vadeden bu bildiri, zaten Yahudi göçleri ile sorun haline gelen Filistin bölgesinin daha çetrefilli bir hale dönüşmesine sebep olmuştur. Manda yönetiminde bulunan komiserlerin ise sorunu çözmeye yönelik oluşturduğu komisyon raporları sorunun nedenlerini tespit etmekten ileriye gidememiştir. Dahası MacDonald Raporunda da görüldüğü üzere hem Arap toplumunun hem de Yahudilerin isteklerine cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Ayrıca İngiliz Manda yönetiminde bulunan Sir Herbert gibi Siyonist fikirleri benimsemiş kişilerin yönetimde taraflı tutumları olmuştur. Bu durum ise çatışmaların daha çok tırmanmasına sebebiyet vermiştir.

İngilizlerin Siyonizm ile manda öncesi ilişkileri Filistin'de bir yurt isteyen Dünya Siyonist Örgütü'nün uzun vadede amaçlarını anlamamız açısından önemlidir. Özellikle Osmanlı Devleti'ne yönelik isyanların çıkarılmasında ve savaş döneminde NİLİ örgütü örneğinde olduğu gibi İngilizlere sunmuş oldukları istihbaratlar, yine Çanakkale

Savaşı'nda yer alan Siyon Katır Birliği gibi destekler, Britanya hükümeti tarafından “Filistin” ile ödüllendirilmiştir. Bu anlamda Siyonizm – Britanya ilişkileri Filistin öncesine uzanmış, ancak etkisi açısından günümüze değin devam edecek adımların atılmasına sebebiyet vermiştir.

Arap-İsrail sorununa zemin hazırlayan Britanya, üstesinden gelemediği veya gelmediği istikrarsızlık bölgesini bir ateş çemberi içerisinde bırakmıştır. Kendi ulusal çıkarları için göstermiş olduğu mücadeleyi barışın tesis edilmesi için gösterememiştir. Böylelikle devam eden süreçte tutarsız politikalarıyla aşılması güç krizlerin ve savaşların yaşanmasına sebep olmuştur. 1948 Arap-İsrail Savaşları'ndan itibaren 1967 Altı Gün, 1973 Yom Kippur ve 2014 Gazze Savaşı gibi daha birçok çatışmanın ve savaşın günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. İsrail'in işgal planları silahlı mücadelenin yanı sıra yerleşim alanı ihlalleri ve günümüzde de Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının bulunmasıyla deniz yetki alanlarının ihlalleri ile de ayrıca devam etmektedir. Ancak İngiliz mandasından itibaren küresel güçlerin, uluslararası toplumun ve uluslararası örgütlerin soruna yönelik yetersiz yaklaşımları üzerinde durulması gereken ayrı bir “sorun”dur. Irak ve Afganistan'a müdahalede bulunan devletlerin konu İsrail olunca müdahale etmek bir yana 2020'de görüldüğu üzere Kudüs'ü İsrail'in başkenti ilan etmeleri sorunun aslında neden kaynaklandığını göstermektedir. Sonuç olarak günümüzde halen devam eden sorunların temel yapı taşları İngiliz mandasının tutarsız politikalarının bir ürünü olmuştur. Nihayetinde İsrail Devleti'nin kuruluşu da, Arap-İsrail çatışmaları da, İsrail'in devam eden işgalleri de “Perfide Albion” (Hain Albion)'un dünyaya bıraktığı mirası olmuştur.

Britanya Filistin'de yaşanan sorunun tespitinde Yahudi göçlerini defaatle belirtmesine rağmen tutarlı adımlardan uzak kalması, sorunun yüzyılı aşkın süredir devam etmesi açısından ders çıkarılması gereken bir konudur. Günümüzde İsrail halen birçok güçlü devletin açık veya gizli destekleri ile insan haklarını hiçe saymakta ve savaş suçlarından yerleşim ihlallerine kadar çeşitli terör ve işgal eylemlerine devam etmektedir. Eğer günümüz devletleri ve uluslararası örgütleri, İngiliz mandası döneminde olduğu gibi sadece sorunun tespitini yapmakla yetinip, uygulama safhasında tutarsız siyaset

izlemeye devam ederse, şüphesiz ki Filistin yüzyıllar boyunca daha bu elim hadiseleri yaşamaya devam edecektir. Bu bağlamda her birey ile başlayarak, sivil toplum kuruluşları, devletler ve uluslararası örgütler sorumluluk alarak, Filistin-İsrail sorununu sadece gündeme taşımakla kalmayıp, uluslararası kamuoyunun desteğiyle çözüme yönelik tutarlı politikaları uygulamaya gayret göstermelidir. Nitekim Filistin-İsrail sorunu dini boyutunu yıllardır aşan vicdani ve insani bir mesele haline dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- Akdevelioğlu, A., Oran, B., Erhan, Ç., Tellal, E., Alpkaya, G., Uzgel, İ., Özersay, K., Fırat, M., Aydın, M., Kürkçüoğlu, Ö., Baykal, S., ve Arat, T. (2014) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)**, Ed.:Baskın Oran., İstanbul, İletişim Yayınları.
- Aksoy, T. (2007) Kendisini Filistin'in Bağımsızlığına Adayan Kahraman: Emin el-Hüseynî (1897-1974), **Selçuk Üniversitesi, S.B.E.**, Eskiye Bahar, Sayı 5, ss. 99–106.
- Alkan, N. (2017) **NİLİ: Ortadoğu'da Casuslar Savaşı**, Ed.: Can Uyar; 3.bs., İstanbul, Kronik Kitap.
- Altunbeğ Turgut, C. (2015) Ortadoğu ve Filistin (1920 -1949), Yüksek Lisans Tezi, **Hacettepe Üniversitesi, S.B.E.**, Ankara.
- Armaoğlu, F. (2014) **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995**, Ed.: Zeynep Berktaş, 19.bs., İstanbul, Timaş Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2020) **Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ed.: Can Uyar; 6.bs.. Kronik Kitap.
- Aslan, T. (2011) Yahudilerin Filistin'e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler, **Erdem**, Sayı 59, ss. 37–83.
- Ataöv, T. (2019) **Filistin, Siyonizm ve Kudüs Sorunu**, 1.bs., İleri Yayınları.
- Atay, F. R. (2021) **Zeytindağı**, Ed.: Murat Sukan, İstanbul, Pozitif Yayınevi.
- Başlamışlı, M. (2018) İngiliz Raporlarına Göre Filistin'deki İngiliz İdareleri ve İsrail Devleti'ni Oluşturan Süreçteki Roller, **Asia Minor Studies Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, ss. 14–61. <https://doi.org/10.1088/1751-8113/44/8/085201>
- Beckerman, C. (2020) **Unexpected State**, Ed.: M. Tessler, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, USA.

Best, A., Hanhimäki, J. M., Maiolo, J. A., ve Schulze, K. E. (2012) **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi**, Ed.: Gülben Salman ve Soner Torlak, Çeviren: Taciser Ulaş, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Biger, G. (2016) Picot Agreement of 1916 was the basis for the political division of the Middle East?, **Journal of Geography, Politics and Society**, ss. 50–58.

Bilge, M. L. (1997) TDV - Kassâm, İzzeddin, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 24, s. 582. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kassam-izzeddin> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi 14/02/2021.

Bilge, M. L. (2010) TDV - Süveys, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 38, ss. 186–187. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suveys> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi 26/04/2021.

Bıyıklı, M. (2007) Bir Merkez Dünya Olarak Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı 10, ss. 35–53.

BOA, A.}MKT.MVL., 93/38. 25 Rebiulahir 1274 (13 Aralık 1857).

BOA, BEO., 1210/90687. 26 Cemazeyilevvel 1316 (12 Ekim 1898).

BOA, BEO., 1566/117385. 22 Cemazeyilahir 1318 (17 Ekim 1900).

BOA, BEO., 1946/145908. 5 Şaban 1320 (7 Kasım 1902).

BOA, BEO., 22/1592. 24 Zilkade 1309 (20 Haziran 1892).

BOA, BEO., 2412/180836. 7 Recep 1322 (17 Eylül 1904).

BOA, BEO., 2866/214947. 13 Cemazeyilevvel 1324 (5 Temmuz 1906).

BOA, DH.MKT., 1908/19. 5 Cemazeyilahir 1309 (6 Ocak 1892).

BOA, DH.MKT., 196/62. 9 Recep 1311 (16 Ocak 1894).

BOA, DH.MKT., 2025/ 36. 6 Cemazeyilevvel 1310 (26 Kasım 1892).

BOA, DH.MKT., 2116/103. 27 Cemazeyilevvel 1316 (13 Ekim 1898).

BOA, DH.MUI., 15/23. 8 Muharrem 1328 (20 Ocak 1910).

BOA, HR. SYS., 2334/30. 9 Cemazeyilevvel 1336 (20 Şubat 1918).

BOA, HR. SYS., 2443/8. 23 Muharrem 1336 (8 Kasım 1917).

BOA, HR. SYS., 2451/59. 14 Recep 1336 (25 Nisan 1918).

BOA, HR.SYS., 1779/43. 18 Zilkade 1320 (16 Şubat 1903).

BOA, HR.SYS., 2333/1. 21 Cemazeyilahir 1336 (3 Nisan 1918).

BOA, HR.SYS., 2443/47. 6 Safer 1336 (21 Kasım 1917).

BOA, HR.SYS., 2456/21. 17 Zilkade 1336 (24 Ağustos 1918).

BOA, HR.TH., 130/11. 6 Zilkade 1310 (22 Mayıs 1893).

BOA, İ.HR., 164/8787. 20 Cemazeyilahir 1275 (25 Ocak 1859).

BOA, İ.MMS., 123/5276. 21 Zilhicce 1308 (28 Temmuz 1891).

BOA, MV., 129/6. 2 Cemazeyilahir 1327 (21 Haziran 1909).

BOA, ŞD., 2275/34. 7 Muharrem 1304 (6 Ekim 1886).

BOA, ŞD., 2280/26. 17 Ramazan 1310 (4 Nisan 1893).

BOA, Y.A.HUS., 194/19. 7 Zilkade 1303 (7 Ağustos 1886).

BOA, Y.A.HUS., 434/66. 18 Cemazeyilahir 1320 (22 Eylül 1902).

BOA, Y.A.RES., 5/58. 29 Cemazeyilevvel 1297 (9 Mayıs 1880).

BOA, Y.MTV, 181/22. 5 Rabiulahir 1316 (23 Ağustos 1898).

BOA, Y.MTV., 181/114. 26 Rabiulahir 1316 (13 Eylül 1898).

BOA, Y.MTV., 228/30. 5 Muharrem 1320 (14 Nisan 1902).

BOA, Y.PRK.AZJ., 27/39. 2 Safer 1311 (15 Ağustos 1893).

BOA, Y.PRK.AZJ., 30/37. 24 Cemazeyilahir 1312 (23 Aralık 1894).

BOA, Y.PRK.HR., 27/30. 28 Zilhicce 1316 (9 Mayıs 1899).

BOA, Y.PRK.ML., 23/8. 18 Rabiulahir 1320 (25 Temmuz 1902).

BOA, Y.PRK.TKM., 38/51. 19 Şevval 1314 (23 Mart 1897).

BOA, Y.PRK.TŞF., 6/50. 1 Rabiulevvel 1319 (18 Haziran 1901).

BOA, Y.PRK.TŞF., 6/72. 10 Zilkade 1319 (18 Şubat 1902).

BOA, Y.PRK.UM., 23/66. 25 Cemazeyilevvel 1309 (27 Aralık 1891).

Bodur, O. (2017) **Operasyon 1915**, İstanbul, Eşik Yayınları.

Bozkurt, C. (2012) Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939), **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt 5, Sayı 8, ss. 265–295. https://doi.org/10.9761/jasss_387

Bozkurt, C. (2019a) Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nili Casusluk Örgütü, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 35, Sayı 1, ss. 1–30.

- Bozkurt, C. (2019b) **Yüzbaşı Cevat Rifat Beyin Günlüklerinde Filistin Cephesinde Nili Casusları**, 1.bs., Ankara, Altınordu Yayınları.
- Bozpınar, T. (2003) Suriye ve Filistin’de Avrupa Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl), **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, ss. 107–120.
- Çakaş, C. Ö. (2019) 18’inci Yüzyıldan 21’inci Yüzyıla Britanya’nın Akdeniz Politikasının Realist Bakış Açısı ile Analizi, **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss. 205–229.
- Çetinsaya, G. (2007) TDV - Ortadoğu, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 33, ss. 403–407. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadoğu> Erişim Tarihi 18/02/2021.
- Cleveland, W. L. (2015) **Modern Ortadoğu Tarihi**, 2.bs., İstanbul, Agora Kitaplığı.
- Cohen, M. J. (1972) British Strategy and the Palestine Question 1936-39, **Journal of Contemporary History**, Cilt 7, Sayı 3, ss. 157–183. <https://doi.org/10.1177/002200947200700310>
- Deveci, C. (2017) Herbert Samuel Dönemi’nde Filistin’e Yahudi Göçleri (1920-1925). **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 42, ss. 1–17.
- Deveci, C. (2018) General Allenby Döneminde Filistin’de Askeri Yönetim ve Nebi Musa Olayları (1917-1920), **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss. 35–50.
- Deveci, C. (2020) Paris Barış Konferansı Öncesinde Haim Weizmann-Şerif Faysal Görüşmeleri ve Faysal’ın Konferansta Filistin Hakkındaki Talepleri, **KARE**, Sayı 10, ss. 140–156.
- Dursun, D. (2010) Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler, **Journal of Social Policy Conferences**, Sayı 50, ss. 1231–1274.
- Ediz, İ. (2015) Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin’de Toplum ve Siyaset 1919-1922, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 141–176.

El-Arid, V. (1995) TDV - Emîn el-Hüseynî, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 11, ss. 116–117. <https://islamansiklopedisi.org.tr/emin-el-huseyni> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi 11/04/2021.

El-Karadâvî, Y. (2010) **Her Müslüman'ın Ortak Davası Kudüs**, Ed.:Recep Songül, Çeviren: İzzet Marangozoğlu, 2.bs., İstanbul, Nida Yayıncılık.

En-Netşe, R. Ş. (2014) **Sultan II. Abdülhamid ve Filistin**, Çeviren: Necmeddin Gevri, 7.bs., İstanbul, Eşik Yayınları.

Eryaman, A. (2016) 20. Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası, **Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 10–22.

Fromkin, D. (2018) **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, Çeviren: Mehmet Harmancı, 7.bs., İstanbul, Epsilon Yayınevi.

Garaudy, R. (2019) **İsrail Sorunu Siyasi Siyonizm**, Çeviren: Cemal Aydın, 2.bs., İstanbul, Timaş Yayınları.

Gündüz, A. (2016) Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler "Ortadoğu Örneği.", **Journal Of History School**, Cilt 9, Sayı XXV, ss. 763-784. <https://doi.org/10.14225/Joh853>

Herzl, T. (2020) **Yahudi Devleti**, Çeviren: Sedat Demir, 8.bs., İstanbul, Ataç Yayınları.

İncil Matta 2/1.

Joseph S. Nye, J., ve Welch, D. A. (2013) **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak Kurama ve Tarihe Giriş**, Ed.: Ali Berktaş, Çeviren: Renan Akman, 3.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karaman, M. Lutfullah. (1996) TDV - Filistin, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 13, ss. 89–103. <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi 13/02/2021.

Karaman, M. Lutfullah. (1987) TDV - Siyonizm, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 37. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyonizm> "Çevrimiçi"

Erişim Tarihi 13/02/2021

Kasalak, K. (2016) İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası, **Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Sayı 25, ss. 65–78.

Kasalak, K., ve Deveci, C. (2017) Paris Barış Konferansında Siyonistlerin Talepleri, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı, 54, ss. 298–306. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434596%0APARİS>

Kelemen, P. (2012). **The British left and Zionism**, In Manchester University Press, Manchester, UK.

Kemiksiz, N. N. (2018) Arap-İsrail Sorunu Ve Bölgesel Yansımaları, **Journal of Awareness**, Cilt 3, Özel Sayı, ss. 127–144. <https://doi.org/10.26809/joa.2018548623>

Kissinger, H. (2012) **Diplomasi**, Çeviren: İbrahim H. Kurt, 11.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Küçük, C. (2010) TDV - Sykes - Picot Antlaşması, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 38, ss. 204–206.

Kur'an-ı Kerim (İsrâ Suresi 1.Ayet).

Kuran, E. (1992) TDV - Birinci Dünya Savaşı, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 6, ss. 196–200. <https://islamansiklopedisi.org.tr/birinci-dunya-savasi-%E2%80%9C%C7%9Cecrimi%C7%9Ci%E2%80%9C> Erişim Tarihi 14/02/2021.

Levenberg, H. (1991) Bevin's Disillusionment: The London Conference, Autumn 1946, **Middle Eastern Studies**, Cilt 27, Sayı 4, ss. 615–630. <https://doi.org/88.241.101.178>

Levene, M. (1992) The Balfour Declaration: A Case of Mistaken Identity, **The English Historical Review**, Cilt 107, Sayı 422, ss. 54–77. <https://doi.org/10.1093/ehr/CVII.CCCCXXII.54>

Lewis, B. (1964) Orta Şarkın Tarihî Hüviyeti, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt XII, ss.

75–81.

Lewis, B. (2020) **Ortadoğu**, 15.bs., Ankara, Arkadaş Yayınevi.

McTague, J. J. (1978). The British Military Administration in Palestine 1917–1920, **Journal of Palestine Studies**, Cilt 7, Sayı 3, ss. 55–76. <https://doi.org/10.2307/2536201>

Öke, M. K. (1987) Çanakkale Savaşlarında Siyonist Alayı'nın Faaliyetleri, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 43, ss. 403–414.

Öke, M. K. (2018) **Siyonizm & Filistin Sorunu (1880 - 1923)**, Ed.: Samet Altıntaş ve Zeynep Berktaş, 7.bs., İstanbul, Timaş Yayınları.

Osmanlı Belgelerinde Filistin (2009) **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**, Yayın Nu: 102, İstanbul. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/OSMANLI%20BELGELER%C4%B0NDE%20FILISTIN.pdf> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi 11/02/2021

Ovendale, R. (1980) The Palestine Policy of the British Labour Government 1947: The Decision to Withdraw, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Cilt 56, Sayı 1, ss. 73–93.

Özcan, A. (2010) TDV - Şerif Hüseyin, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 38, ss. 585–586. <https://islamansiklopedisi.org.tr/serif-huseyin> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi 13/02/2021.

Pappe, I. (2007) **Modern Filistin Tarihi**, Çeviren: Nuri Plümer, Ankara, Phoenix Yayınevi.

Ravndal, E. J. (2010) Exit Britain: British Withdrawal From the Palestine Mandate in the Early Cold War, 1947-1948, **Diplomacy and Statecraft**, Cilt 21, Sayı 3, ss. 416–433. <https://doi.org/10.1080/09592296.2010.508409>

Sağlam, Z. (2014) İngiltere'nin Ortadoğu Politikası, **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, ss. 1–12.

- Şahin, İ. (2015) Utrecht'ten Tilsit'e İngiltere'nin Akdeniz Politikası, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 4, ss. 838–859. <https://doi.org/10.15869/itobiad.78344>
- Şahin, İ., Şahin, C. ve Şükür, İ. (2015) Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt 8, Sayı 38, ss. 241–262. <https://doi.org/10.9761/JASSS3017>
- Sakin, S., ve Deveci, C. (2011) Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme, **History Studies International Journal Of History**, Özel Sayı, ss. 282–293. https://doi.org/10.9737/hist_378
- Sander, O. (2013, 1919'da...) **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ed.: Yavuz Alogan, 23.bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Sander, O. (2013, Tarihin...) **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, 25.bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Sheffer, G. (1973) Intentions and Results of British Policy in Palestine: Passfield's White Paper, **Middle Eastern Studies**, Cilt 9, Sayı 1, ss. 43–60. <https://doi.org/10.1080/00263207308700227>
- Sheffer, G. (1978) British Colonial Policy-Making Towards Palestine (1929–1939), **Middle Eastern Studies**, Cilt 14, Sayı 3, ss. 307–322. <https://doi.org/10.1080/00263207808700383>
- Sönmezoğlu, F. (2010) **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ed.: Ülke Arıboğan, Gülten Ayman ve Beril Dedeoğlu, 4.bs., İstanbul, Der Yayınları.
- Spyer, J. (2004) An Analytical and Historical Overview of British Policy Toward Israel, **Meria**, Cilt 8, Sayı 2.
- Taşkın, F. (2020) Filistin'deki Britanya Gölgesi (1838-1918): Yahudi Devletine Giden Süreçte İngiliz Politikası, **Gümüşhane Üniversitesi S.B.E. Elektronik Dergisi**, Cilt 11, ss. 74–88.
- Tevrat II. Samuel 5/7.

- Toynbee, A. (1970) The McMahon-Hussein Correspondence: Comments and a Reply, **Journal of Contemporary History**, Cilt 5, Sayı 4, ss. 185–201. <https://doi.org/10.1177/002200947000500411>
- Uğurluel, T. (2017) **Arzın Kapısı Kudüs Mescid-i Aksa**, Ed.: Zeynep Berktaş, 4.bs., Timaş Yayınları.
- Umar, Ö. O., ve Yenisu, M. (2020) Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, ss. 29–70. <https://doi.org/10.33419/aamd.732722>
- Ünal, Y. (2001) Hadis Verilerine Göre Hz.Peygamber'in İlk Kible: Beyt-i Makdis, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 12–13, 189–211. <https://doi.org/10.17120/omuifd.98357>
- Wallerstein, I., ve Tabak, F. (1999) Osmanlı İmparatorluğu Akdeniz ve Avrupa Dünya Ekonomisi (1560-1800), **Osmanlı**, Cilt 3, ss. 202–209.
- [www.edmaps.com. https://www.edmaps.com/html/palestine_in_ten_maps.html](https://www.edmaps.com/html/palestine_in_ten_maps.html) "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 05/04/2021.
- [www.honestreporting.com. https://honestreporting.com/historic-palestine-misleading-anachronism/](https://honestreporting.com/historic-palestine-misleading-anachronism/) "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 04/06/2021.
- [www.imgur.com. https://www.imgur.com/N634tIs](https://www.imgur.com/N634tIs) "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 04/06/2021.
- [www.jewishhistory.org. www.jewishhistory.org/sir-herbert-samuel/](http://www.jewishhistory.org/sir-herbert-samuel/) "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 18/06/2021.
- [www.jewishvirtuallibrary.org. https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-first-aliyah-1882-1903](https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-first-aliyah-1882-1903) <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-second-aliyah-1904-1914> <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-third-aliyah-1919-1923> <https://www.jewishvirtuallibrary.org/aliyah-bet-1939-1948> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi 15/05/2021.
- [www.newworldencyclopedia.org. https://www.newworldencyclopedia.org/entry/British_Empire](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/British_Empire) "Çevrimiçi" Erişim

Tarihi 04/06/2021.

www.yeryuzudusunce.org. http://yeryuzudusunce.org/post/ortadogu-nun-yeni-adi-hak-ve-adalet-diyari_34 "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 15/08/2021.

Yazbak, M. (2000). From Poverty to Revolt: Economic Factors in the Outbreak of the 1936 Rebellion in Palestine, **Middle Eastern Studies**, Cilt 36, Sayı 3, ss. 93–113. <https://doi.org/10.1080/002632000008701319>

Yiğit, A. A. (2019) Filistin Meselesinin Kronikleşmesi (1918-1948), **Türk Dünyası Araştırmaları / TDA**, Cilt 123, Sayı 243, ss. 391–414.

